

VALSTYBĖS TEISINĖ SISTEMA IR POLITINĖ KULTŪRA: ISTORINIS DISKURSAS

JONAS PRAPIESTIS

<https://orcid.org/0000-000105933-8135>

Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės akto signataras

Vilniaus universiteto profesorius emeritas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Baudžiamosios justicijos katedros vedėjas

Socialinių mokslų (teisė) daktaras

Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius

ĮVADAS

Demokratiškos teisinių valstybių raidos patirtis rodo, kad šiuolaikinės teismų sistemos sukūrimas – tai ir valstybingumo stiprinimas, ir viena iš pilietinės visuomenės egzistavimo, žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos garantijų. Teismų svarbą valstybėje patvirtina ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos, 1990 m. kovo 10 d. pradėjusios savo darbą, pirmieji priimti teisės aktai. Pagal juos akivaizdu, kad vienas iš pirmųjų Aukščiausiosios Tarybos rūpesčių buvo užtikrinti teisingumo sistemos ir apskritai teisinės sistemos funkcionavimą. Todėl 1990 m. kovo 11 d. Aukščiausioji Taryba, tik įpareigojusi Aukščiausiąją Teismą, rajonų ir miestų teismus, Respublikos prokurorą ir jam pavaldžius prokurorus ir kitas teisėsaugos institucijas vykdyti turimus įgaliojimus iki bus sudaryti naujos sudėties valstybės organai, sprendė kitus, valstybei žengiant į atkuriamą nepriklausomą valstybės gyvenimą būtinus valstybės pavadinimo ir herbo klausimus. Tik po to Aukščiausioji Taryba priėmė aktą „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“. Nuo pat pirmųjų Nepriklausomos Lietuvos dienų naujos teismų sistemos sukūrimas (tiksliau, iki Lietuvos okupacijos egzistavusios atkūrimas) tapo viena iš pagrindinių, bet nelengvai sprendžiamų, jaunos valstybės užduočių.

Nepriklausomos Lietuvos teismų sistemos atkūrimas, vystymas ir tobulinimas kėlė ir kelia daug įvairių ne tik teisinių, bet ir politinių, psichologinių, finansinių ir kt. problemų. Temos platumas, įvairiapusiškumas verčia pasirinkti, autoriaus nuomone, svarbiausius, įdomiausius teismų reformos įvykius ir aplinkybes, kai kuriuos dar neminėtus teisinėje literatūroje, o jei minėtus, tai tik vienpusiškai arba fragmentiškai.

Šiame straipsnyje atskiri tos pačios rūšies faktai, analogiškos ar labai panašios aplinkybės, įvairaus kalibro ir statuso įvykių veikėjai temos kontekste apibūdinami skirtingais laikotarpiais. Besidžiaugiant ir pripažįstant neabejotiną teismų veiklos įvairių sričių pažangą, kartu siekiama žvilgtelėti į praėjusius laikotarpius, palyginti, kaip atskiri, bet iš esmės gyvybiškai teismams, teisėjams, teismų darbuotojams ir apskritai visai teisingumo sistemai svarbūs klausimai buvo sprendžiami pirmaisiais atkurtos Nepriklausomos Lietuvos metais, kaip panašios problemos sprendžiamos ir įveikiamos (ar neįveikiamos) gyvenant jau ketvirtąjį Nepriklausomybės dešimtmetį. Vertinti tuos mūsų šalies teisingumo politikos, teisinės ir politinės kultūros laikotarpius (kaip revoliuciją, evoliuciją ar involiuciją?) norėtusi palikti pačiam skaitytojui.

Straipsnio autoriaus įžvalgos remiasi ne tik plačiai žinomais informacijos šaltiniais. Į kai kuriuos čia minimus šalies teisingumo sistemos istorijos reiškinius ir įvykius, atskirų laikotarpių iškilias politikos asmenybes žvelgiama tiesioginio dalyvio ar liudytojo akimis. Straipsnyje pateikiama ir faktinių, bet iki šiol viešosios informacijos apyvartoje nebuvusių žinių, kurios gali būti patvirtintos autoriaus asmeniniame archyve esančiais dokumentais, nebūtinai nurodytais šaltinių sąrašė. Šio straipsnio šaltinių ir literatūros sąrašo skyriuje „Jono Prapiesčio asmeninis archyvas“ yra nurodyti tie „Lietuvos žinių“ ir kai kurių kitų leidinių straipsniai, kurių dabar jau nėra interneto erdvėje, bet kurių kopijas esu išsaugojęs. Taip pat į šį skyrių pateko ir tie valstybės institucijų priimti oficialūs dokumentai, kurie viešojoje erdvėje arba nebuvo skelbti, arba neprieinami. Kita vertus, drįstu manyti, kad ne visada savo pastebėjimus, apibendrinimus privalau pagrįsti kokiais nors informacijos šaltiniais. Likimas suteikė galimybę dirbti visų valstybės valdžių institucijose: įstatymų leidžiamajoje (Aukščiausiosios Tarybos deputatas, Teisinės sistemos komisijos pirmininkas 1990–1992 m.), konstitucinės priežiūros (Konstitucinio Teismo teisėjas 1996–2005 m.), trijose Vyriausybėse (teisingumo ministras 1992–1996 m.), teismų sistemoje (Aukščiausiojo Teismo teisėjas (2005–2017 m.), dvi kadencijas (2007–2017 m.) – šio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkas). Taigi gana daug įvairios (teisinės, politinės ir pan.) patirties ir informacijos sukaupiau pats. Yra situacijų, apie kurias rašau, ir neužfiksuotų, nebent aš šito nežinau.

Atskiriems laikotarpiams, procesams, institucijoms ar net atskiriems faktams, iš pirmo žvilgsnio savaime suprantamiems ar nereikšmingiems arba laiko požiūriu jau labai nutolusiems nuo mūsų dienų, šiame straipsnyje vis dėlto skiriama gana daug dėmesio. Tai galbūt nulemta, pavyzdžiui, to, kad atskirų reiškinų raida, pokyčiai, tų pokyčių prielaidos ar net būtinumas mūsų valstybės ir teisės istorijoje teisės mokslininkų darbuose ar net enciklopediniuose informacijos šaltiniuose apibūdinami (pateikiami), švelniai tariant, ne tik netiksliai, bet ir toli gražu iki tiesos. Kita, autoriaus nuomone, – tikroji, objektyvi pozicija apie tuos pačius reiškinius, žinomus asmenis (įvykių dalyvius) neretai nutylima, tyčia ar netyčia nėra užfiksuota rašytiniuose šaltiniuose. Dėl to visuomenėje gali susiformuoti (o

gal formuojamas) neteisingas vienų ar kitų reiškinių, procesų mūsų valstybėje supratimas, tuose procesuose dalyvaujančių (dalyvavusių) asmenų vertinimas ir pan. Antai teisės doktrinoje tvirtinama, kad 1994-aisiais ir 1995-aisiais vykusios teismų reformos metu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT, Aukščiausiasis Teismas) likvidavimas buvo politinis susidorojimas dėl to, kad šis teismas ir tuometis jo vadovas buvo nepalankūs 1992 m. Seimo rinkimus laimėjusiai politinei jėgai (Griškevič, 2013, 151–170). Iš esmės analogiškai apie 1994–1995 m. įvykdytą teismų reformą teigiama ir Vikipedijoje, – tvirtinama, kad tai buvo 1992 m. į valdžią grįžusios sovietinės nomenklatūros veikla formuojant sau paklusnius Lietuvos Respublikos teismus, teismų vadovais skiriant valdžiai lojalius teisininkus, kad tuometis Aukščiausiasis Teismas buvo panaikintas dėl to, kad šio teismo pirmininkas buvo nepriimtinas rinkimus į Seimą laimėjusiai partijai – LDDP, todėl jo buvo atsikratyta, ir t. t. Minėtuoju enciklopediniu informacijos šaltiniu, kritiškai nevertindami jame pateiktos informacijos patikimumo, naudojasi tūkstančiai žmonių. Taip dalies visuomenės narių sąmonėje, be kita ko, formuojamas iškreiptas minimo laikotarpio įvykių supratimas. Be to, tokie mokslškai nepagrįsti ir kituose šaltiniuose nepaneigti teiginiai meta šešėlį ant 1995 m. sausio 2 d. pradėjusio dirbti naujojo LAT teisėjų ir jo vadovų, skatina abejoti jų profesionalumu, nešališkumu vykdant teisingumą. Iš esmės šie teisėjai apibūdinami kaip valdančiosios partijos statybiniai. Žinoma, tokia informacija siekiama sukelti abejonių ir apskritai visos 1994–1995 m. įvykusios teismų reformos konstituciniu būtinumu, teismų priederme, tikslais, atkurtos teismų sistemos objektyvumu, patikimumu.

Neatspindi tikrovės ir teiginiai, kad 1994 m. įvykę advokatūros pokyčiai, atvėrę platesnes galimybes teisininkams pretenduoti į advokatų karjerą, reišė grįžimą atgal, nes advokatūra neva vėl buvo suvalstybinta, o advokatų skyrimas atsidūrė vienose rankose (Žalėnienė, Stauskienė, 2010, p. 535). Teisės doktrinoje nėra darbų, paneigiančių šiuos minėto laikotarpio teisinės ir politinės tikrovės apibūdinimo netikslumus ar net iškreipimus.

Pažymėtina ir tai, kad šiame straipsnyje analizuojant ir vertinant įvykius istoriniame kontekste nesilaikoma įprastinės nuoseklios įvykių sekos. Pirmiau apžvelgiami šių laikų (XXI a. pirmojo ketvirčio) įvykiai ir teisingumo sistemos realijos, norint pabrėžti iš esmės analogiškų teisinių reiškinių kontrastus, vertinimo ypatumus šių dienų ir pirmojo Nepriklausomybės (XX a. paskutiniojo) dešimtmečio laikotarpiu, o tada grįžtama prie 1994–1995 m. įvykusios teismų reformos.

Straipsnyje, papildant atskirų teisinės sistemos reformos ir jos raidos laikotarpių, konkrečių teisinių situacijų, netikėtai susiklosčiusių sudėtingų aplinkybių ir pan. analizę, pateikiami ir atskiri fragmentai iš autoriaus susitikimų, pokalbių sprendžiant įvairius su teismais susijusius klausimus su Aukščiausiosios Tarybos pirmininku, o pagal specialųjį įstatymą – su atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės vadovu, keturiais Respublikos Prezidentais, keturiais Premjerais. Ši informacija atrinkta ir pateikta siekiant atskleisti straipsnio temą, norint iš arčiau parodyti aukščiausiųjų valstybės vadovų

požiūrį ir teismų problemų supratimą, jų norą ir pastangas jas spręsti. Ši informacija leis vertinti (gal net palyginant) minimų vadovų politinę kultūrą.

Straipsnyje apžvelgiami, autoriaus nuomone, svarbiausi, neretai prieštaringų vertinimų sulaukiantys teismų reformos laikotarpiai, atskirų valdžios institucijų įgaliojimų, įtakos teisinei sistemai paieška, atitinkami šios srities sprendimai, institucijų ir personalijų tarpusavio santykiai ir kt. Stengtasi ne tik analizuoti atitinkamus to meto teisės aktus, bet ir atskleisti jų priėmimo, įgyvendinimo metu egzistavusias palankias, arba atvirkščias, – trukdančias teises, socialines, politines ir kt. sąlygas. Svarbus kriterijus apibrėžiant šio straipsnio dalyką bei kryptį buvo ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – ir KT, Konstitucinis Teismas) jurisprudencijos, susijusios su aktualiausiais teismų reformos metu kilusiais klausimais, analizė. Didžiausią visuomenės, politikų reakciją sukėlusiais teismų sistemos reformos klausimais, be kitų, laikytini teisėjų, teismų funkcijų ir nepriklausomumo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo raida, vieta ir svarba teismų ir visos valstybės teisinėje sistemoje, taip pat Teisingumo ministerijos (toliau – ir TM) vaidmuo atkuriant teismų sistemą. Apibrėžiant straipsnio ribas buvo vadovaujama ir tuo, kad atkurtoje Nepriklausomoje Lietuvoje kurį laiką veikė tik bendrosios kompetencijos dviejų grandžių instancinė teismų sistema. Lietuvos Respublikos piliečių 1992 m. spalio 25 d. referendume priimtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – ir Konstitucija) IX skirsnyje „Teismai“ įtvirtinta tokia teismų sistema: Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai (111 straipsnio 1 dalis). Ši bendrosios kompetencijos teismų sistema turėjo būti atkurta pirmiausia. Atkūrimo procesas kėlė daugiausia klausimų, tuo metu sprendžiamų ir Konstituciniame Teisme. Kaip tik dėl to straipsnyje pagrindinis dėmesys skirtas bendrosios kompetencijos teismų sistemai ir jos raidai.

1 DALIS. TEISMŲ IR VALSTYBĖS VALDŽIŲ SĄRANGA. LAIKOTARPIS PO REFORMOS

Konstitucinis Teismas 1994 m. gruodžio 22 d. nutarime konstatavo, kad atkurtos Nepriklausomos Lietuvos teismų reformos pradžia laikytina 1992 m. sausio 16 d., kai Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba (toliau – ir Aukščiausioji Taryba, AT) priėmė įstatymą, kuriame nustatė, kad „Lietuvos Respublikos teismai yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai“. Taigi mūsų šalyje turėjo būti atkurta iki sovietinės okupacijos Lietuvoje veikusi teismų sistema. 1994 m. gegužės 31 d. Seimas priėmė naują Teismų įstatymą ir jo lydimočius įstatymus, nustatčiusius būsimus teismų sistemos reformos darbus, tų darbų atlikimo terminus ir vykdytojus. Taigi realiai teismų reforma prasidėjo pradėdant įgyvendinti naująjį Teismų

įstatymą. Kai nauji teismai jau buvo sukurti ir tuoj turėjo pradėti veikti, Seimo narių grupė kreipėsi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar sukuriant naują teismų sistemą nebuvo pažeista Konstitucija. Konstitucinis Teismas jau minėtame 1994 m. gruodžio 22 d. nutarime, be kita ko, konstatavo, kad sukurta naujoji teismų sistema atitinka Konstituciją. Taigi nuo 1995 m. sausio 2 d. naujieji teismai pradėjo teisėtai veikti ir tinkamai įgyvendinti savo konstitucinę priedermę – vykdyti teisingumą. Seimas, 1998 m. birželio 25 d. priėmęs Teisinės sistemos reformos metmenų (toliau – ir 1998 m. metmenys) naują redakciją, konstatavo, kad „teismų reforma pažengė kur kas toliau nei prokuratūros, ypač policijos, Vidaus reikalų ministerijos ir jos įstaigų reforma“. Prasidėjus Lietuvos stojimo į Europos Sąjungą procesui (iki 2004 m. gegužės 1 d.) Lietuva nesulaukė kokių nors Europos Sąjungos institucijų pastabų, įpareigojimų dėl teisingumo sistemos. Vadinas, tuo metu mūsų valstybės teisingumo sistema atitiko šiuolaikinių demokratiškesnių valstybių teismams keliamus reikalavimus. Dar vienas patvirtinimas, kad teismų sistemos reforma buvo sėkmingai įvykdyta, yra ir tai, kad speciali Seimo grupė 2007 m. gruodžio mėn. turėjo pateikti Seimui naują Teisinės sistemos reformos metmenų projektą. Minėtosios darbo grupės ir tuometis Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininkas Julius Sabatauskas konstatavo, kad konceptualių siūlymų dėl šalies teisinės sistemos reformos būtinumo nepateikta. Visi gauti pasiūlymai iš esmės yra susiję su jau veikiančios sistemos tobulinimu. Vadinas, teisinės sistemos, taigi ir teismų, reforma buvo laikoma įvykdyta, nieko kardinaliai ar konceptualiai keisti nereikia. Toks modelis, kuris ir buvo numatytas, jau sukurtas (Sabatauskas, 2007).

Kartu pabrėžtina, kad teismų sistemos reformos būtinumas (imperatyvas) kilo iš Konstitucijos. Įvykusi teismų sistemos reforma realizavo atitinkamas Konstitucijos nuostatas, reikalavimus, todėl tolesnėmis šios sistemos reformomis gali būti laikomi (pripažįstami) tik esminiai, pamatiniai teismų sistemos pokyčiai, susiję su būtinu atitinkamų Konstitucijos normų, nuostatų pakeitimu ar papildymu, pavyzdžiui, galimas visuomeninių teisėjų (tarėjų) instituto įtvirtinimas teismuose, po atitinkamų Konstitucijos papildymų, reikštų teismų konstitucinę reformą. Tokią išvadą suponuoja Seimo 2016 m. spalio 11 d. nutarimu patvirtinta koncepcija dėl tarėjų instituto ir 2019 m. kovo 12 d. Seime įregistruotos Konstitucijos pataisos dėl teismų tarėjų instituto įsteigimo. Vadinas, dabar vykstančius teisėkūros ir praktinius teismų sistemos procesus logiška ir teisinga vadinti ne skambiu, pamatinius pertvarkymus reiškiančiu, įspūdį darančiu žodžiu „reforma“, bet pagal Konstituciją sukurtos teismų sistemos veiklos gerinimu, tobulinimu ir pan. Toks paskutiniųjų teismų sistemos procesų (gerinimo, tobulinimo) apibūdinimas taip pat yra santykinis, nes iš tikrųjų panašus tik į siekių, tikslų skelbimą, o ne į realių rezultatų ar laimėjimų deklaravimą. Tokiai pozicijai pritariant būtina priminti ir tai, kad 1994–1995 m. vykdant teismų reformą visų pirma buvo siekiama nustatyti realias teises, materialines ir kt. garantijas kokybiškai įgyvendinti Konstitucijoje įtvirtintą

kiekvieno asmens, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisę kreiptis į teismą, ir kartu valstybės pareigą užtikrinti maksimalias tokios teisės realizavimo galimybes (Konstitucijos 30 straipsnis). Taip pat buvo formuojamas ir įtvirtinamas pagarbus valstybinis požiūris į teisingumo sistemos darbuotojus, supratimas, kad būtina užtikrinti tinkamas jų darbo sąlygas, atlyginimą, atitinkantį sudėtingą, aukšto profesinio pasirengimo reikalaujantį darbą, ir kt. Tuo metu tai pavyko pasiekti. Tuo tarpu dabartinės (šiuo metu veikiančios) Aukščiausiojo Teismo teisėjos, Teisėjų tarybos vadovės (pirmininkė Sigita Rudėnaitė ir jos pavaduotoja Egidija Tamošiūnienė), praėjus keliolikai metų po idėjų apie teismų stambinimo būtinumą ir neabejotiną to naudą deklaravimo, primygtinai skelbia, kad „tokios blogos situacijos šalies teismuose dar nebuvo“ (Tamošiūnienė, 2023; Rudėnaitė, 2024).

1.1. BLIZGESYS EUROPOJE IR SKURDO POŽYMIAI NAMUOSE

Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2011 m. veiklos apžvalgoje tuometis Teisėjų tarybos pirmininkas ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas Gintaras Kryževičius nurodė, kad „Teisėjų taryba jaučia poreikį remtis kai kurių valstybių gerąja praktika, todėl ėmėsi iniciatyvos diskutuoti apie plataus masto apylinkių teismų stambinimą bei teisingumo vykdymo priartinimą prie žmonių“. Buvo aišku, kad kai kuriuose miestuose neliks teismų, kelis kartus sumažės teismų vadovų, privalančių užtikrinti tinkamą teismų darbą, skaičius ir kt. Taigi jau vien teiginiai apie „teisingumo vykdymo priartinimą prie žmonių“ skambėjo, švelniai tariant, dviprasmiškai.

Neabejoju, kad 2011 m. paskelbtas kardinalus iš esmės tinkamai veikiančios teismų sistemos „tobulinimo“, „optimizavimo“ vėjus iš tikrųjų reiškė teismų veiklos ir vadovavimo jiems sunkinimą, netgi daugelio teismų likvidavimą. Matant Lietuvoje vykdomos vadinamosios „regionų politikos“ padarinius, jau tada buvo pagrįsta manyti, kad pradedama teismų reforma plėsis iki tokio lygio, kad teismas bus „priartinamas prie žmonių“ panašiai, kaip dabar prie žmonių artinamos, pavyzdžiui, parduotuvės, pašto skyriai, bibliotekos, medicinos punktai, kai į daugybę vietovių Lietuvoje tik retsykiais atvyksta autobusiukai (*autolavkės*), atvežantys atitinkamas paslaugas. Suprantama, taip teigiui šiek tiek ironizuodamas ir tikrai negalvoju, kad atsiras „teisingumo *autolavkės*“, nors neabejoju, kad daugumai žmonių teismai tikrai nutols. Apskritai tokios teismų „gerinimo“ idėjos atrodė tik kaip reforma dėl reformos (Prapiestis, 2014; 2015, 17–23). Kita vertus, jau pirmaisiais Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės kadencijos metais (2009–2014) išryškėjo jos ambicijos suformuoti ir įtvirtinti savo kaip ryžtingos kovotojos su visur, taigi ir teismuose, neva egzistuojančiu blogiu įvaizdį. Matyt, skelbimai apie teismų „gerinimą“ buvo greičiau pagalba Respublikos Prezidentei, siekiančiai „sugriauti sena“ ir ant griuvėsių sukurti kažką nauja. Be to, matant ir jaučiant kai kurių

Respublikos Prezidentės patarėjų aktyvumą, pavyzdžiui, nuolatinius jų vizitus pas atskirų teismų vadovus, bandymus patarti kai kuriais klausimais, radosi pagrindas įtarti, kad sustambinus teismus ir dėl to likus kelis kartus mažiau teismų vadovų – pirmininkų bus lengviau iš „centro“ prižiūrėti teismų veiklą. Kažkodėl nebuvo nurodyta tokios „gerosios praktikos“ – teismų stambinimo pavyzdžių kitose valstybėse, nors apie tai buvo skelbiama pristatant naujosios teismų reformos idėjas. Atitinkamų įstatymų projektų (taip pat ir 2023 m. gegužės 31 d. Įstatymo projekto, užbaigiančio teismų stambinimą, kitaip tariant, uždarymą, naikinimą), aiškinamuosiuose raštuose nebuvo minima jokios valstybės, kurios teismų veiklos tvarka būtų ruošiamasi remtis pertvarkant mūsų šalies teismų sistemą (Aiškinamasis raštas, dok. Nr. XIVP-2824). Jei neklystu, iš esmės buvo remiamasi tik Talino miesto teismų stambinimo (sujungimo) pavyzdžiu.

Vien šių aplinkybių jau pakako abejoti dėl numatomos ir pradėtos rengti teismų reformos būtinumo. LAT Baudžiamųjų bylų skyrius (toliau – ir Skyrius, BBS), kurio pirmininku tuo metu dirbau, irgi nematė pagrįstos tokių drastiškų teismų sistemos pertvarkos priemonių būtinybės. Skyriaus teisėjai, savo tradiciniame ketvirtadienio pasitarime apsvarstę numatomas teismų sistemos „reformas“, įpareigojo savo kolegą teisėją Tomą Šeškauską, 2012–2016 m. buvusį Teisėjų tarybos nariu, pranešti Teisėjų tarybai, kad LAT Baudžiamųjų bylų skyrius nepritaria numatomiems – ne tik plačiai skelbiamiems, bet jau ir rengiamiems – teismų sistemos pokyčiams.

Pagal Lietuvos Respublikos teismų reorganizavimo įstatymą, priimtą 2016 m. birželio 23 d., nuo 2018 m. sausio 1 d. iš tuo metu veikusių 49 apylinkių teismų, juos sujungus, turėjo likti 12 sustambintų teismų su savo teritoriniais padaliniais – rūmais, kurių bus tiek, kiek buvo apylinkių teismų. Šie rūmai veiks tose pačiose vietovėse ir patalpose, bet jų administravimas bus vykdomas iš keliolikos pagrindinių centrų; liks du apygardos administraciniai teismai – Kauno ir Vilniaus. Šis organizacinis teismų sistemos veiklos pertvarkymas, skambiai vadinamas teismų reforma, pasak tuomečio LAT pirmininko R. Norkaus prognozės, palengvins žmonėms prieigą prie teisingumo, užtikrins sklandesnę teismų darbą, teisėjams sudarys sąlygas specializuotis, išspręs teisėjų darbo organizavimo dėl padidėjusių krūvių klausimus ir t. t. (Norkus, 2017). Taigi, išlikus tai pačiai Konstitucijoje numatytai instancinei teismų sistemai, buvo ieškoma optimalių teismų veiklos vykdant teisingumą būdų. Kaip pavyko įgyvendinti tokius siekius, būtų galima spręsti atlikus objektyvią, visapusišką jau įvykusio (matyt, dar nepasibaigusio) teismų stambinimo proceso analizę. Kuo toliau, tuo labiau akivaizdus tokios analizės būtinumas. Kita vertus, negalima negirdėti ir vienos iš svarbiausių teismų savivaldos institucijų – Teisėjų tarybos lyderių, kaip minėta, nevienkartinio tvirtinimo, kad taip blogai Lietuvos teismų sistemoje dar nėra buvę.

Tuo tarpu teismų stambinimo proceso metu iš aukštų tribūnų toliau buvo tvirtinama, kad pasitikėjimas teismais sugrąžintas, kad teismai tapo nepriklausoma trečiaja

valdžia ir stulbinančiu tempu vyksta jų modernizavimas: Lietuvos teismų elektroninių paslaugų portalas (EPP) įgalina proceso šalis neišėjus iš namų pateikti teisinius dokumentus, susipažinti su bylos eiga ir medžiaga, sumokėti žyminį mokestį, teismo posėdžiai gali vykti nuotoliniu būdu, LITEKO sistemoje galima rasti teismų sprendimus, sužinoti bylų nagrinėjimo tvarką ir t. t. Taip pat buvo pabrėžiama, kad Lietuvos teismai kaip niekada reikšmingi ir pripažįstami tarptautiniu lygmeniu, Lietuvos teisėjai renkami į Europos teisėjų tarybos tinklo vykdomąją valdybą, Lietuvoje vyksta reikšmingi tarptautinės teisėjų bendruomenės renginiai (Norkus, 2018). Respublikos Prezidentė dar gerokai anksčiau pabrėžė, kad pagal informacinių technologijų naudojimą teismų procesuose jau pirmaujame Europos Sąjungoje (Grybauskaitė, 2014).

Buvusi Nacionalinės teismų administracijos direktorė Reda Molienė, baigdama savo kadenciją, taip pat didžiavosi, kad Lietuvos teismai tapo pavyzdžiu kitoms šalims. Ji tvirtino, kad Lietuvos teismai yra matomi ir pastebimi Europoje dėl savo vykdomų iniciatyvų, pavyzdžiui, dėl savanorių teismuose, informavimo priemonių nukentėjusiems, liudytojams ir kitiems proceso dalyviams, virtualiosios teismo posėdžių salės, kai kiekvienas besidomintis internete gali matyti, kaip vyksta procesas, ir t. t. Buvusi direktorė taip pat nurodė, kad kitų Europos valstybių teismai pripažįsta teisingumo kambarį gerąja praktika ir prašo ja dalytis, kad kai kurios Lietuvos teismų iniciatyvos ir idėjos ne kartą Europos teismų tarybų tinklo idėjų mugėje įvertintos pirmąja vieta. Apibendrindama nurodytus laimėjimus, kadenciją baigusi NTA direktorė tvirtino, kad teismų reformos (stambinimo) esminiai tikslai – darbo krūvių skirtumų mažinimas, efektyvesnis išteklių valdymas – pasiekti (Molienė, 2019).

Deja, teismų sistemos realybė kitokia, džiugesys dėl baigtos teismų „reformos“ ir jos svaiginančių rezultatų buvo pernelyg skubotas ir gerokai perdėtas. Tuometis laikinasis Zarasų rajono apylinkės teismo pirmininkas Vladimiras Kurasovas 2017 m. kalbėjo, kad paskutinį visą atlyginimą teismo darbuotojai gaus spalio 31 d. už spalio mėnesį, o už lapkričio mėnesį – tik po 100–150 eurų. Kito atlyginimo teks laukti iki sausio, tada bus išmokėtas ir įsiskolinimas. Tai tęsiasi jau ne vienus metus. Tokia padėtis susidaro todėl, kad teismui skiriama tik maždaug 85 proc. reikiamų lėšų. Iš pradžių lėšų neužtekdavo gruodžio mėn. avansui, vėliau – atlyginimui už gruodžio mėn., tada jau atlyginimui už lapkričio mėn. ir net lapkričio mėn. avansui. Skiriant teismui asignavimų mažiau, negu būtina, patariama taupyti. O sutaupyti, pasak V. Kurasovo, galima tik jei teismo darbuotojos išeina gimdymo atostogų, kas nors suserga ir panašiai. Tas pats vyksta kone visuose nedideliuose teismuose nuo 2008 m. (Kurasovas, 2017). Iš esmės tokią pačią informaciją apie teisėjų darbo atlyginimų (ne)mokėjimą ir vėlesniais metais, pavyzdžiui, 2022 m., 2023 m., dažnai nurodydavo ir siekiantys profesinės karjeros teisėjai, teismų vadovai, kai kalbėdavomės su jais Pretendentų į teisėjus atrankos komisijos (jos pirmininku buvau 2022–2023 m., šiuo metu esu jos narys) posėdžių metu. Kasmetinėse

teismų veiklos ataskaitose „Lietuvos teismai. Veiklos rezultatai“ (toliau – Ataskaita) pateikiami duomenys taip pat patvirtina jau įsisenėjusias, neįveikiamai dideles finansines problemas teismuose: 2021 m. pabaigoje teismams trūko 1 460 tūkst. eurų, iš jų darbo užmokesčiui – 872 tūkst. eurų; baigiantis 2022 m. „valstybės skola“ teismams buvo beveik dvigubai didesnė – 2 585 tūkst. eurų, iš jų darbo užmokesčiui trūko kone milijono (863 tūkst.) eurų; 2023 m. pabaigos skola – 965,7 tūkst. eurų, iš jų 443,5 tūkst. trūko darbo užmokesčiui. Iškalbingas faktas, kad kai kada baigiantis metams buvę teisėjai, dabar pensininkai, gauna iš Nacionalinės teismų administracijos Finansų ir biudžeto skyriaus mandagų įspėjimą-atsiprašymą, kad paskutiniaisiais metų mėnesiais gali pritrūkti pinigų išmokėti visą pensiją, tad skola bus gražinta kitų metų pradžioje, sausio mėnesį, gavus asignavimus ateinantiems metams. Taigi 2018 m. skambūs Aukščiausiojo Teismo pirmininko, 2019 m. – ir Teisėjų tarybos bei Nacionalinės teismų administracijos vadovų raportai apie nuo 2011 m. pradėtą ir tuo metu jau neva labai sėkmingai baigtą teismų „reformą“ buvo deklaratyvi savigyra. Natūraliai kyla klausimas, kodėl Nacionalinei teismų administracijai, pagal įstatymą privalančiai rūpintis ir teismų finansavimu, ir bent normalių darbo sąlygų šalies teismuose užtikrinimu, nuo pat šios institucijos įsteigimo niekaip nepavyksta to padaryti?

Ne mažiau ekstremali situacija teismuose formuojasi ir dėl vis didesnio teisėjų, teismų darbuotojų trūkumo. Antai, remiantis minėtomis kasmetinėmis teismų veiklos ataskaitomis, 2020 m. Lietuvos teismuose buvo neužimtas 41 teisėjo etatas, 2021 m. – 65, 2022 m. – 81, 2023 m. – 77 etatai (Ataskaita, 2023, 68–69). Pasak didžiausiuose šalies apylinkių teismuose (Vilniuje, Kaune) dirbančių teisėjų, jau ne vienus metus nėra užpildyta trečdalis etatų. Kasmet vis daugiau teisėjų mantijų lieka kaboti spintose, nes jau keletą metų iš eilės su šiuo garbingu rūbu atsisveikina daugiau teisėjų, negu jį užsivelka.

Pastaraisiais metais Ataskaitose nurodoma, kad teismuose daugėja laisvų ne tik teisėjų, bet ir teisėjų padėjėjų bei kito teismų personalo etatų. Antai 2022 m. Ataskaitoje teigiama, kad teismuose trūksta daugiau kaip 100 teisėjų padėjėjų ir kitų teismo darbuotojų. Pastaraisiais metais teismams neskiriama jokio reikšmingesnio finansavimo, taigi galimybių pritraukti ir konkurencingai išlaikyti kompetentingą teismų personalą vis mažiau, teismuose vis daugėja laisvų etatų, gali nelikti kam dirbti (Ataskaita, 2023, 110).

2022 m. lapkričio 18 d. Apylinkių teismų teisėjų sąjunga paskelbė, kad padėtis šalies teismuose kritinė: nuolat trūksta teisėjų, teisėjų padėjėjų, teismo posėdžių sekretorių, raštinės darbuotojų. Teismų sistema dėl mažų atlyginimų, didelio darbo krūvio nebesulaukia pretendentų į minėtas pareigas. Didžiuosiuose miestuose šita problema itin opi – dėl teisėjų trūkumo Vilniuje, Kaune padėtis darosi grėsminga. Taip pat buvo konstatuota, kad teismams skiriamo finansavimo nepakanka jų poreikiams užtikrinti, tai lemia nuolatinį lėšų trūkumą, netgi skolas dėl pašto ir kt. būtinųjų išlaidų. Teismų finansinio ir materialinio nepriklausomumo mechanizmo nėra, todėl teismų, kaip ir bet

kurių biudžetinių organizacijų, finansavimas priklauso nuo Seimo ar Vyriausybės malonės.

Taigi visi šie teismuose vykstantys procesai gali būti įvardyti kaip „teismų tuštėjimo metas“. Neišvengiamas tokio proceso rezultatas: daugelyje teismų nuolat didėjantis darbo krūvis. Ne viename teisme, pasak teisėjų, darbo krūvis jau tiesiog alinantis, griauantis sveikatą, tokia padėtis trunka ne vienus metus. Teisėjai dėl nebepakeliamų darbo krūvių ryžtasi kreiptis į administracinį teismą, prašydami pripažinti valstybę pažeidusią teisėjų teisę į saugias, sveikas darbo sąlygas. Teisėjų tarybos pirmininkės pavaduotoja E. Tamošiūnienė irgi įspėjo, kad „teismų sistemos situacija yra kritinė“, dėl teisėjų trūkumo kaupsis bylų, jas teks nutraukti dėl senaties ir t. t. Kartu Teisėjų tarybos pirmininkės pavaduotoja siūlo naikinti dalį neužimtų etatų, nes... nepavyksta rasti žmonių į tas pozicijas. Taip pat E. Tamošiūnienė teigia, kad gal ir būtų galima rasti kandidatų ir užpildyti laisvus etatus, bet teismų sistema reikalinga tam, kad nagrinėtų bylas. Tai reiškia, kad yra tam tikras skaičius teisėjų, kurie pajėgūs išnagrinėti tam tikrą kiekį bylų. Jei stebime tendenciją, kad bylų kiekis mažėja, tai atitinkamai į tai turime reaguoti (Tamošiūnienė, 2023). Čia primintina, kad dėl nepakeliamo darbo krūvio vis daugiau teisėjų, gindami savo teises, kreipiasi į administracinius teismus.

Analizuojant tokią situaciją ir tendencijas buvo manoma, kad pagrindinė nuolatinio teisėjų trūkumo Lietuvos teismuose priežastis – ko gero, mažiausias Europos Sąjungos valstybėse Lietuvos teisėjų darbo atlyginimas. Jis nekito visą dešimtmetį ir buvo beveik perpus mažesnis nei teisėjų, pavyzdžiui, Latvijoje, Estijoje, atlyginimai. Atrodo, teismai mūsų šalyje buvo likusi vienintelė valstybės institucija, kurios darbuotojų atlyginimas liko 2013 m. lygio. Dėl per mažų atlyginimų Lietuvos Respublikos teisėjų asociacija paskelbė viešą pareiškimą, kuriame nurodė, kad tokia situacija kelia grėsmę teisėjų profesijos patrauklumui ir teismų nepriklausomumui („Teisė.Pro“, 2022-07-04). Paskelbtas ir Baltijos valstybių teisėjų tarybos viešas kreipimasis dėl teisėjų atlyginimų. Situacijai nesikeičiant, daugelis teisėjų kalbėjo, kad tiesiog paliks savo darbą, jei valstybė nepakels atlyginimo. Kai kurie taip ir padarė. Kone 100 Vilniaus teisėjų kreipėsi į Vilniaus apygardos administracinį teismą dėl dešimtmetį nedidinanamų atlyginimų (tv3.lt, 2023-04-02). Į Regionų apygardos administracinio teismo Kauno rūmus dėl Lietuvos valstybės veiksmais padarytais žalos atlyginimo kreipėsi daugiau kaip 200 teisėjų (www.DELFI.lt, 2023-04-29). Taigi beveik pusė visų Lietuvos teisėjų yra priversti ginti savo teises teismuose.

Pririkė nemažai laiko ir atkaklių ne tik pačių teisėjų, bet ir Teisėjų tarybos pastangų, ryžtingų ir drąsių Teisėjų tarybos pirmininkės, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjos Sigitos Rudėnaitės pareiškimų iš aukščiausių tribūnų ir kt. veiksmų, kol kitos mūsų valstybės valdžios išgirdo ir suprato, kad ir teisėjai turi gauti pakankamai orų, sudėtingą ir itin atsakingą jų darbą atitinkantį atlyginimą. Nuo 2023 m. liepos 1 d. atlyginimai teisėjams buvo padidinti. Šiuo metu teisėjų vidutinis atlyginimas yra apie 5 kartus

didesnis už vidutinį atlyginimą šalyje. Vertindama šį, tik antrąjį per Nepriklausomybės laikotarpį, teisėjų atlyginimų reikšmingą pakėlimą, Teisėjų tarybos pirmininkė S. Rudėnaitė nurodė, kad teisėjų atlyginimų padidinimo efektas kol kas tik toks, kad atsirado daugiau norinčių teisėjauti teisės mokslo atstovų. Taigi padidinti teisėjų atlyginimai dar nenulėmė norinčių dirbti teisėjais antplūdžio (Rudėnaitė, 2024).

Dėl minėtojo teisėjų atlyginimų pakėlimo 2023-iejį, pasak Teisėjų padėjėjų asociacijos pirmininkės Indrės Cvilikaitės, „į Lietuvos teismų istoriją įeis kaip metai, kuriais konstitucinės valdžios įstaigos pradėjo atsižvelgti į Lietuvos teismų, kaip trečiosios valdžios institucijos, finansavimo poreikius“ (Cvilikaitė, 2023). Akivaizdu, kad šis procesas turi tęstis, nes teisėjų atlyginimų pakėlimas tik iš dalies išsprendė teismų finansavimo klausimą ir nesudarė pakankamų prielaidų stabdyti prasidėjusį „teismų tuštėjimo“ procesą. Net nepradėta spręsti ne mažiau teismų sistemai aktuali teisėjų padėjėjų, teismo posėdžių sekretorių ir kitų teismo darbuotojų atlyginimo problema. Teismus ir toliau palieka teisėjų padėjėjai ir teismo posėdžių sekretoriai, tai tampa vis didesne problema. Teisėjų padėjėjų institutas per devyniolika egzistavimo metų įtikinamai įrodė savo atliekamų funkcijų svarbą, o aukštą teisėjų padėjėjų profesinę kvalifikaciją patvirtina ir tai, kad, kaip rodo daugiamėčiai Pretendentų į teisėjus atrankos komisijos veiklos rezultatai, – jie yra pagrindinis būsimųjų teisėjų rezervas. Todėl būtų logiškas teismų sistemos finansavimo tęsinys – tinkamo, atitinkančio profesinę kvalifikaciją ir atliekamo darbo svarbą bei atsakingumą teisėjų padėjėjų ir kitų teismo darbuotojų darbo atlygio užtikrinimas. Neatmestina, kad teisėjo padėjėjo darbo užmokestis galėtų siekti ne mažiau kaip 60 procentų teisėjui mokamo atlyginimo.

Kaip minėta, reikšmingas teisėjų atlyginimų pakėlimas 2023 m. buvo tik antrasis per Nepriklausomybės laikotarpį. 1995 m. sausio 2 d. pradėjus veikti naujajai teisingumo sistemai, 1996 m. pabaigoje atlyginimus teisėjams pakėlė konservatorių Vyriausybė (1996–1999 m.), kurios Ministru Pirmininku buvo Gediminas Vagnorius, o šios Vyriausybės teisingumo ministru dirbo Vytautas Pakalniškis. Po minėto teisėjų atlyginimo pakėlimo 1999 m. vidutinis mėnesinis teisėjo darbo atlyginimas buvo beveik 8 kartus didesnis negu vidutinis atlyginimas šalyje. Paradoksas – tokie dideli teisėjų atlyginimai buvo netikėti net pačiai Vyriausybei. Kodėl? Čia jau kita tema. Vėlesnis premjeras Andrius Kubilius, taip pat konservatorius, 1999 m. gruodį teisėjų atlyginimus sumažino. Konstitucinis Teismas 2001 m. liepos 12 d. nutarimu „Dėl teisėjų algų mažinimo“ teisės aktus, kuriais buvo sumažintas teisėjų atlyginimas, pripažino prieštaraujančiais Konstitucijai.

Įdomu ir tai, kad minėtuoju laikotarpiu teisėjų atlyginimai buvo padidinti kaip tik prieš 1997 m. vykusius Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimus, kuriuose nesėkmingai dalyvavo ir konservatorių patriarchas profesorius Vytautas Landsbergis. Vėliau, po rinkimų, kalbėdamas apie savo dalyvavimą Respublikos Prezidento rinkimuose profesorius ne kartą yra sakęs, kad teisėjų atlyginimų pakėlimas jam labai pakenkė. Šis klau-

simas buvo keliamas kiekviename jo susitikime su rinkėjais. Pasak profesoriaus, buvo aišku, kad rinkėjai labai piktinasi konservatorių Vyriausybės smarkiai padidintais teisėjų atlyginimais, ir tą pasipiktinimą, profesoriaus nuomone, išreiškė balsuodami prieš jį, konservatorių iškeltą pretendentu į Respublikos Prezidento postą.

Vertinant šių dienų situaciją šalies teismuose po plačiai 2011 m. išgarsinto teismų stambinimo matyti, kad šio proceso architektams ir vykdytojams dar ir dabar, kaip minėta, nėra kuo labai džiaugtis. Tai netiesiogiai patvirtina ir eilinis, kaip visada – optimistinis, Teisingumo ministerijos 2023 m. birželio 29 d. pareiškimas, kad Teisingumo ministerija kartu su Teisėjų taryba parengė paketą teismų reformos įstatymų, kurie leis suvienodinti didžiųjų šalies miestų apylinkių teismų ir regioninių teismų darbo krūvius, užtikrinti teisėjų specializaciją teismuose, pagerinti teisingumo vykdymo kokybę ir optimizuoti finansinių išteklių valdymą teismuose, atsisakant netikslingai naudojamos teismų infrastruktūros. Taigi teisingumo ministrė – politikė vėl pakartojo nuo 2011 m. skelbiamus teismų stambinimo tikslus ir užtikrino, kad jie bus pasiekti. Keista tik, kad teisingumo sistemos lyderiai, teismų savivaldos atstovai dar prieš keletą metų tvirtino, esą reformos tikslai jau sėkmingai įgyvendinti.

Minėtame pareiškime taip pat skelbiama, jog, pagal Teisėjų tarybos ir Nacionalinės teismų administracijos atliktus skaičiavimus, įgyvendinus tokią teismų reformą kasmet būtų sutaupyta 4,4 mln. eurų, kurie galėtų būti panaudoti skatinant teismų personalą, taip užtikrinant jų lojalumą sistemai, ir inovacijų plėtrai teismuose. TM pareiškimą pasirašiusi teisingumo ministrė nenurodo, kaip pavyks užtikrinti, kad iš sutaupytų milijonų iš tikrųjų bus didinamas kasmetinis teismų finansavimas. Paprastai kitų metų asignavimai atskiroms institucijoms nėra didinami iš praėjusiais metais jų sutaupytų lėšų. Deja, realybė ir toliau paneigia bent kiek didesnę gerų norų realizavimo tikimybę, nes, kaip minėta, teismų sistemos finansavimas kasmet nepatenkina net minimaliųjų veiklos poreikių.

Be to, ministrė nurodė, kad Seimas pritarė Lietuvos Respublikos apylinkių teismų įsteigimo ir jų veiklos teritorijų nustatymo įstatymo Nr. I-2375 pakeitimo įstatymo projektui (toliau – ir Įstatymo projektas). Pagal šį Įstatymo projektą, apylinkių teismų bei jų rūmų toliau turi mažėti ir nuo 2024 m. sausio 1 d. vietoj veikiančių 12 apylinkių teismų ir 48 teismo rūmų liks veikti 11 apylinkių teismų ir 24 teismo rūmai. Taigi šalyje beveik 5 kartus sumažėjo 1994–1995 metais įkurtų apylinkių teismų, dirba daugiau nei 4 kartus mažiau teismų pirmininkų ir t. t.

Minėtajame Įstatymo projekte, be kita ko, nustatyta, kad Teisingumo ministerija turės *ex post* (tokia yra įstatymo formuluotė) įvertinti, ar apylinkių teismų ir jų teismo rūmų skaičiaus sumažinimas bei veiklos teritorijų pakeitimas užtikrino tolygesnį apylinkių teismų teisėjų darbo krūvį, padidino besispecializuojančių teisėjų skaičius (4 straipsnio 2 dalis). Apibūdinant Įstatymo projekto (taigi ir vykdomos „reformos“) tikslus nebeminimas anksčiau ne kartą deklaruotas tikslas priartinti teisingumo vykdy-

mą prie žmonių. Taigi ignoruojami Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje įtvirtinti imperatyvai, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ir laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą, o valstybė privalo sudaryti tinkamas ir pakankamas sąlygas šią teisę realizuoti. Teisingumo ministerijos vaidmuo (atrodo, dominuojantis) rengiant minimo Įstatymo projektą ir įtvirtinimas jame TM pareigos 3 metus vykdyti Įstatymo projekte nustatyto teisinio reguliavimo įvertinimą, autoriaus nuomone, reiškia TM įsibrovimą į NTA kompetencijos sritį. Juk Lietuvos Respublikos nacionalinės teismų administracijos įstatyme nustatyta, kad NTA atlieka kasmetinius teismų veiklos apibendrinimus, renka informaciją apie teismų administracinę veiklą ir teismų organizacinį darbą, kaupia, analizuoja ir apibendrina teismų statistiką ir pateikia tai Teisėjų tarybai, valdo teismams skirtus asignavimus, rengia ir įgyvendina teismų investicijų projektus ir pan. (2 straipsnio 5, 13, 21, 22 punktai). Taip pat Įstatymo projekte nustatyta, kad NTA turi teisę sudaryti komisijas, darbo grupes teisės aktų projektams rengti, įtraukti į jas kitų institucijų specialistus ir kt. (3 straipsnio 2 dalis). Dėl to kyla abejonė, ar Įstatymo projekte numatyta teisingumo ministrės veikla teisingumo sistemos srityje atitinka Konstitucijoje nustatytą valdžių pasidalijimo principą (Konstitucijos 5 straipsnis), konstitucinėje jurisprudencijoje nustatytus valstybės vykdomosios ir teisminės valdžių santykius (Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d., 1999 m. gruodžio 21 d. ir kiti nutarimai). Beje, atitinkamos konstitucinės jurisprudencijos kontekste panašių abejonų sukelia ir Ministro Pirmininko 2022 m. vasario 3 d. potvarkis Nr. 25 „Dėl darbo grupės sudarymo“: šioje darbo grupėje, turėjusioje parengti minėtojo įstatymo dėl teismų sustambinimo projektą, santykinai daugiausia yra būtent TM atstovų, bet nėra teisėjų, teisėjų padėjėjų organizacijų atstovų.

Būtina pažymėti, kad iš šio Įstatymo projekto aiškinamojo rašto „Dėl Seimo nutarimo <...> „Dėl Lietuvos Respublikos apylinkių teismų įsteigimo ir jų veiklos teritorijų nustatymo“ Nr. I-2375 pakeitimo įstatymo ir kitų, su juo susijusių įstatymų projektų, Reg. Nr. XIVP-2023-XIVP-2827“ matyti, kad rengiant šiuos teisės aktų projektus buvo atliktas didžiulis labai profesionalus darbas analizuojant šalies teismų veiklą. Vis dėlto abejotina, ar tas darbas apskritai buvo reikalingas, nes teismų pertvarka – stambinimas jau įvyko, o siektų rezultatų vis dar neturime. Atvirkščiai, kaip minėta, situacija šalies teisingumo sistemoje iš esmės tik blogėja.

1.1.1. AUKŠČIAUSIASIS TEISMAS – NE SAVO LYGMENS PASTATE

Atskirai verta aptarti ir Aukščiausiojo Teismo teisėjų ir darbuotojų darbo sąlygas. Jau pati šio teismo vieta Vilniaus mieste yra unikali. LAT yra įsikūręs labai artimoje Lukiškių kalėjimo kaimynystėje: nuo Lukiškių kalėjimo šį teismą skiria tik aukšta mūrinė tvora-siena, kuri visai netrukdo Lukiškių kalėjimo žiurkėms vasarą pabėgioti ir po Aukščiausiojo Teismo pastato vidinį, puikiai prižiūrimą kiemą. Teismo ūkio darbuotojai

aiškino, kad šitos „viešnios“ tikriausiai atkeliauja tomis pačiomis, teismui ir kalėjimui bendromis, požeminėmis komunikacijomis. Iš kito, šoninio kaimyno – privataus gyvenamojo namo su ūkiniais pastateliais atėjusios katės, pasibaigus teismo darbo valandoms, mėgdavo įsikurti ant teismo laiptų, šmirinėja jų aplink teismą ir dabar. Tokia unikali LAT kaimynystė su kalėjimu, be minėtosios egzotikos, teikė ir kitų „privatumų“. Per LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininko kabineto (ir kitų toje pastato pusėje esančių kabinetų) langus matyti plati kalėjimo panorama. Pirmininko svečiai labai mėgdavo fotografuotis minėtos panoramos fone. Neretai pajuokaudavome, kad tokia kaimynystė nuteikia ir filosofškai, ir prevenciškai. Sovietiniu laikotarpiu LAT kaimynai kaliniai veidrodėlių saulės zuikučiais trukdė susikaupti teismo posėdžių sekretorėms, o teisėjus įžeidinėjo nepadoriais šūksniais ir gestais. Netrūko kalinių dėmesio ir tuo metu šiame pastate kartu su LAT įsikūrusios Teisingumo ministerijos darbuotojams. Todėl ir tvarkai kalėjime užtikrinti, ir LAT, TM darbuotojų apsaugai nuo tokio kalinių dėmesio ant kalėjimo langų iš lauko pusės buvo pritvirtintos metalinės žaliuzės. Šiuo metu jau buvusiame kalėjime ir jo kiemo erdvėse vyksta ne tik edukaciniai, bet ir pramoginiai renginiai, todėl visą teismą neretai „džiugina“ tranki muzika, renginių triukšmas.

Jau šių aplinkybių pakanka padaryti išvadą, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pastatas, pasak Teisėjų tarybos pirmininkės pavaduotojos E. Tamošiūnienės, galėtų pretenduoti į blogiausio Lietuvos teismų sistemos pastato nominaciją (Tamošiūnienė, 2023). Šių eilučių autoriui teko lankytis ne vienos Europos valstybės aukščiausiuose teismuose. Drąsiai galima tvirtinti, kad tarp Europos Sąjungos valstybių aukščiausiųjų teismų LAT darbo sąlygos yra vienos iš kukliausių. Beje, nereikia lyginti su Europos Sąjungos valstybėmis, – pavyzdžiui, Ukrainos, Sakartvelo aukščiausieji teismai yra prabangiai įsikūrę istoriniuose pastatuose. Mūsų šalies Aukščiausiojo Teismo teisėjams dar ilgai teks tik svajoti apie bent panašias sąlygas, kokias turi minėtųjų valstybių – ne Europos Sąjungos narių aukščiausieji teismai.

Taip įvertinusi LAT pastato (ne)tinkamumą, Teisėjų tarybos pirmininkės pavaduotoja E. Tamošiūnienė kartu pasidžiaugė, kad Teisėjų taryba yra priėmusi nutarimą, kuriuo įsipareigojo perduoti LAT pastatą Turto bankui, jei bus išspręstas klausimas dėl teismo pastato rekonstrukcijos (Tamošiūnienė, 2023). 2024 m. pradžioje paskelbta, kad Turto bankas už 7,3 mln. eurų 2027 m. baigs LAT pastato rekonstrukciją ir LAT taps Turto banko klientu (ELTA, 2024). Vadinasi, Aukščiausiojo Teismo teisėjai ir darbuotojai šiame net jiems patiems ankštame pastate ne mažiau kaip trejus metus dirbs kartu su kapitalinį remontą atliekančiais statybininkais arba turės laikinai kur nors išsikraustyti. Suprantama, sveikintinos teisėjų savivaldos, teisingumo sistemos institucijų, jų vadovų pastangos kovoti dėl geresnių darbo sąlygų teisėjams, Teismo darbuotojams. Manau, per kelerius pastaruosius metus LAT vadovybė nuveikė daugiau negu visi iki tol buvę Teismo vadovai. Suprantama, ir ankstesnieji, kiek leido supratimas ir Teismo finansavimo

teikiamos galimybės, stengėsi sudaryti tinkamesnes darbo sąlygas. Dabartiniu metu pokyčiai didžiausi: LAT daug kur atliktas „europinis“ remontas, puikus interjeras, šviesu, jauku, veikia daugiau kondicionierių, kurie jau seniai buvo tiesiog būtini, nes kone pusė kabinetų yra pastato rytų ir pietų pusėje, taigi pavasario, vasaros saulei spiginant per langus būdavo neįmanoma išverti... Vis dėlto svarbiausia – pagaliau juntamas „strateginis“ LAT vadovų mąstymas, jau dabar atlikti rimti LAT darbo ir reprezentacijos sąlygų pokyčiai, parengtas šio pastato rekonstrukcijos, iš esmės – perstatymo projektas, rūpinamasi būsimų darbų finansavimo šaltiniais ir t. t. Tačiau, mano nuomone, LAT – vienintelio kasacinio teismo – reikšmė mūsų valstybėje, išskirtinai svarbi jo vieta valstybės teisinėje sistemoje, šio teismo tarptautiniai ryšiai ir kt. leidžia tikėtis, kad ši institucija turėtų būti įkurdinta jos svarbą atitinkančiame reprezentaciniame, vien LAT skirtame erdviame pastate. Deja, Lietuvos Aukščiausiajam Teismui per visus Nepriklausomos Lietuvos metus taip ir nepavyko įsikurti tokio lygmens teismui tinkamesnėse patalpose, o jų paieškos istorija – ne mažiau ilga ir įdomi nei Vilniaus stadiono statybos.

Nepriklausomybės paskelbimą Lietuvos Aukščiausiasis Teismas sutiko ir iki šiol veikia pastate (Gynėjų g. 6), kuriame dar sovietiniais laikais buvo įsikūrusi ir TM. Suprantama, kad patalpų labai trūko ir teisėjams (jie kabinetuose dirbo po du), ir teismo darbuotojams, ir posėdžių salėms. Teisingumo ministerijai 1992 m. išsikėlus į Žvėryną (dabar ten – Rusijos Federacijos ambasada), LAT užėmė TM priklausančias patalpas (net be TM vadovybės žinios). Normalių, darbui tinkamų sąlygų šiame pastate reikėjo ir Teisės institutui, įkurtam prie TM. Todėl tuometį teisingumo ministro ir LAT pirmininko 1994 m. vasario 1 d. susitarimu buvo sutarta, kad TM leidžia Teisės institutui naudotis antrojo aukšto kabinetais (Nr. 218–231), dviem garažo bokšais ir kt. Visas kitas TM priklausiusias Gynėjų g. 6 esančias patalpas TM perleidžia naudotis LAT. Nutarta, kad bufetu LAT ir Teisės institutas naudosis bendrai. LAT leis Teisės institutui prirėikus naudotis LAT Prezidiumo, kolegijų posėdžių salėmis ir kt. Šiame susitarime buvo numatyta, kad pastato naudojimo sąlygos gali būti keičiamos tik LAT pirmininkui ir teisingumo ministrui susitarus. Taigi Aukščiausiasis Teismas liko senosiose patalpose. Tuo metu jos buvo tinkamos teisėjų darbui. Matyt, todėl LAT vadovybė nesirūpino iš esmės gerinti darbo sąlygų. Suprantama, kad tokia situacija buvo nenormali, todėl TM pati ėmėsi spręsti naujo LAT pastato klausimą. Beje, ir anksčiau, Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitete svarstant kitų metų biudžetus, TM atstovai ne kartą aiškino ir gynė ne tik TM parengtą biudžeto projektą, bet ir (net neprašomi) LAT interesus. TM ministerija buvo įsitikinusi, kad pastatas, kuriame dirbo LAT, yra netinkamas aukščiausiosios instancijos teismui. Kita vertus, TM buvo planuojama iškėlus LAT į naują pastatą vietoj jo įkurdinti tuometį Vilniaus miesto 3-įjį apylinkės teismą, kurio darbo sąlygos tuo metu buvo prasčiausios iš visų Vilniaus teismų.

Dabar gi, pasak Teisėjų tarybos pirmininko pavaduotojos, iš visų Lietuvos teismų prasčiausios darbo sąlygos – LAT. Teko lankytis ne vienos Europos valstybės aukščiau-

siuose teismuose. Drąsiai galima tvirtinti, kad ne tik tarp mūsų šalies teismų, bet ir tarp Europos Sąjungos valstybių aukščiausiųjų teismų LAT darbo sąlygos yra vienos iš kukliausių. Beje, nereikia lyginti su Europos Sąjungos valstybėmis, – pavyzdžiui, Ukrainos, Sakartvelo aukščiausieji teismai yra prabangiai įsikūrę istoriniuose pastatuose. Mūsų šalies Aukščiausiojo Teismo teisėjams dar ilgai teks tik svajoti apie bent panašias sąlygas, kokias turi minėtųjų valstybių – ne Europos Sąjungos narių aukščiausieji teismai.

Pastangų įkurdinti LAT jo svarbą valstybėje atitinkančiame pastate buvo jau nuo 1992 m. Dirbdamas Aukščiausiojoje Taryboje Teisinės sistemos komisijos pirmininku bandžiau įtikinti tuometį Aukščiausiosios Tarybos pirmininką V. Landsbergį, kad Aukščiausiajam Teismui reiktų pastatyti šiuolaikinį pastatą šalia Aukščiausiosios Tarybos esančiame tuščiam sklype. AT pirmininkas, iš esmės pritardamas idėjai, kad LAT darbo sąlygos turėtų būti gerinamos, paaiškino, jog prie AT turėtų iškilti viešbutis Parlamento svečiams, jame turėtų būti konferencijų salės ir pan. Tą pačią idėją dėl LAT pastato netoli Seimo (buvusios AT) esančiose erdvėse bandžiau pateikti ir Respublikos Prezidentu tapusiam Algirdui Brazauskui. Tuo metu Teisingumo ministerija įstatymu jau buvo įpareigota rūpintis visa teismų sistema, todėl aš, būdamas teisingumo ministras, turėjau ir teisinę pareigą rūpintis ir LAT būkle. Ir šį kartą man buvo patarta ieškoti kito varianto, kuriam Prezidento palaikymo tikrai sulauksime. Beje, TM nužiūrėtasis LAT statyboms plotas šiuo metu tebėra tuščias ir puikiai pasitarnauja riaušinkams – riaušių prie Seimo metu ten nesunku rasti akmenų, kurie tinka mėtyti į pareigūnus ar Seimo langams daužyti. Šioje vietoje yra neasfaltuota automobilių stovėjimo aikštelė, esanti Seimo kanceliarijos žinioje, beje, iš jos pavykdavo išprašyti kelias vietas ir LAT darbuotojų automobiliams.

Pradėjus aktyviai ruošti steigti naujus teismus, ir toliau nesulaukta tuomečių LAT vadovų pastangų gerinti savo teismo teisėjų ir visų darbuotojų darbo sąlygas. TM savo jėgomis ieškojo tam galimybių. Ne kartą apie tai buvo kalbama Vyriausybės posėdžiuose, kreipėmės ir į Vilniaus miesto savivaldybę, prašydami centrinėje miesto dalyje skirti sklypą, tinkamą Aukščiausiojo Teismo pastato statybai. Buvo pasiūlytas sklypas Naugarduko gatvėje (dabar ten – Lietuvos lenkų kultūros namai). Tuo metu mums atrodė, kad naujas LAT pastatas neturėtų būti toli nuo kitų valstybės valdžių institucijų – Seimo, Vyriausybės, įkurdintas prastesnėje vietoje negu būsimieji nauji Vilniaus apygardos ir Lietuvos apeliacinis teismai Gedimino prospekte. Siūlymas ateityje LAT įsikurti Naugarduko gatvėje nebuvo patrauklus. Pagaliau gavome Vyriausybės pasiūlymą, jei taip norime, skirti patalpas LAT netoli Seimo, ten, kur dabar „Vilniaus vartų“ kompleksas Geležinio Vilko, Gynėjų ir A. Tumėno gatvių sankirtoje. Tuo metu ten stūksojo nebaigtas statyti milžiniškas bankrutuojančio Vakarų banko pastatas. Net ir ne statybų specialistams buvo aišku, kad tokio griozdo pritaikymas (tiksliau, nebaigto pastato perstatymas) teismo darbui kainuotų daug daugiau negu naujo pastato statyba, daug erdvių vis tiek liktų nenaudotinos... Vėliau tas pastatas buvo nugriautas.

Supratus, kad LAT nepavyks įkurdinti Seimo kaimynystėje, nutarta vis tiek stengtis bent nenutolti nuo Gedimino prospekto. Ieškodami išėities atkreipėme dėmesį į Medicinos biblioteką (Kaštonų g. 7), kuri tuo metu, kaip sakoma, buvo vos gyva. Specialistai įvertino šio pastato tinkamumą LAT. Buvo paaiškinta, kad po atitinkamo remonto sąlygos teismo darbui būtų puikios, pagrindinį įėjimą į pastatą būtų galima įrengti iš Gedimino pr. per Žemaitės skverelį. Išsiaiškinome, kad bibliotekoje lankytojų būna labai mažai, knygų fondai nėra dideli, nemažą jų dalį sudaro tuo metu populiarinio sanitarinio švietimo literatūra ir kt. Tariausi su tuomečiu sveikatos apsaugos ministru Antanu Vinkumi, kuris su jam būdingu atsargumu diplomatiškai paaiškino suprantąs situaciją, bet negalys inicijuoti šio pastato perdavimo TM. Įtikinėjau, kad biblioteka nebūtų naikinama, galbūt galima ją priglauti Vilniaus universiteto bibliotekoje. Tuometis Premjeras Adolfas Šleževičius pritarė mano planui. Sutarėme kalbėtis su Universiteto Rektoriumi ir bibliotekos direktore. Visi trys (Premjeras, sveikatos apsaugos ministras ir šių eilučių autorius) nuvykome į Universitetą ir nesunkiai su minėtais vadovais sutarėme, kad Universiteto biblioteka priims į savo fondus Medicinos bibliotekos turimus leidinius, užtikrins priėjimą norintiems jais naudotis, būtų įsteigta etatų Medicinos bibliotekos darbuotojams ir t. t. Premjeras patikino, kad Vyriausybė skirs tiek lėšų, kiek reikės užbaigti tuo metu vykusį Universiteto bibliotekos remontą. Džiaugiausi neilgai – pasikeitė Vyriausybė, ir LAT taip ir liko, kur buvęs.

Netrukus Atviros visuomenės instituto parengtoje ataskaitoje apie teismų nepriklausomybę dešimtyje šalių kandidačių į Europos Sąjungą buvo nurodyta, kad Lietuvos teismų fizinė infrastruktūra ir teisėjų darbo sąlygos yra tokios prastos, kad gali smarkiai atsiliepti teisėjų nepriklausomumui ir neleistinai paveikti jų nešališkumą, kitaip tariant, jie gali tapti pernelyg priklausomi nuo išorinės paramos. Nors buvo pastatyta naujų ar suremontuota keletas teismų pastatų, kiti liko labai prastos būklės. Pastatas, kuriame įsikūrę trys teismai – Vilniaus miesto antrasis apylinkės, Vilniaus apygardos ir Apeliacinis – netgi avarinės būklės („Delfi“, 2001).

Istorija dėl LAT pastato dar toli gražu nesibaigė. Pasirodo, tuometis Ministras Pirmininkas Algirdas Brazauskas (2001–2006 m.) nepamiršo, kad būdamas Respublikos Prezidentu žadėjo pasirūpinti LAT pastatu. Teismo vadovams buvo pasiūlyta spręsti, ar LAT nenorėtų įsikurti Sapiegų rūmuose, suprantama, kai jie bus tinkamai suremontuoti ir restauruoti. Šito pasiūlymo LAT atsisakė. Vėliau besikeičiančios LAT vadovybės, kiek man žinoma, nė viena nenuveikė nieko, išskyrus retus paverkšlenimus dėl labai prastų LAT darbo sąlygų, nes nieko ir nedarė.

2015 m. šių eilučių autoriui netikėtai paskambino Ministras Pirmininkas (2012–2016 m.) Algirdas Butkevičius ir paprašė pabandyti įtikinti tuomečius LAT pirmininką Rimvydą Norkų ir Aukščiausiojo Teismo teisėją, Teisėjų tarybos pirmininką Egidijų Laužiką perkelti LAT į Sapiegų rūmus, kai bus baigtas jų remontas. Kartu pridūrė, kad teisingumo ministras Juozas Bernatonis tam neprieštarauja, pritaria ir Prezidentūra. Pa-

klausęs, kodėl įkalbinėti nesiima pats Premjeras, sulaukiau atsakymo, jog jam žinoma, kad dar būdamas premjeru A. Brazauskas jau siūlė LAT vadovybei šitą variantą, bet Vyriausybė gavo oficialų LAT atsisakymą. Be to, A. Butkevičius stebėdamasis pasakė, kad Vyriausybė nėra gavusi LAT prašymo gerinti savo teismo darbo sąlygas, taigi Premjero iniciatyva gali būti nesuprasta arba suprasta dviprasmiškai. Kadangi esame geri pažįstami, ne kartą, be kita ko, kalbėję ir apie teismų problemas, jis pasirinkęs aplinkinį pagalbos LAT būdą. Tokį Premjero sprendimą nulėmė ir tai, kad Sapiegų rūmai po sudėtingo ir brangaus remonto turėtų būti eksploatuojami labai atsakingai ir saikingai, kuo ilgiau išlaikant pastato grožį ir vertę. Jei rūmuose įsikurtų LAT, tai darbo dienomis juose nebūtų daug žmonių, o savaitgaliais patalpas, išskyrus teisėjų kabinetus, būtų galima atverti lankytojams. Tuometis Teisėjų tarybos pirmininkas E. Laužikas tokiam Premjero pasiūlymui pritarė iš karto. Susidomėjo ir tuometis LAT pirmininkas R. Norkus. Tada Premjeras pasiūlė su savo patarėja, išmanančia statybų klausimus, tiesiogiai apžiūrėti Sapiegų rūmus ir teritoriją aplink juos. Nuvykome su LAT pirmininku, kancleriu, Nacionalinės teismų administracijos direktore. Buvo akivaizdu, kad remonto ir restauravimo darbai rūmuose truks dar ilgai, bet nesunku buvo įsivaizduoti, kaip puikiai, didingai jie atrodys ateityje. Nedaug Europoje valstybių, kurių aukštieji teismai įsikūrę panašiuose rūmuose. Vis dėlto mačiau, kad kolegos abejoja. Man ir Premjero patarėjai atrodė svarbiausia, kad visiems teisėjams užtektų kabinetų. Kita vertus, buvau įsitikinęs, jog ateityje LAT bus gerokai mažesnės apimties, – jau buvo juntama, kad teisinėje visuomenėje išivyrėja teisingas kasacinės teismų instancijos esmės ir paskirties supratimas, todėl kreipimūsi į LAT tikrai turėtų būti mažiau. Ta aplinkybė, kad teismo darbuotojai turėtų įsikurti greta, kitame pastate, neatrodė didelė kliūtis. Premjero patarėja (buvusi aplinkos apsaugos viceministrė) net nurodė vietą, kur galėtų būti pastatytas naujas pastatas teismo darbuotojams, galbūt požemine perėja sujungtas su LAT rūmais. Mano siūlymu, teismo darbuotojai galėtų dirbti Nacionalinės teismų administracijos pastate, o Aukščiausiajam Teismui jau įsikūrus Sapiegų rūmuose, NTA persikraustytų į patalpas Gynėjų g. 6.

Po šios pažinties su Sapiegų rūmais pasiūliau LAT pirmininkui nuvykti į Kultūros paveldo departamentą ir su tuomete direktore aptarti galimus sprendimus, būtinus veiksmus ir pan. Direktorės mūsų planai nesužavėjo. Ji nurodė, kad yra numatyta Sapiegų rūmus, kaip dabar sakoma, įveiklinti kitaip. Susidarė įspūdis, kad ne kultūros reikalams. Kita vertus, buvo matyti direktorės noras pagelbėti teismams. Spėju, kad tokį geranoriškumą paskatino administracinių teismų 2008 m. sprendimai panaikinti kaip nepagrįstą kultūros ministro įsakymą atleisti Kultūros departamento direktorę iš pareigų. Taigi, nors ir abejodama dėl idėjos įkurdinti LAT restauruotuose Sapiegų rūmuose, direktorė pripažino, – bus taip, kaip nuspręs Premjeras. Beje, ji pasiūlė pagalvoti, ar ne geriau būtų Aukščiausiajam Teismui vietoj Sapiegų rūmų įsikurti Sluškų rūmuose – irgi Antakalnyje, labai gražioje vietoje prie Neries, o suremontuoti jie galėtų būti net tinkamesni teismui negu

Sapiegų rūmai, nes juose daugiau erdvės ir t. t. Net neabejojau, kad teismams būtų reikalingi ir tinkami abeji. Sluškų rūmai būtų kaip tik Vilniaus apygardos teismui, kuriam Gedimino pr. 40 tikrai ankšta. Geriau pasijustų ir Lietuvos apeliacinis teismas, kuriam liktų Apygardos teismo kabinetai. LAT pirmininkui sakiau, kad jei per jo kadenciją teismai įsikurtų įspūdinguose istoriniuose pastatuose, jis paliktų labai ryškų pėdsaką šalies teismų istorijoje, ir žmonių požiūris į teismus, dirbančius tokiuose rūmuose, būtų visai kitoks, daug pagarbesnis. Sakiau, kad tokio unikalaus šanso teismams nebebus. Vėlesni tuomečio LAT pirmininko sprendimai parodė, kad kalbėjau neįtikinamai.

Apie savo įspūdžius papasakojau Premjerui. Jis visą šią situaciją įvertino labai ramiai ir optimistiškai. Pripažino, kad Vilniaus apygardos teismo persikraustymas į Sluškų rūmus būtų labai geras sprendimas. Jei greitai nuspręstume, Vyriausybė pasirūpintų, kad būtų pradėti remontuoti ir restauruoti Sluškų rūmai, paspartėtų darbai Sapiegų rūmuose. Į klausimą, ar sudėtingi ir brangūs darbai tuose rūmuose būtų įveikiami, Premjeras įtikinamai atsakė irgi klausimu: jei pirmaisiais Nepriklausomybės metais per tokį trumpą laiką buvo įmanoma atkurti visą teismų sistemą, tai nejaugi nepajėgsime persikraustyti dabar, praėjus ketvirčiui amžiaus, kai mūsų valstybė nepriklausoma ir gauna panašiams projektams „europinių“ pinigų? Neabejojau, kad Premjeras kalba ne tik kaip Vyriausybės vadovas, bet ir kaip finansų profesionalas: jis yra buvęs Seimo Biudžeto ir finansų komiteto pirmininku, finansų ministru. Taigi mano viltis, kad teismams tikrai įmanoma sudaryti puikias darbo sąlygas, labai sustiprėjo. Deja, gerokai paskubėjau džiaugtis. Praėjus kelioms dienoms LAT kancleris lyg tarp kitko pasakė: į Vyriausybę išsiųstas atsakymas, kad siūlomi rūmai teismams netinkami.

Praėjus pirmajam įspūdžiui, kurį padarė žinia, kad Premjero pasiūlymas atmetas, pagalvojau, – kitos tokios galimybės šalies aukštieji teismai nebesulauks. O juk vien rūmų didybė, aplinkos iškilmingumas keltų pagarbą teismui ir valstybei, rodytų valstybės atsakingą požiūrį į teismus, pasitikėjimą jais. Kartu supratau, kad jaunieji teismų sistemos lyderiai jau kitaip suvokia, kaip turi atrodyti teismai, kokiomis sąlygomis, kokioje aplinkoje jiems tinka dirbti. Be to, vis labiau aiškėjo šių dienų vadovų, politikų nuostatos ir nuomonė, kad jei jau gavai gerą tarnybą, tai ji iš esmės (o gal visų pirma) būtina tik pašokti į aukštesnį, be abejonės, geriau apmokamą, labiau nuo nesėkmių ir rizikos, bent iš dalies – nuo asmeninių interesų aukojimo, apsaugotą postą. Vėliau pagalvojau, kad atsisakyti teismams siūlomų istorinių rūmų galėjo paskatinti ir tai, kad tuo metu buvo pradėtas vykdyti „teismų komplekso-kombinato“ projektas, kuriam jau buvo išleista dešimtys tūkstančių litų. Šio projekto idėja buvo (o gal ir tebėra) tokia: netoli Generalinės prokuratūros turėtų būti statomas milžiniškas pastatas (sklypas statybai jau buvo paskirtas), kuriame įsikurtų Aukščiausiasis Teismas, Apeliacinis teismas, Vilniaus apygardos teismas ir Nacionalinė teismų administracija. Neabejoju, kad vėl nustebintume Europą, nes niekur neteko matyti tokių teisingumo kompleksų ar „kombinatų“.

1.1.2. PAGARBOS – IR NAMAMS, IR EUROPAI – STOKA

Nagrinėjamos temos kontekste reikėtų užsiminti, kad mūsų valstybėje jau nestebina ir tai, kad į laisvas vietas pamatinėje teisingumo sistemos institucijoje – Aukščiausiąjame Teisme metų metus nepaskiriama naujų teisėjų. Buvo laikotarpis, kai, pavyzdžiui, šio teismo Baudžiamųjų bylų skyriuje ilgiau negu metus (2013–2014 m.) trūko kone trečdalis teisėjų. Šio teismo teisėjai gal jau priprato ir prie to, kad Teismui vadovauja ne nuolatinis, Konstitucijoje ir Teismų įstatyme nustatyta tvarka į šias pareigas paskirtas, vadovas, bet Teismo pirmininko pareigas einantis teisėjas – skyriaus pirmininkas. Aukščiausiasis Teismas – aukščiausioji kasacinė teisminė institucija – neturėjo nuolatinio vadovo nuo 2019 m. spalio iki 2023 m. kovo pabaigos, taigi daugiau nei pusę LAT pirmininko kadencijos. Štai dėl ko Europos Komisija 2022 m. liepos mėn. Teisinės valstybės principo taikymo ataskaitoje, be kita ko, nurodė, kad Lietuvoje „toliau vilkinama skyrimo eiti aukštas teisėjo pareigas procedūra, o Aukščiausiojo Teismo pirmininkas nuo 2019 m. rugsėjo mėn. vis dar laikinai eina šias pareigas. Susirūpinimą kelia atrankos į teisėjus procedūros skaidrumas, būtina ją suderinti su Europos standartais“. Lietuvos valstybės valdžios institucijoms prireikė dar kone metų, kol buvo suvokta minėtų Europos Komisijos rekomendacijų svarba, – nuolatinis LAT pirmininkas (pirmininkė) buvo paskirtas (-a) tik 2023 m. kovo mėn. Taigi vienintelė šalies kasacinė instancija nenormaliai ilgai dirbo be nuolatinio pirmininko. Deja, reikia pasakyti ir tai, kad nurodyta situacija nėra pati blogiausia, – visi matome netinkamą valstybės politiką atrenkant ir skiriant Aukščiausiojo Teismo pirmininkus. Manau, dar didesnis (pavojingesnis) blogis, netgi teisinės valstybės principo pažeidimas, yra sudarymas prielaidų tokiai situacijai, kai daugiau nei metus (2008 m. liepos 7 d. – 2009 m. liepos 27 d.) LAT realiai vadovavo buvęs šio teismo pirmininkas, beveik prieš metus (2008 m. liepos 7 d.) baigęs savo kaip Teismo pirmininko kadenciją, o Seimas, pažeisdamas Konstituciją, visą šį laiką vilkino naujo, teisėto pirmininko paskyrimą. Deja, tokia praktika persikėlė ir į Konstitucinį Teismą: 2020 m. kovo 15 d., pasibaigus Konstitucijoje nustatytai devynerių metų (2011 m. kovo 15 d. – 2020 m. kovo 15 d.), pabrėžtina, – tik vienai kadencijai (103 straipsnio 1 ir 2 dalys), buvęs Konstitucinio Teismo pirmininkas po savo kadencijos pabaigos dar daugiau nei metus (iki 2021 m. birželio 9 d.) dalyvavo nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas ir vadovavo šiai Konstitucijos laikymosi priežiūros institucijai. Žinoma, tokios padėties prielaidas pirmiausia sudarė valdžios institucijų – Respublikos Prezidento ir Seimo, privalančių pagal Konstituciją laiku užtikrinti Konstitucinio Teismo atnaujinimą, nesilaikymas atitinkamų Konstitucijos reikalavimų. Kita vertus, ir patys teisėjai, kurių priedermė – kontroliuoti, ar šalyje laikomasi Konstitucijos, pasibaigus Konstitucijoje nustatytam savo kadencijos laikotarpiui neturėtų „bendrininkauti“ su Konstitucijos nesilaikančiais subjektais, kad ir kokia būtų jų teisinė padėtis valstybėje.

(Ne)kokybiškai naujas valstybės politikos etapas formuojant teisingumo sistemą – išryškėjęs Lietuvos valdžių, atsakingų už pretendentų, galinčių tinkamai atstovauti Lietuvai tarptautinėse teisinėse institucijose, atranką, ir tų, kurios atsakingos už tokių pretendentų pripažinimą tinkamais Lietuvos atstovais Europos Žmogaus Teisių Teisme (2022–2024 m.) ar Europos Sąjungos Bendrajame Teisme (2019–2023 m.), negebėjimas laiku ir tinkamai atlikti šių savo konstitucinių priedermių. Tokia padėtis niekuo nepateisinama. Pavyzdžiui, dėl kandidatų į Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) teisėjo pareigas Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rekomendacijose nurodoma, kad šio teismo teisėjų atranką reikėtų pradėti ne vėliau kaip likus vieniems metams iki jų kadencijos pabaigos. Tiek laiko reikia ne tik kandidatams atrinkti, bet ir jiems patvirtinti, kandidatų ankstesniems darbams užbaigti. Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja ir Generalinio sekretoriaus tarnyba Lietuvai reguliariai siunčia priminimus, kad laukiamą pretendentų sąrašą, bet Teisingumo ministerija atrankos tvarkos aprašą patvirtino tik likus vos pusmečiui iki Lietuvos teisėjo kadencijos pabaigos, t. y. 2022 m. lapkričio mėn. (Meilutis, 2020-10-10). Tai iš dalies paaiškina, kodėl Lietuvos deleguotas atstovas į EŽTT paskirtas tik 2024 m. balandžio 17 d., – pavėlavus kone pusantrų metų.

Dar iliustratyvesnis atskirų valstybės valdžios institucijų netinkamo įgaliojimų suvokimo ar tiesiog nenoro atlikti tam tikras savo pareigas, teisinių ir procedūrinių klaidų pavyzdys – naujo Lietuvos atstovo atrankos į Europos Sąjungos Bendrojo Teismo (ES BT) teisėjo pareigas procesas, (ne)prasidėjęs ankstesniajam mūsų šalies atstovui bebaigiant savo kadenciją 2020 m. spalį. Pirmas nerimą keliantis signalas, kad šis procesas užtruks, buvo Respublikos Prezidento 2019 m. liepos mėn. priimtas sprendimas dėl to, kad tuometis kadenciją ES BT 2020 m. spalio mėn. užbaigiantis Lietuvos atstovas – teisėjas prof. Virgilijus Valančius, sėkmingai ėjęs savo pareigas, yra... netinkamas antrai kadencijai šiame teisme. Priimant tokį sprendimą jau buvo žinoma, kad šis teisininkas dalyvavo 2019 m. liepos mėn. vykusioje atrankoje į ES BT teisėjus ir buvo pripažintas pirmuoju (tinkamiausiu) pretendentu į minėtąsias pareigas. Respublikos Prezidentas nebuvo susitikęs su pretendентаis į šio teismo teisėjus, bet pareiškė, kad „klausimas dėl kandidato į ES BT teisėjus nebuvo derintas iš anksto, <...> sprendimą priimu atsižvelgęs į kandidato veiklos nuoseklumą ir į veiklos neformalią informaciją“. Kas Respublikos Prezidentui buvo žinoma, kokia buvo, kaip įvardyta, jo turima V. Valančiaus „veiklos neformali informacija“, taip ir liko nepaaiškinta. Toks klampus, dviprasmiškas Respublikos Prezidento teiginys, be abejonės, metė šešėlį ir paliko tamsų pėdsaką iki tol nepriekaištingai dirbusio, platų tarptautinį pripažinimą įgijusio asmens karjeroje, nors V. Valančius dvi kadencijas buvo Tarptautinės teisėjų asociacijos (TTA), vienijančios 80 pasaulio valstybių teisėjų organizacijų viceprezidentus, narys, vienas iš ES projekto Ukrainos administracinių teismų gebėjimams tobulinti vadovų. Kartu taip ir liko neaišku, kodėl visą savo kadenciją ES BT teisėjo pareigas profesionaliai ėjęs ir didelį autoritetą

šiam teisme turėjęs, atrankos į ES BT teisėjus komisijos pripažintas tinkamiausiu šiam darbui V. Valančius netikėtai nebetiko pareigoms, kurias visą laiką atliko sėkmingai. Taigi susidarė paradoksali situacija: Lietuvoje 2019 m. rugpjūčio mėn. paskelbus apie V. Valančiaus netinkamumą ES BT teisėjo pareigoms, vėliau nebuvo, logiškai maštant, tokioje situacijoje būtinų pastangų ar bent patarimų V. Valančiui šį darbą palikti (atsistatydinti). ES BT teisėjo pareigas V. Valančius sėkmingai ėjo ir toliau, iki 2023 m. rugsėjo 27 d., kai buvo paskirtas kitas Lietuvos deleguotas ES BT teisėjas. Taigi ES BT teisėju beveik trejus metus dirbo Lietuvos atstovas, kurio kadencija buvo pasibaigusi dar 2020 m. spalio mėnesį.

Nepatvirtinus naujai kadencijai nuo 2016 m. balandžio 13 d. sėkmingai dirbusio ES BT teisėjo, Lietuva net po penkių įvykusių atrankų nesugebėjo paskelbti kito tinkamo kandidato į šio teismo teisėjus. Situacija unikali: vieniems kandidatams nepritaria Respublikos Prezidentas, kitiems – Seimas, dar kitų pretendentų iki Respublikos Prezidento „neprireidžia“ Vyriausybė, kartais atranka apskritai neįvyksta, nes komisija nesugeba nuspręsti, kuris kandidatas geriausias; dar kitų pretendentų nepatvirtina Liuksemburge pagal Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 225 straipsnį įsteigtas Kandidatūrų į Europos Sąjungos teisminių institucijų teisėjus vertinimo komitetas. Vis dėlto daugiausia laiko buvo prarasta dėl nedarnaus Vyriausybės ir Respublikos Prezidento požiūrio į šį klausimą. Pabrėžtina, kad dar 2020 m. birželio mėn. politikai kalbėjo, jog problema dėl Lietuvos negebėjimo paskelbti tinkamo kandidato į ES BT teisėjus iš esmės kyla dėl Vyriausybės ir Respublikos Prezidento nesutarimų. Tokio situacijos vertinimo pagrįstumą, mano nuomone, patvirtina ir nuo 2019 m. rugsėjo mėn. iki 2023 m. rugsėjo mėn. vykusio tinkamo kandidato į ES BT teisėjo pareigas paieškos proceso ypatumai.

Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko 2021 m. kovo 25 d. potvarkiu Nr. 41 buvo sudaryta Darbo grupė pretendento į ES BT teisėjus atrankai organizuoti (toliau – Darbo grupė). Į šią Darbo grupę buvo įtrauktas ir šių eilučių autorius, grupės vadove buvo paskirta teisingumo ministrė Ewelina Dobrowolska. 2021 m. gegužės 10 d. Darbo grupė pagal tinkamumą į minėtas pareigas sudarė 8 pretendentų sąrašą, kurio pradžioje buvo Virgilijus Valančius, po jo įrašyti Tomas Davulis, Saulius Lukas Kalėda, Lyra Jakulevičienė ir kt.

Kaip minėta, V. Valančiaus kandidatūrai į ES BT teisėjus Respublikos Prezidentas nepritarė dar 2019 m. liepą, nors V. Valančius po tuo metu vykusios atrankos irgi buvo pripažintas pirmuoju pretendentu į šias pareigas. Taigi buvo aišku, kad ir po 2021 m. gegužės 10 d. atrankos Respublikos Prezidentas turbūt palaikys ne 1-ą, bet 2-ą, ar, mažiau tikėtina, 3-ią vietą pretendentų sąrašė užimantį asmenį. Be to, 2021 m. gegužės 14 d. Respublikos Prezidento patarėjas Ridas Jasilionis pranešė: „Darbo grupės nuomonė dėl pretendento negali saistyti Respublikos Prezidento, ji yra tik rekomendacinio pobūdžio, todėl Respublikos Prezidentui turi būti pateiktos kelios kandidatūros <...> tokią poziciją Respublikos Prezidentas yra išsakęs ir Premjerei Ingridai Šimonytei“ (BNS,

15 min.lt, 2021-05-14). Vis dėlto Vyriausybė Respublikos Prezidento prašymo nevykdė, nors ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatyme yra nustatyta, kad Vyriausybė teikia Respublikos Prezidentui kandidatus į ES BT.

2021 m. birželio 16 d., t. y. praėjus daugiau nei mėnesiui po Darbo grupės atrankos posėdžio ir paaiškėjus, kad Respublikos Prezidento pozicija nesikeičia, Vyriausybė kreipėsi į Vyriausiąją tarnybinės etikos komisiją (toliau – ir VTEK, Komisija), kad ji pateiktų nuomonę, ar Darbo grupės nariams, vertinantiems atrankos aplinkybių visumą, nekilo viešųjų ir privačių interesų konflikto prielaidų. Kitaip tariant, Vyriausybė išreiškė abejonę dėl visų Ministrės Pirmininkės I. Šimonytės sudarytos Darbo grupės narių objektyvumo ir sąžiningumo. Sudarant šią Darbo grupę, vėliau jau žinant visus pretendentes į ES BT teisėjo pareigas, Ministrėi Pirmininkei abejonių dėl Darbo grupės narių objektyvumo ir sąžiningumo nekilo. Atrankos proceso pradžioje Darbo grupė apsvarstė kiekvieno grupės nario galimybes objektyviai ir nešališkai vertinti ir spręsti visų pretendentų tinkamumo į ES BT teisėjo pareigas klausimus. Jokių abejonių dėl šito nekilo. Pretendentai Darbo grupės narių nušalinimo klausimo nekėlė, nors kiekvienam iš jų tokia teisė buvo išaiškinta. Visa tai yra užfiksuota Darbo grupės veiklos medžiagoje. Taigi Vyriausybė, nuo 2021 m. gegužės 14 d. nevykdydama Respublikos Prezidento prašymo pateikti ne vieną, o kelias kandidatūras, kartu netiesiogiai parodė, kad pirmieji pretendentai į ES BT teisėjus sąrašė esantys asmenys jai (ar Ministrėi Pirmininkei) nepriimtini. Šioje situacijoje svarbu ir tai, kad Vyriausybė pateikė VTEK ne visą, bet, mano nuomone, tik dalį iš esmės tendencingai atrinktos medžiagos apie Darbo grupės veiklą renkant pretendentą į ES BT teisėjus. Taigi Vyriausybės 2021 m. birželio 16 d. kreipimasis į VTEK vertintinas ir kaip siekis svetimomis rankomis, bet pagal savo norą, išspręsti iš esmės politinių jėgų – Vyriausybės ir Respublikos Prezidento – nesutarimus dėl pretendento į ES BT teisėjo vietą.

VTEK savo 2021 m. rugpjūčio 4 d. posėdyje priėmė netikėtą sprendimą pradėti tyrimą „Dėl J. Prapiesčio veikų“, nors minėtame Vyriausybės 2021 m. birželio 16 d. kreipimesi į VTEK „Dėl nuomonės pareiškimo“ prašoma pareikšti nuomonę apie visus Darbo grupės narius. Nusprendusi pradėti tik mano ir Sauliaus Katuokos veiklos tyrimą (net nenurodydama tokio sprendimo motyvų), VTEK susiaurino minėtame Vyriausybės prašyme nurodytą tyrimo dalyką – iš šešių Darbo grupės narių išskyrė tik du. Be to, VTEK, kaip minėta, buvo perduota ne visa Darbo grupės veiklos medžiaga. Tai galiu tvirtinti remdamasis 2021 m. gruodžio 7 d. man atsiūsta VTEK tyrimo medžiaga. Vėliau, reaguodama į mano prašymą, Teisingumo ministerija VTEK perdavė ir kitą medžiagos apie Darbo grupės veiklą dalį. Jau vien šis tyrimo epizodas būtų pagrįsta prielaida daryti išvadą, kad Vyriausybė, mesdama šešėlių Darbo grupės narių autoritetui, ieškojo preteksto paskelbti neįvykusia 2021 m. gegužės 10 d. atranką į ES BT teisėjo vietą, pavyzdžiui, dėl tos priežasties, kad neva kai kurie Darbo grupės nariai pažeidė viešuosius ir privačius interesus. Tokiu atveju, paskelbus kitą atranką į ES BT teisėjo vietą ir (kas galėtų paneigti) suforma-

vus „tinkamesnę“ Darbo grupę, tikėtinas ir Vyriausybei (ar Ministrėi Pirmininkei) priimtinėsiu asmenų – pretendenciu (ar pretendentu) į ES BT teisėjo pareigas – sąrašas. Šiuos ir kitus argumentus 2021 m. gruodžio 7 d. raštu išdėsciau Lietuvos Respublikos Ministrėi Pirmininkei ir paprašiau, kad ir koks būtų priimtas VTEK sprendimas mano „byloje“, išbraukti mane iš Darbo grupės, o ateityje net nesvarstyti mano kandidatūros į kokias nors kitas Premjerės ar šios Vyriausybės sudaromas darbo grupes, komisijas ar pan. Su šia savo pozicija supažindinau ir Darbo grupę bei VTEK.

Taigi 2017 m., pasibaigus Konstitucijoje nustatytam teisėju įgaliojimų laikui, nusi-vilkau teisėjo mantiją, o 2021 m. (iš esmės Ministrės Pirmininkės ir ją palaikiusios VTEK valia) tapau „teisiamuoju“. Gavau savotišką galimybę paanalizuoti ir VTEK, Vyriausybės įtrauktos į pretendentu į ES BT teisėjo pareigas atrankos procesą, veiklos ypatumus. 2021 m. rugsėjo 7 d. paaiškinime VTEK išdėsciau savo požiūrį apie Komisijos 2021 m. rugpjūčio 4 d. pradėtą mano veiklos tyrimą. Atkreipiau dėmesį, kad man 2021 m. rugpjūčio 9 d. atsiųstuose VTEK dokumentuose buvo „išslaptintas“ į Komisiją kreipėsis pareiškėjas ir kitas Darbo grupės narys, dėl kurio „veikų“, taip pat įtartinų Komisijai, neva padarytų 2021 m. gegužės 10 d. Darbo grupės posėdyje svarstant kandidatūrą į ES BT, pradėtas tyrimas. Keista, kad 2021 m. rugpjūčio 4 d., netrukus po VTEK posėdžio, šalies pagrindinės žiniasklaidos priemonės vis dėlto konkrečiai paskelbė, jog VTEK pradėjo tyrimą dėl mano (J. Prapiesčio) ir S. Katuokos „veikų“. Taip pat buvo paskelbta, kad tyrimas pradėtas dėl Vyriausybės (kituose šaltiniuose – dėl Premjerės) kreipimosi. Šios informacijos nei Vyriausybė, nei VTEK nepaneigė, todėl VTEK vartojama formuluotė „duomenys neskelbiami“, net labai švelniai vertinant, yra nelogiška. Taip pat VTEK nurodžiau, kad pagal konstitucinę jurisprudenciją Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalyje laidojama aukštųjų mokyklų autonomija reiškia ir tai, kad universiteto dėstytojai ir mokslininkai turi būti apsaugoti nuo politinio bei ideologinio poveikio, ginami nuo vykdomosios valdžios kontrolės (Konstitucinio Teismo 1994-06-27, 2002-05-05, 2008-03-20, 2011-12-22 ir kt. nutarimai). Tai, kad buvau įtrauktas į Ministrės Pirmininkės 2021 m. kovo 25 d. potvarkiu Nr. 41 sudarytą Darbo grupę dėl pretendento į ES BT teisėjo pareigas atrankos, mano teisinės padėties nepakeitė: aš buvau ir likau VU akademinės bendruomenės narys, nepasikeitė mano atliekamos profesinės funkcijos. Kaip minėtosios Darbo grupės narys, remdamasis savo profesinėmis žiniomis ir patirtimi, teikiau iš esmės tik konsultacines, ekspertines paslaugas, – vertinau pretendentu į ES BT teisėjus gebėjimus dirbti minėtoje tarptautinėje teisminėje institucijoje. Pabrėžtina ir tai, kad mano veikla nesukėlė teisiniu pasekmiu, nes ne tik Darbo grupės nario, bet ir visos grupės pateikta išvada dėl pretendentu ar pretendenciu tinkamumo ar netinkamumo nėra privaloma Respublikos Prezidentui, Ministrui Pirmininkui. Šie Valstybės vadovai patys ne kartą patvirtino, kad Darbo grupės išvada nesaisto jų sprendimų dėl tinkamo pretendento atrinkimo ir pateikimo tvirtinti Seimui. Be to, dėl šios neatlygintinos veiklos Darbo grupėms nariams kokių nors išipareigojimų neatsirado, jokių

įspėjimų dėl atsakomybės ir pan. dirbant šioje grupėje jos nariai nepasirašė. Dėl minėtojo Premjerės potvarkio netapau kokios nors valdžios įstaigos darbuotoju (tarnautoju) ar politiku. Be to, pagal Lietuvos Respublikos Vyriausiosios tarnybinės etikos komisijos įstatymą (toliau – Įstatymas), VTEK priedermė yra užtikrinti, kad valdžios įstaigos ir jose dirbantys asmenys etiškai tarnautų žmonėms, įgyvendindami Lietuvos Respublikos politikų etikos kodekse numatytus įgaliojimus padėtų valstybės politikams viešajame gyvenime elgtis etiškai (2 straipsnio 1, 4 dalys). Mano nuomone, VTEK, 2021 m. rugpjūčio 4 d. pradėdama mano „veikų“ tyrimą, viršijo savo įgaliojimus. Šalies universitetų akademinės bendruomenės narių pedagoginės, mokslinės, ekspertinės ir pan. veiklos tyrimas nėra VTEK veiklos objektas, taigi VTEK pažeidė Įstatymo 2 straipsnio 1, 4 dalių nuostatas. Beje, paprašius VTEK priimto sprendimo pradėti tyrimą kopijos, buvo atsiųstas 2021 m. rugpjūčio 4 d. posėdžio protokolo išrašas. Vadinas, VTEK tyrimą, t. y. „bylos“ procesą, pradėjo remdamasi sudėtine posėdžio protokolo dalimi – išrašu, o ne, kaip įprasta demokratinių teisinių valstybių teisenoms, atskiru savarankišku procesiniu dokumentu, kuriame būtinai turi būti išdėstomi priimto sprendimo motyvai. VTEK pradedamo tyrimo pradžios procesinio įtvirtinimo supaprastinimas (vienintelis toks iš visų šalyje vykdomų teisenų) mažina Komisijos atsakomybę dėl jos priimamų sprendimų pagrįstumo, teisėtumo ir neatitinka konstitucinio teisinės valstybės principo, nes, nenurodant tokio sprendimo motyvų, be kita ko, dirbtinai siaurinamos tiriamosios veikos subjekto galimybės pasiruosti gynybai, pasunkinamas konstitucinės teisės kreiptis į teismą įgyvendinimas.

Pabrėžtina ir tai, kad VTEK, ir informuodama apie pradėtą tyrimą, ir kitoje tyrimo medžiagoje ne kartą vartoja sąvoką „veika“ ir atitinkamas formuluotes: „pradėti tyrimą dėl Jūsų veikų“, „nusprendė atlikti tyrimą dėl Jūsų veikų Darbo grupės 2021 m. gegužės 10 d. posėdžio metu“, „asmens, kurio veika tiriama, teisės“ ir t. t. Savo paaiškinime VTEK nurodžiau, kad net Vilniaus universiteto Teisės fakulteto antro kurso studentai žino, kad sąvoka „veika“ mūsų šalies teisinėje sistemoje siejama su baudžiamąja justicija, nusikaltimais ar baudžiamaisiais nusižengimais. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne sąvoka „veika“ tolygi „nusikaltimui“, taigi VTEK viešojoje informacijoje apie mane nurodytos formuluotės yra visiškai neetiškos. Paskelbimas apie tyrimo pradžią nėra vien formalus VTEK veiksmas, tokia informacija jau pati savaime teikia rimtą pagrindą abejoti dėl tiriamojo asmens nepriekaištingos reputacijos, gero vardo. Šį įspūdį gerokai sustiprina VTEK vartojama minėtoji baudžiamosios justicijos terminija. Komisijai paaiškinau, kad toks elgesys žeidžia mano garbę ir orumą, t. y. vertybes, kurių gynybai yra numatyta ir teisminė procedūra. Kartu galima daryti išvadą, kad VTEK iš esmės remiasi kaltumo prezumpcija ir perima dažną šalies teisės saugos institucijų (Specialiųjų tyrimų tarnybos, prokuratūros) praktiką, kai skubotai paskelbiama vos tik gauta, tinkamai nepatvirtinta „informacija“ apie konkrečių asmenų „veikas“. Tokią informaciją paprastai pasigauna (neretai – gauna pirmiausia) žiniasklaida, o kai praėjus kone metams ar net daugiau laiko paaiškėja, kad teisės saugos

pareigūnai „suklydo“, įtarimai asmeniui tyliai panaikinami. Vadinas, toks VTEK 2021 m. rugpjūčio 10 d. sprendimo išdėstymas teikiant viešąją informaciją, vartojamos formuluo-tės pažeidžia ir konstitucinius nekaltumo prezumpcijos reikalavimus, įtvirtintus Konsti-tucijos 31 straipsnio 1 dalyje. Konstitucinis Teismas ne kartą konstatavo, kad nekaltumo prezumpcija negali būti siejama vien su baudžiamaisiais teisiniais santykiais, jos turinys yra platesnis (Konstitucinio Teismo 2004-12-29, 2011-11-07 ir kt. nutarimai). Taigi nekaltumo prezumpciją savo veikloje privalo gerbti ir VTEK.

Kartu savo paaiškinime priminiau, kad po 2021 m. rugpjūčio 4 d. posėdžio, kuria-me buvo priimtas VTEK sprendimas pradėti tyrimą „Dėl J. Prapiesčio veikų“, Komisija apie tokį savo sprendimą nedelsdama pranešė žiniasklaidai. Tuo tarpu, kaip matyti iš VTEK pateiktos medžiagos, minėto VTEK posėdžio protokolas buvo surašytas po dvie-jų dienų ir tik tada pasirašytas VTEK pirmininko. Vadinas, VTEK 2021 m. rugpjūčio 4 d. pavišino informaciją apie savo sprendimą, kuris dar neturėjo teisinės galios, o apie 2021 m. rugpjūčio 4 d. dėl mano veiklos priimtą sprendimą man pranešė po 5 dienų – 2021 m. rugpjūčio 9 d. Paaiškinime VTEK tai vertinau kaip nepagarbą asmeniui, neetišką aukščiausiųjų etikos sargų elgesį.

Suprantama, kad VTEK sprendimų skelbimo tvarką, vienų tyrimo proceso daly-vių pavišimą, kitų – nelogišką, net absurdišką nutylėjimą, kriminalinės terminijos vartojimą ir kt. daugiausia lemia atitinkamas teisinis reguliavimas. Tačiau iš Įstatymo 2 straipsnio, įtvirtinančio VTEK paskirtį ir veiklos ribas, 3 straipsnio 2 dalies, nurodan-čios VTEK veiklos konstitucinius imperatyvus, taip pat iš 10 straipsnio 1 dalies 7 punkto Komisijai kyla pareiga kreiptis į Lietuvos Respublikos Seimą dėl savo veiklos teisinio reguliavimo tobulinimo.

Šiame straipsnyje pateikta tik dalis iš daugiau nei 20 pastabų, išdėstytų mano 2021 m. rugsėjo 7 d. paaiškinime VTEK. Jomis remdamasis ir atsižvelgdamas į tai, kad nėra nei teisinio, nei faktinio pagrindo VTEK pradėti ir tęsti tyrimą dėl mano dalyva-vimo Darbo grupėje vertinant pretendentes į ES BT teisėjo pareigas teisėtumo, prašiau pagal Įstatymo 30 straipsnio 1 dalies 7 punktą, 5 dalies 1 punktą ir (arba) 30 straipsnio 1 dalies 4 punktą nutraukti tyrimą, o jei šis prašymas nebus tenkinamas, atsižvelgti į pa-aiškinime nurodytus argumentus dėl to, kad VTEK nesilaikė politinio neutralumo prin-cipo, taip pat į tai, kad VTEK pirmininkas Edmundas Sakalauskas ir narys Gediminas Sakalauskas yra baigę Mykolo Romerio universitetą, E. Sakalauskas 2000–2012 m. dirbo MRU, o šio tyrimo atveju tiriamasis asmuo yra ir ilgametis MRU profesorius S. Katuoka. Taigi manytina, kad yra pagrindas abejoti minėtųjų VTEK pareigūnų nešališkumu ir objektyvumu. Remdamasis Įstatymo 27 straipsnio 1 dalies 5 punktu, pareiškiau nušali-nimą VTEK pirmininkui E. Sakalauskui ir Komisijos nariui G. Sakalauskui. Kartu savo paaiškinime nurodžiau, kad bet kuris VTEK sprendimas turi būti objektyvus ir pagrįs-tas, ir prašiau atsižvelgiant į tai sudaryti nepriklausomų ekspertų – Europos Sąjungos

teisės žinovų ir psichologų komisiją, kuri atliktų šios „bylos“ kompleksinę ekspertizę ir įvertintų, ar mano skirti balai konkretiems pretendentams į ES BT teisėjo pareigas atitiko (neatitiko) jų žinias ir gebėjimus. Tokia ekspertizė, mano nuomone, buvo įmanoma imantis analizuoti Darbo grupės 2021 m. gegužės 10 d. Teisingumo ministerijoje atliktos pretendentų į ES BT teisėjo pareigas atrankos garso ir vaizdo įrašą.

2022 m. sausio 26 d. Vyriausioji tarnybinės etikos komisija priėmė sprendimą Nr. KS-13 „Dėl Jono Prapiesčio“, kuriuo tyrimą dėl Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios justicijos katedros Baudžiamosios teisės Bendrosios dalies mokslo centro vadovo Jono Prapiesčio elgesio atitikties Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačių interesų derinimo įstatymo nuostatomis nusprendė nutraukti. Suprantama, šis VTEK sprendimas viešosiose visuomenės informavimo priemonėse nebuvo paskleistas taip operatyviai ir plačiai, kaip 2021 m. rugpjūčio 6 d. sprendimas pradėti tyrimą. O jau Premjerės atsiprašymo už iš esmės akivaizdų siekį diskredituoti Darbo grupės narius galėtų tikėtis tik pasakomis tikintis suaugęs asmuo. Kitas šios VTEK justicijos bylos proceso rezultatas: Vyriausybė 2021 m. birželio 16 d. kreipimusi į VTEK iki 2022 m. sausio 26 d., tai yra iki VTEK sprendimo dėl minimo Vyriausybės kreipimosi priėmimo, daugiau nei pusei metų sustabdė Lietuvos atstovo į ES BT teisėjus atrankos ir teikimo procesą.

Tokią atitinkamų Lietuvos valstybės valdžių poziciją atrenkant ir tarptautinėms teisminėms institucijoms – ES BT ir EŽTT teikiant Lietuvos atstovų teisininkų kandidatūras galima vertinti įvairiais požiūriais. Be abejo, yra pagrindas tvirtinti, kad šalies vykdomosios valdžios institucijos – Vyriausybė ir Respublikos Prezidentas nesusidoroja su mūsų valstybei tenkančia pareiga (ir galimybe) laiku paskirti tinkamiausius šalies atstovus į šias itin svarbias institucijas. Be to, tai rodo nepagarbą ne tik teisėjams, bet ir visai mūsų šalies teisininkų bendruomenei apskritai, nes netiesiogiai lyg ir teigiama, kad Lietuvoje nėra reikiamo lygmens teisės profesionalų, tinkamų dirbti ES BT ir EŽTT. Kita vertus, itin ilgai trunkanti Lietuvos atstovo teisininko atrankos į svarbias tarptautines teismines institucijas procedūra gali suponuoti ir nuomonę, kad šalies aukščiausiosios valdžios institucijos nesupranta tarptautinių teismų svarbos ir jų reikšmės Lietuvos interesams. Kartu demonstruojama ir nepagarba teisinės valstybės, teisės viršenybės principams, kurie laikytini Europos Sąjungos pamatu.

1.2. RESPUBLIKOS PREZIDENTĖ – PRIEŠ TEISMŲ SAVIVALDĄ, TEISMŲ SAVIVALDA – PRIEŠ RESPUBLIKOS PREZIDENTĄ

Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė, savo metiniame pranešime 2019 m. aptardama mūsų valstybės, demokratijos, visuomenės ir politikos brandą per „gana dramatišką dešimtmetį“, pabrėžė, kad „pažengėme gerokai toliau už daugelį šalių užtikrindami pamatinius teisinės valstybės principus – Konstitucijos ir teisės viršenybę“,

„sukūrėme išties vakarietišką teisinę sistemą“. Taip tuometė Respublikos Prezidentė įsivertino savo dviejų kadencijų laikotarpi.

Tuo tarpu nagrinėjamos temos kontekste galima teigti, kad Lietuva nuo 2014 m. pabaigos tik iš dalies įgyvendina Valstybių prieš korupciją grupės (GRECO) nurodymus, pagal kuriuos Lietuvoje: būtina didinti teisėjų nepriklausomumą ir visuomenės pasitikėjimą teismų sistema; dėl to, kad „viena iš susirūpinimą keliančių sričių Lietuvoje yra teisėjų skyrimo tvarka“, būtina, be kita ko, peržiūrėti Pretendentų į teisėjus atrankos komisijos (toliau – Komisija) narių skyrimo tvarką, kad ne visi nariai būtų skiriami Respublikos Prezidento ir t. t. Pagal Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, Teisėjų taryba yra atsvara Respublikos Prezidentui. Vis dėlto didesnius įgaliojimus turi Respublikos Prezidentas, kuris Lietuvoje skiria visus Komisijos narius ir nėra teisiškai saistomas Komisijos išvadų dėl kandidatų tinkamumo. Respublikos Prezidentas gali paskirti kandidatą, kuris Komisijos nėra laikomas tinkamiausiu, nepateikdamas jokių savo sprendimo motyvų (tokių atvejų yra buvę). Procedūros turėtų būti skaidrios, pareikalavus turėtų būti nurodomi sprendimo motyvai. Į pareigas nepaskirtas pretendentas turėtų teisę apskusti sprendimą ar bent procedūrą, kuria vadovaujantis toks sprendimas buvo priimtas (GRECO, 2014). Demokratinėse teisinėse valstybėse tai savaime suprantama, o Lietuvoje kol kas neįmanoma, nors mūsų Konstitucija įtvirtina kiekvieno asmens, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisę kreiptis į teismą (30 straipsnis).

Ryškesniu pokyčiu, rodančiu įstatymų leidėjo siekį Lietuvos Respublikos teismų įstatyme subalansuoti Respublikos Prezidento ir Teisėjų tarybos įgaliojimus sudarant Pretendentų į teisėjus atrankos komisiją, laikytina Teismų įstatyme įtvirtinta nuostata, kad Respublikos Prezidentas Komisijos pirmininką skiria iš Komisijos narių, paskirtų Teisėjų tarybos (Teismų įstatymo 2022-11-24 pakeitimo įstatymas Nr. XIV-1570). Respublikos Prezidento 2023 m. spalio 3 d. dekretu „Dėl Pretendentų į teisėjus atrankos komisijos narių ir pirmininko skyrimo“ šios Komisijos pirmininku pirmą kartą paskirtas Komisijos narys ne nuo Respublikos Prezidento, bet nuo Teisėjų Tarybos. Tuo tarpu minėtosios Komisijos narių daugumą ir toliau sudaro Respublikos Prezidento paskirti asmenys – 4 iš 7 Komisijos narių.

Pirmaisiais Respublikos Prezidentės kadencijos metais jau buvo akivaizdu, kad pretendentų į teisėjus (apylinkių teismų) atranka ir skyrimas vyksta ir toliau vyks tuo būdu, kurį kritiškai įvardijo minėtoji GRECO ataskaita. Respublikos Prezidentė neretai ignoruodavo teisėjų savivaldos institucijų sprendimus ir nuomonę. Netrukus iš Nuolatinės teisėjų veiklos vertinimo komisijos pirmininko pareigų pasitraukė LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjas Alvydas Pikelis. Savo atsistatydinimą motyvavo tuo, kad jo „netenkina ta padėtis, kurioje atsidūrė teismų savivalda. Ta padėtis labai bloga – gerokai blogesnė, nei, pavyzdžiui, prieš dešimt arba penkiolika metų. Teismų sistema yra labai suvaržyta“. Taip pat teisėjas teigė, kad „skirdama asmenis į vienas ar kitas pareigas, šalies vadovė dažniausiai

pasirenka ne teisėjų vertinimo komisijos geriausiai ir aukščiausiai įvertintus pretendentes, o kandidatus iš savo sąrašo vidurio ar kone paskutiniųjų vietų“ (15min.lt, 2011-10-26). Tų pačių metų pavasarį atsistatydino ir Teisėjų garbės teismo nariai Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjas Stasys Gagys, Lietuvos apeliacinio teismo teisėjas Viktoras Kažys. Toks buvo principinis teisėjų atsakas į tai, kad Respublikos Prezidentė neatsižvelgė į Teisėjų garbės teismo sprendimą pripažinti, jog Kauno apygardos teismo teisėja Neringa Venskienė savo elgesiu pažemino teisėjo vardą („Delfi“, 2011). Vėliau dėl N. Venskienės priimtas apkaltinamasis teismo nuosprendis patvirtino minėtųjų teisėjų, tuomečių Teisėjų garbės teismo narių sprendimo pagrįstumą.

Pažymėtina, kad tuo metu šalyje jau buvo suformuota neįprasta, ko gero, Nepriklausomos Lietuvos istorijoje dar nepatirta politinė aplinka, kuri buvo apibūdinama kaip baimės atmosfera. Šalies vadovei D. Grybauskaitėi ją pasisėkė sukurti per vienus savo buvimo valdžioje metus. Buvo kuriamas įspūdis, kad ji viena laiko „iškėlusį kalaviją prieš blogį“. O visai Lietuvai tai patinka. Taip pat patinka ir tai, kad, pačios žodžiais tariant, prie jos kabineto durų visi „drebina kinkas“ (Pečeliūnienė, 2010). Pažymėtina, kad tokį Respublikos Prezidentės apibūdinimą jau po pirmųjų jos kadencijos metų pateikė žurnalistė, mano nuomone, savo žurnalistine veikla niekada neoponavusi konservatoriams, kurių patriarchas V. Landsbergis kaip tik ir pristatė Dalią Grybauskaitę rinkimams į Respublikos Prezidentus kaip konservatorių projektą Lietuvai, kaip „Lietuvos Dalią“. Minėta žurnalistė, toliau kalbėdama apie to meto ypatumus, sakė, kad „negali gerai dirbti tie, kurie drebina kinkas Prezidentės priimamajame, <...> o tie jauni, pažangūs, interesų grupėms nepriklausantys pareigūnai, kuriuos Dalia Grybauskaitė suranda net provincijos užkampiuose, natūraliai pataikaus iš dėkingumo. Puikiai valdydama Dalia Grybauskaitė pamiršta vieną labai seną tiesą: vergų darbas nenašus“.

Taigi 2011 m. spalio mėnesį minėti teisėjai atsistatydino iš teisėjų savivaldos institucijų – Nuolatinės teisėjų veiklos vertinimo komisijos pirmininko, Teisėjų garbės teismo nario pareigų. Tai buvo drąsus garbingų ir išdidžių teisėjų sprendimai. Deja, į tokį kolegų poelgį teismų savivaldos institucijos iš esmės niekaip nereagavo. O Respublikos Prezidentės valdingumas toliau stiprėjo. Valstybės valdžių santykiuose neatsirado daugiau pagarbos viena kitai, nemažėjo nesikišimo į viena kitos kompetenciją atvejų. Respublikos Prezidentė kur buvusi nebuvo (pavyzdžiui, metiniuose pranešimuose) išdėstydavo savo nuomonę apie kai kurias baudžiamąsias bylas, nors jų procesas dar nebaigtas. Kokio nors per Prezidentės kadencijas keturis kartus pasikeitusios sudėties Teisėjų tarybos narių ar pirmininkų atsako į tokį netinkamą, iš esmės į antikonstitucinį, Respublikos Prezidentės elgesį nebuvo.

Nebent atsaku galima laikyti tuometinio LAT pirmininko R. Norkus 2016 m. vasario 8 d. kvietimą į Teisėjų tarybos narių diskusiją „Apie teismų aktualijas“. Buvo kalbama (rašoma) apie teismų, teisėjų „komunikavimą“ su žiniasklaida, informacijos apie teis-

mų sprendimus pateikimo būdus ir priemones, tvarkingos teisėjų išvaizdos būtinumą ir pan. Matydamas, kad diskusijos dalyviai – Teisėjų tarybos nariai neatkreipė dėmesio į pagrindinį LAT pirmininko raginimą būti vieningiems, pateikiau diskusijai ir savo nuomonę. Pagal mane, teisėjų vieningumas – tai pirmiausia teisėjų savivaldos institucijų pareiga saugoti, ginti teisėjus nuo Seimo narių, kitų politikų, žiniasklaidos ir pan. subjektų nepagrįsto, neteisėto poveikio, žeminimo, patyčių, – arba bent jau padėti gintis patiems. Man atrodė, kad Teisėjų taryba, Teisėjų asociacija šioje srityje savo priedermę iš esmės pamiršo arba nedrįso jos vykdyti. Teisėjai, dėl savo priimtų procesinių sprendimų „naikinami“ psichologiškai, paprastai lieka vieni, nors, suprantama, užjaučiami kolegų. Negirdėjau, kad dėl nepagarbių, užgaulių ir žeminamų komentarų ar panašiai pažeistų teisėjų teisių būtų kreiptasi į Žurnalistų etikos inspektorius ar Seimo etikos komisiją, Seimo valdybą ar teisėsaugos institucijas. Tuo metu nuostata, rodos, buvo tokia: „Manęs tai neliečia, pastovėsiu už kampo arba išvažiuosiu į komandiruotę.“ Užpultasis tegu kapstosi pats. Aktyvesnė teismų savivaldos institucijų veikla ginant pažeistas kolegų teisėjų teises kartu būtų ir švietėjiška, padėtų politikams, žurnalistams išsiugdyti atsakomybės už savo kalbas jausmą, geriau suprasti teisingumo vykdymo procesą ir t. t. Reaguodamas į ryškiausias to meto teisingumo sistemos ir politikos aktualijas savo laiške taip pat rašiau, kad „po teismo sprendimo „Darbo partijos byloje“ politikai, siekdami populiarumo, lenktyniauja su savo kritinėmis nuomonėmis apie teismo sprendimą. Todėl Respublikos Prezidentei ar bent jau jos patarėjams teisėjų savivaldos institucijos ar jų vadovai turėtų pabandyti paaiškinti, kad, pavyzdžiui, visiems žinomas valstybės vadovės pareiškimas po priimto sprendimo minimoje byloje iš esmės yra spaudimas teismui, šiuo atveju Aukščiausiojo Teismo teisėjams, be abejonės, nagrinėjantiems šią bylą. Be to, valstybės vadovės viešas tokios pozicijos išdėstymas – tai „kozirių tūzas“ nuteistųjų rankose kreipiantis į Strasbūro teismą“ (Prapiestis, 2016).

Grįžtant prie pretendentų į teisėjų pareigas atrankos ir skyrimo klausimo pažymėtina, kad tam tikra situacija, panaši į jau apibūdintą buvusią Respublikos Prezidentės D. Grybauskaitės kadencijų metu, pretendentų atrankos ir skyrimo į teisėjus procese išliko ir per Respublikos Prezidento Gitano Nausėdos kadenciją. Pavyzdžių tam teiginiui patvirtinti netrūksta. Kai kurie pretendentai į apylinkės teismo teisėjus daug metų dalyvauja atrankose (rekordas – gal 20 kartų) ir ne sykį buvo pripažįstami tinkamais eiti tokias pareigas, bet teisėjais netampa, nors jau ilgą laiką kai kuriuose apylinkės teismuose, neretai ir tuose, į kuriuos tie asmenys pretenduoja, trūksta net dešimčių teisėjų. Antai vieno iš „daugkartinių“ pretendentų į teisėjus Geručio Varanavičiaus 2022 m. rugpjūčio 16 d. prašyme Nacionalinei teismų administracijai, Pretendentų į teisėjus atrankos komisijai „Dėl informacijos apie dalyvavimo atrankoje į apylinkės teismo teisėjo pareigas rezultatus“ teigiama, kad jis Nacionalinės teismų administracijos direktoriaus 2017 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. 53 P-28-(2.55) yra įrašytas į pretendentų į laisvas apylinkės teismo teisėjų

vietas sąrašą ir nuo to laiko nuolat dalyvauja atrankose. Pretendentų į teisėjus atrankos komisija G. Varanavičių 12 kartų pripažino tinkamiausiu kandidatu į keliolikos apylinkių teismų teisėjus. Nei pasiūlymo tapti teisėju, nei argumentų, kodėl šiam pretendentui, tiek kartų sėkmingai įveikusiam atranką, nesiūloma tapti teisėju, Prezidentūra nepateikia. Praėjus kuriam laikui Pretendentų į teisėjus atrankos komisijos sprendimas dėl pretendento tinkamumo eiti teisėjo pareigas nustoja galioti ir tas pats asmuo vėl turi kartoti sudėtingą, nemažą psichologinę įtampą keliančią atrankos procedūrą. Nurodytas atvejis – ne vienintelis. Tokia jau seniai trunkanti teisėjų atrankos ir skyrimo situacija nepagrįstai menkina (kai kada iš esmės suniekina) ir Komisijos darbą, nes paaiškėja, kad ji neretai dirba tuščiai. Argi ne menkinamas, švelniai tariant, Komisijos sąžiningas darbas, jei Prezidentūroje iš anksto žinoma, kad bet koks, net pats palankiausias, Komisijos pateiktas pretendentas į teisėjus gebėjimų įvertinimas Respublikos Prezidentui nieko nereiškia: tų pretendentų atrinkimo ir skyrimo teisėjais klausimas Prezidentūroje tik dėl jai vienai žinomų priežasčių net nebus svarstomas? Po kelių nesėkmingų bandymų pretendentai pradeda suprasti, kad yra iš anksto pasmerkti. Esu įsitikinęs, kad išimtinė Respublikos Prezidento teisė parinkti ir skirti atitinkamų instancijų teismų teisėjus nepašalina asmenų, pretenduojančių į teisėjus, teisės per protingą laiką sužinoti bent tiek, ar jis apskritai turi perspektyvų į šias pareigas pretenduoti. Neabejotinai tokia pretendentų atrankos ir skyrimo į teisėjų pareigas praktika mažina pasitikėjimą valstybės institucijomis, tarp jų – ir Prezidento institucija. Iš esmės tokios mintys buvo išsakytos Respublikos Prezidentui 2023 m. gruodžio mėn. pabaigoje Pretendentų atrankos į teisėjus komisijos (Komisijos pirmininku tuo metu buvo šių eilučių autorius) susitikime Prezidentūroje. Taip pat Respublikos Prezidentui buvo pasakyta, jog susidaro įspūdis, kad atrenkant pretendentes į teisėjus įtaką daro dar Prezidentės D. Grybauskaitės ir jos patarėjų komandos palikta informacija apie kai kuriuos iš jų. Respublikos Prezidentas atidžiai išklausė jo paties sudarytos Komisijos išsakytas pastabas, ramiai, argumentuotai pareiškė savo nuomonę. Be abejonės, tai buvo pagarbus, dalykiškas pokalbis, vykęs abiem pusėms girdint ir suprantant keliamas problemas. Deja, susitikimas su Respublikos Prezidentu buvo pernelyg trumpas, kad galėtume plačiau aptarti bent aktualiausius ir kartu problemiškausius atrankos ir skyrimo į teisėjus klausimus. Atsisveikinome su Prezidentu ne tik palinkėdami vieni kitiems sėkmingų Naujųjų metų, bet ir suprasdami, kad ateityje šį pokalbį tikrai pratęsimė.

Diskusija su Respublikos Prezidentu dėl pretendentų į teisėjus atrankos ir skyrimo proceso būtina ir dėl kitų problemų. Antai 2022 m. šalies teismuose buvo neužimtas 81 teisėjų etatas. Pretendentų į teisėjus atrankos komisija tais metais įvertino 290 pretendentų, iš jų 185 pretendentus pripažino tinkamiausiais siekiamoms pareigoms. Respublikos Prezidentas į atitinkamas pareigas paskyrė 50 (27 proc.) atrinktų tinkamiausių pretendentų, iš jų – 20 naujų apylinkių teismų teisėjų (Ataskaita, 2022, 66). 2023 m. šalies teismuose buvo neužimti 77 teisėjų etatai, iš jų 53 – apylinkių teismuose. Atrankos

komisija įvertino 208 pretendentes, iš jų tinkamais pripažino 101 pretendente. Respublikos Prezidentas į atitinkamas pareigas paskyrė 60 (59 proc.) tinkamiausiais pripažintų pretendentų, iš jų 33 – į apylinkių teismus (Ataskaita, 2023, 68–69). Galima nurodyti ir kitus duomenis apie kai kada prieštaringai vykstančius teisėjų atrankos ir skyrimo procesus: 2019 m. buvo laisvi 36 teisėjų etatai, naujai paskirti 32 teisėjai; 2020 m. buvo laisvas 41 teisėjų etatas, naujai paskirti 26 teisėjai; 2021 m. – 65 laisvi etatai, naujai paskirta 12 teisėjų (Ataskaita, 2021, 6–7), nors Komisijos atrinktų pretendentų tais metais buvo gerokai daugiau. Taigi iš esmės pretendentų į teisėjus netrūksta, pakanka ir tinkamiausiais dirbti pripažintų pretendentų. Taip ir lieka neaišku, kodėl taip ilgai, metų metus, mūsų šalyje kas dešimta teisėjo kėdė tebėra neužimta.

Atsižvelgus į nurodytas aplinkybes, apskritai yra sveikintina Teisėjų tarybos pirmininkės Sigitos Rudėnaitės ryžtinga (ypač 2024 m. pavasarį) pozicija siekti atviresnio Prezidentūros ir Teisėjų tarybos bendradarbiavimo atrenkant ir skiriant teisėjus ar sprendžiant jų karjeros klausimus. Tai ypač pagirtina „istoriniame kontekste“, nes Prezidentės D. Grybauskaitės kadencijų (2009–2019 m.) metu, kai buvo įtvirtinama dominuojanti, nekritikuotina Respublikos Prezidentės nuomonė, be kita ko, sprendžiant ir teisėjų atrankos bei skyrimo klausimus, Teisėjų tarybos nariai ir 4 pasikeitę Tarybos pirmininkai savo kadencijų metu apie tai iš esmės viešai nediskutavo, vadinas, arba tyliai, be viešumo ir savireklamos, sprendė su Respublikos Prezidente teismams iškilusias problemas, arba nuolankiai susitaikė su esama padėtimi, kuriama ydinga Teisėjų tarybos ir Respublikos Prezidento, Prezidentūros bendravimo praktika. Tuo tarpu požymių apie tai, kad formuojasi (galbūt pačios Prezidentės pasirinkimu) nepriimtini Respublikos Prezidento, Prezidentūros ir teisėjų savivaldos institucijų bendravimo santykiai, buvo pakankamai, pavyzdžiui, kad ir teisėjų atsistatydinimai iš teisėjų savivaldos institucijų, ir atitinkamos (tiesa, labai retos) publikacijos žiniasklaidoje.

Kita vertus, abejotinas ar net kritikuotinas dabartinės Teisėjų tarybos ir jos pirmininkės S. Rudėnaitės pasirinktas būdas labai aktyviai ir viešai siekti kitokio bendradarbiavimo su Respublikos Prezidentu ir Prezidentūra. Be to, Teisėjų tarybos ir jos pirmininkės veikla šioje srityje itin suaktyvėjo politine prasme visiškai netinkamu metu – likus vos dviem mėnesiams iki Respublikos Prezidento rinkimų, kuriuose dalyvavo ir dabartinis, kadencijos dar nebaigęs, Respublikos Prezidentas G. Nausėda. Aktyvi teisėjų savivaldos institucijų veikla iš esmės pasireiškia Respublikos Prezidento, Prezidentūros kritika viešų Teisėjų tarybos posėdžių metu, žiniasklaidoje, LRT radijo laidose ir t. t. Tokia Teisėjų tarybos ir jos pirmininkės veikla šiuo metu panašesnė į siekį įsitraukti į Respublikos Prezidento rinkimų kampaniją, o ne į norą dalykiškai kartu su Respublikos Prezidentu, Prezidentūra spręsti teismų problemas.

Visų pirma abejotina pasirinkta bendravimo su Respublikos Prezidentu ir Prezidentūra, sprendžiant dėl Respublikos Prezidento Teisėjų tarybai teikiamų teisėjų kandidatūrų,

forma. Diskusijos šiuo klausimu vyksta siekiant visų pirma atkreipti visuomenės dėmesį – viešai transliuojant Teisėjų tarybos posėdžius, kuriuose neretai be reikiamos pagarbos oponentams diskutuojama apie Respublikos Prezidento siūlomus pretendentes į teisėjus, suprantama, neretai menkinant ne tik pačius pretendentes į teisėjus, bet ir Respublikos Prezidento sprendimus, netiesiogiai – ir Pretendentų į teisėjus atrankos komisijos darbą. Būtina atkreipti dėmesį, kad šios komisijos atliktas pretendentų tinkamumo teisėjų darbui įvertinimas remiasi plačia įvairios informacijos apie pretendentą analize. Įvertinami teisinę kvalifikaciją patvirtinantys dokumentai, rašytinė informacija apie teisės studijas, profesinę karjerą, apdovanojimus ar nuobaudas, jei jų yra (retais atvejais tai tik nuobaudos už Kelių eismo taisyklių pažeidimus), žinios apie pretendentų elgesį, jų šeimos narius ir kitus artimuosius, remiamasi išsamiais psichologų komisijos išvadomis apie pretendentą tinkamumą teisėjo darbui ir t. t. Kiekvienas pretendentas dalyvauja Komisijos posėdyje, kuriame atsakingai tikrinami ir vertinami pretendentą gebėjimai. Neabejotina, kad kiekvienas Komisijos atrinktas asmuo yra tinkamas teisėjo darbui. Tuo tarpu bet kuris Teisėjų tarybos narys (nariai) apie sau nepriimtinius pretendentes viešai dėsto kritišką, kai kada net pretendentą menkinančią nuomonę, neretai nepamiršdami ir savireklamos elementų... (pavyzdžiui, Teisėjų tarybos 2024-03-01 posėdis). Po gausiai pažertos pretendentą kritikos paprastai priimamas paradoksalus sprendimas: Teisėjų tarybos nariai vieningai balsuoja už Respublikos Prezidento pasirinktą pretendentą, pastarasis po tokio Teisėjų tarybos sprendimo paskiriamas teisėju ir prisiekia. Taigi naujas teisėjas, dar nepradėjęs eiti pareigų, savo kolegų – Teisėjų tarybos narių (teisingumo sistemos autoritetų) jau būna pristatytas visuomenei ir kolegoms kaip nepakankamos kompetencijos ar net abejotinos reputacijos. Tokią Teisėjų tarybos veiklą galima vertinti ne tik kaip menkinančią viešai aptariamų pretendentų į teisėjus garbę ir orumą, bet iš dalies ir kaip neteisėtą pretendentą į teisėjus asmens duomenų paviešinimą. Taigi, akivaizdus dar vienas Teisėjų tarybos veiklos paradoksas: svarbiausioji, kompetentingiausia teismų savivaldos institucija (teisėjų elitas), privalanti stiprinti pasitikėjimą teismais ir teisėjais, didinti jų autoritetą visuomenėje, viešai transliuodama taip vykstančius Teisėjų tarybos posėdžius, neabejotinai pati tą pasitikėjimą ir autoritetą menkina. Beje, kai 2024 m. birželio mėn. norėjau pakartotinai susipažinti su Teisėjų tarybos 2024-03-01 posėdžio įrašu, to padaryti jau nepavyko.

Respublikos Prezidentui ir jo vyriausiajam patarėjui kliuvo ne tik viešos kritikos dėl, Teisėjų tarybos ir jos pirmininkės nuomone, netinkamo pretendentų į teisėjus parinkimo ir pateikimo Teisėjų tarybai. Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarija 2024 m. kovo 21 d. gavo raštą Nr. 4R-459, kuriame nurodyta, kad 2024 m. kovo 4 d. centrinis už korupcijai atsparios aplinkos kūrimą Lietuvos teismuose atsakingas pareigūnas (toliau – Centrinis pareigūnas) pradėjo vidinį tyrimą dėl dviejų pastarųjų Lietuvos Respublikos Prezidento dekretų „Dėl kreipimosi į Teisėjų tarybą“, kuriais prašoma Teisėjų tarybos patarimo dėl dekretuose nurodytų asmenų skyrimo į apylinkės teismo teisėjus. Šiame rašte Respublikos

Prezidento vyriausiajam patarėjui imperatyviai išdėstyti nurodymai pateikti informaciją ne tik apie jo paties veiklą dalyvaujant pretendentų į teisėjų pareigas atrankoje, bet iš esmės ir apie Respublikos Prezidento veiksmus. Minėtą Nacionalinės teismų administracijos pareigūną ir kartu Teisėjų tarybą iš esmės domino tai, ar Lietuvos Respublikos Prezidentui, priimančiam sprendimą dėl konkrečių kandidatų parinkimo, daro įtaką teismo, į kurį gali būti skiriamas pretendentas, pirmininko nuomonė apie siūlomą pretendentą į teisėjus. Taip pat rašte nurodyta iki 2024 m. kovo 29 d. pateikti duomenis apie tai, koku būdu ir kada, prieš priimant Respublikos Prezidento dekretus „Dėl kreipimosi į Teisėjų tarybą“, buvo gauta miesto apylinkės teismo pirmininkės nuomonė apie pretendentą; jei tai yra užfiksuota raštu (el. laišku), prašoma pateikti tokio dokumento kopiją. Be to, minėtame rašte Centrinis pareigūnas reikalauja duomenų ir apie tai, su kokiais pretendентаis Respublikos Prezidentas susitiko, kaip tie susitikimai vyko ir t. t. Tai suponuoja mintį, kad Respublikos Prezidento konsultacijos su apylinkių teismų pirmininkais apie tai, kurie kandidatai, jų vertinimu, turėtų būti skiriami, galbūt laikomi neskaidria ar net korupcine teisėjų atrankos veikla.

Šių eilučių autoriui tenka prisipažinti, kad trūksta kompetencijos suprasti tokios pozicijos logiką. Lieka neaišku, kas lėmė Centrinio pareigūno sprendimą 2024-03-21 rašte suformuluoti iš esmės kaltumo prezumpciją: teismų (pabrėžiu – ypač svarbios valstybės institucijos) pirmininkai, šias pareigas užėmę po sudėtingų profesinės kvalifikacijos, gebėjimų vadovauti ir sąžiningumo patikrų, dabar jau savaime, dėl to, kad yra teismų pirmininkai, laikomi nepatikimais, nesąžiningais ar net galbūt korumpuotais? Iš asmeninės darbo Pretendentų į teisėjus atrankos komisijoje patirties žinau, kad teismų pirmininkų nuomonė apie pretendentus į teisėjus visada yra labai informatyvi, ypač jei pretendentas į teisėjus yra dirbęs (ar dirba) to pirmininko (pirmininkės) vadovaujama teisme. Suprantama, teismo pirmininko nuomonė niekada neturi išankstinės lemiamos reikšmės sprendžiant dėl pretendento tinkamumo į teisėjus, nes visada vertinama visa apie pretendentus surinkta medžiaga. Be to, ir šiuo metu NTA parengta medžiaga apie teisėjų padėjėjus, pretenduojančius į teisėjų pareigas, neapsieina be teismų, kuriuose dirba šie pretendentai, pirmininkų išvados ir nuomonės. Medžiaga apie karjerą darančius teisėjus atitinkamai apima ir teismo, kuriame dirba tas teisėjas, bei aukštesniųjų teismų pirmininkų nuomonės, išvadas. Čia galima prisiminti ir 1994–1995 m. teismų reformos laikotarpį. Tuo metu iš esmės nė vienas naujas teisėjas nebuvo paskirtas neišklausius teismų pirmininkų nuomonės apie pretendentus į jų vadovaujamų teismų teisėjų pareigas. Neretai teismų pirmininkų net buvo prašoma pasiūlyti teisininkus, jų nuomone, tinkamiausius dirbti teisėjais, kartu pabrėžiant, kad teismų pirmininkai bus patys atsakingi už savo pasiūlytų pretendentų, tapusių teisėjais, darbo kokybę.

Aprašoma situacija apie parenkant ir skiriant teisėjus kilusias problemas neišvengiamai atveda prie klausimo, iš kokių teisės aktų kyla Centrinio pareigūno įgaliojimai imperatyviai reikalauti informacijos net apie Respublikos Prezidento veiklą? Šis klausimas

simas buvo iškeltas Teisėjų tarybos 2024 m. kovo 29 d. posėdžio metu. Teisėjų tarybos narys, LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjas Artūras Ridikas suabejojo tokio tyrimo teisėtumu, o LAT pirmininkė Danguolė Bublienė tvirtino, kad toks „tyrimas, nesvarbu, kaip jis pasibaigtų, diskredituoja ir pačią Teisėjų tarybą“. Akivaizdu, kad visų pirma pačiai Teisėjų tarybai būtina išsiaiškinti bendradarbiavimo su Prezidentūra, Respublikos Prezidentu dėl teisėjų parinkimo ir skyrimo nesutarimų priežastis ir ieškoti pozicijų bendrumo, o ne prieštarų, siekti didesnio šio proceso efektyvumo.

Deja, praėjus kelioms dienoms po minėtojo Tarybos posėdžio, 2024 m. balandžio 2 d., Teisėjų tarybos pirmininkė, aiškindama žurnalistui teisėjų skyrimo tvarką, tvirtino, kad „prezidentas negali įkišti ranką į maišą ir ištraukti 90-tą kandidatą“ (Rudėnaitė, 2024). 2024 m. balandžio 3 d. Teisėjų tarybos pirmininkė ELTA žurnalistui teigė, kad „su Prezidentūra ne visada pavyksta rasti dialogą“, kartu buvo išsakyta priekaištų Respublikos Prezidentui (Rudėnaitė, 2024). 2024 m. balandžio 5 d. Teisėjų tarybos pirmininkė S. Rudėnaitė dalyvavo LRT Radijo ringo laidoje „Ar teisėjų atranka skaidri?“ Šioje laidoje, be Respublikos Prezidento vyriausiojo patarėjo, Teisės grupės vadovo Audriaus Kabišaičio, dalyvavo Seimo nariai Rasa Budbergytė ir Andrius Vyšniauskas, taip pat MRU profesorė, tarptautinio projekto „Teisėjo projektas“ vadovė Salvija Mulevičienė. Seimo narys A. Vyšniauskas, atstovaujantis konservatorių (TS-KD) partijai, pretendente į Respublikos Prezidento postą keliančiai Premjerę, aštriai kritikavo Respublikos Prezidentą ir Prezidentūrą, žavėjosi buvusia Prezidente D. Grybauskaite ir jos sėkme „tvarkant“ teismų sistemą, kalbėjo apie ją kaip apie sėkmingą labai sėkmingos Prezidento veiklos teismų sistemos tobulinimo srityje pavyzdį. Seimo narė R. Budbergytė, atstovaujanti socialdemokratų partijai, palaikančiai dabartinio Respublikos Prezidento kandidatavimą antrajai kadencijai, savo ruožtu gynė Respublikos Prezidentą ir Prezidentūrą nuo Teisėjų tarybos pirmininkės S. Rudėnaitės ir Seimo nario A. Vyšniausko kritikos. Apskritai ši laida buvo labai panaši į priešrinkiminę diskusiją, skirtą Respublikos Prezidentui, kandidatuojančiam eiti pareigas antrą kadenciją, kritikuoti, o ne į pokalbį apie teismų sistemos reikalus. Teisėjų tarybos pirmininkė net neužsiminė apie kitas teismų sistemai itin svarbias problemas, pavyzdžiui, apie apgailėtinus teisėjų padėjėjų ir kitų teismų darbuotojų atlyginimus, dėl kurių daug kas palieka teismus, apie nepakankamą teismų finansavimą, trukdantį normaliai teismų veiklai, lemiantį teismų skolas pašto įstaigoms ir pan., nors šių reikalų sprendimas iš esmės priklauso nuo Vyriausybės ir Ministrės Pirmininkės I. Šimonytės, remiamos konservatorių, taip pat pretenduojančios į Respublikos Prezidentus. Taigi Teisėjų tarybos pirmininkė (nedrįstu rašyti, kad pati to nesuprasdama ir nenorėdama) iš esmės aktyviai dalyvavo LRT radijo surengtoje rinkimų agitacijoje prieš vieną iš kandidatų į Respublikos Prezidento postą (šiuo atveju – prieš kadenciją baigiantį ir pretenduojantį į antrąją kadenciją Respublikos Prezidentą). Išvadą, kad ši radijo laida buvo skirta rinkimų agitacijai, tendencinga ir šališka, patvir-

tina ir kvietimas joje dalyvauti asmenis pagal atitinkamas jų politines nuostatas, ir pats diskusijos laikas – prieš pat įvyksiančius Respublikos Prezidento rinkimus.

Negana to, – likus dešimčiai dienų iki Respublikos Prezidento rinkimų įvyko mūsų valstybės teisingumo sistemoje iki tol nebūtas renginys: 2024 m. gegužės 2 d. Teisėjų taryba Nacionalinėje teismų administracijoje susitiko su konservatorių keliamą kandidatę į Prezidentus Premjere I. Šimonyte, kuri atvyko su savo komanda: konservatoriais Seimo Finansų ir biudžeto komiteto pirmininku, Rinkimų štabo vadovu Mindaugu Linge ir vidaus reikalų ministro patarėja, Rinkimų štabo komunikacijos vadove Daiva Ulbinaite. Skirtingai nuo visų kitų Teisėjų tarybos posėdžių, šis susitikimas nebuvo transliuojamas, jo įrašas, jei ir buvo daromas, nėra prieinamas. Informacija apie Teisėjų tarybos susitikimą su vienu iš 8 kandidatų į Respublikos Prezidento postą pateikta neįprasta forma – BNS spaudos centro paskelbtame 2024 m. gegužės 2 d. pranešime: „I. Šimonytė: stringantis teisėjų skyrimas paralyžiuoja teismų darbą“. Šiame susitikime kandidatė į Respublikos Prezidentus tvirtino, kad Prezidento vaidmuo teismų formavimo procese yra ypatingas, todėl nepateisinama, kai tokiam svarbiam reikalui nerandama laiko. Teisėjai turi būti paskirti laiku ir ne iš sąrašo galo, tai yra tiesioginė, konstitucinė Prezidento pareiga ir atsakomybė.

Žinoma, toks Premjerės ir jos rinkimų štabo susitikimas su Teisėjų taryba gali būti pateikiamas kaip puikus Konstitucijos 5 straipsnyje įtvirtintų teisminės ir vykdomosios valstybės valdžių bendradarbiavimo pavyzdys. Bet kai tai vyksta likus 10 dienų iki Respublikos Prezidento rinkimų ir kai susitinkama tik su viena persona iš 8 kandidatuojančių į Respublikos Prezidento postą, kai susitikimas iš esmės yra skirtas vieno pretendento į Respublikos Prezidentus kritikai, o kito – pagyroms, galima pagrįstai manyti, kad Teisėjų taryba ir jos pirmininkė S. Rudėnaitė išitraukė į rinkimų kampaniją, tai yra dalyvauja politikoje. Panašiu aspektu vertintinos ir iki šio susitikimo vykusios minėtos priemonės, kuriose dalyvavo Teisėjų taryba ir jos pirmininkė. Tokia veikla neatitinka Konstitucijos ir konstitucinės jurisprudencijos nuostatų, pagal kurias teisėjas, teismai, teisėjų savivaldos institucijos negali dalyvauti politinių partijų ir kitų politinių organizacijų veikloje (Konstitucijos 113 straipsnio 2 dalis).

Teisėjų tarybos nesusikalbėjimo su Prezidentūra ir Respublikos Prezidentu istorija ne tik tęsiasi, bet iš esmės Teisėjų tarybos pirmininkės iniciatyva yra komplikuojama. Teisėjų taryba 2024 m. gegužės 31 d. jau turėjo svarstyti Centrinio pareigūno atlikto tyrimo „Dėl Vilniaus miesto apylinkės teismo teisėjų įdarbinimo“ išvadas, bet Teisėjų tarybos nario A. Ridiko iniciatyva ir po jam pritariančios Teisėjų tarybos narės Dianos Butrimienės nuomonės išsakymo (po diskusijų) nutarta minėtųjų išvadų nesvarstyti ir iš tarybos narių sudaryti komisiją, kuri aiškintis už korupcijai atsparios aplinkos kūrimą Lietuvos teismuose atsakingo pareigūno kompetencijos ribas, taigi tirs, ar toks pareigūnas gali atlikti tyrimus, susijusius su teisėjų įdarbinimu. Įdomu tai, kad Teisėjų tarybos pirmininkė net nesutiko, kad būtų keliamas atlikto tyrimo legitimumo klausimas. Ji tvir-

tino, kad „nemato ir nematys problemos legitimume atlikto tyrimo“. Pažymėtina ir tai, kad, nors Teisėjų taryba Centrinio pareigūno atlikto tyrimo išvadų nesvarstė, žiniasklaidoje jos buvo paskelbtos (Pankūnas, 2024).

Papildomai argumentuojant apie netinkamu laiku ir politikavimo būdu pradėtą aktyvią Teisėjų Tarybos ir jos pirmininkės diskusiją su Respublikos Prezidentu apie šalies teismų formavimą pabrėžtina, kad ši diskusija kaip tik sutapo su itin aktyvia Seimo nario Vytauto Bako veikla, siekiant pakartotinai Seime tirti galimą kišimąsi į 2019 m. Respublikos Prezidento rinkimų procesą. Nors tos pačios kadencijos Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komitete tuoj po rinkimų šis klausimas jau buvo išspręstas ir kišimosi į Respublikos Prezidento rinkimų procesą nebuvo nustatyta, Seimas, praėjus trejiems metams, kai jau buvo aišku, kad dabartinis Respublikos Prezidentas sieks antros kadencijos, vėl grįžo prie to paties klausimo ir 2023 m. spalio 31 d. priėmė nutarimą Nr. XIV-2215 „Dėl Laikinosios tyrimo komisijos galimo neteisėto informacijos apie asmenis rinkimo ir panaudojimo, galimo neteisėto poveikio žvalgybos ir kitų teisėsaugos institucijų veiklai, galimo kišimosi į 2019 metų Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų procesą, galimos neteisėtos paramos šiai rinkimų politinei kompanijai, galimų pranešėjų teisių pažeidimų, galimos neteisėtos įtakos įvedant sankcijas Baltarusijos Respublikai parlamentiniam tyrimui atlikti sudarymo“. Jau pats sudarytosios Laikinosios tyrimų komisijos pavadinimas (kartu ir numatomo tyrimo turinys) akivaizdžiai rodo, kad tokio plataus tyrimo tikslas bus bent kurioje iš įvardytų labai skirtingų ir tarpusavyje nesusijusių sričių iš esmės diskredituoti Respublikos Prezidentą. Laikinoji tyrimo komisija buvo sudaryta iš 7 narių iš esmės Seimo valdančiosios daugumos balsais. Joje dominuoja Seimo nariai konservatoriai: Laurynas Kasčiūnas, Matas Maldeikis, Bronislovas Matelis, Andrius Vyšniauskas (Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų frakcija), po vieną narį paskirta iš kitų valdančiosios daugumos partijų: Raimundas Lopata (Liberalų sąjūdžio frakcija), Vytautas Mitalas (Laisvės frakcija), o iš opozicinės partijos (Demokratų frakcija „Vardan Lietuvos“) – tik šios komisijos pirmininkas Vytautas Bakas. Laikinoji tyrimo komisija turėjo iki 2024 m. kovo 10 d. (pirmojo savo posėdžio Seimo pavasario sesijos metu) pateikti Seimui atlikto tyrimo rezultatus (išvadą). Beje, pradėdant Seimo sesiją pirmajame posėdyje paprastai dalyvauja ir Respublikos Prezidentas. Taigi, be abejonės, Respublikos Prezidentui buvo ruošiamas nemalonus siurprizas. Laikinajai tyrimo komisijai nepavykus nustatyti laiku užbaigti tyrimą, Seimas jos darbo laiką pratęsė iki kovo 26 d. Valdančiosios daugumos balsais (64 – už, 44 – prieš, susilaikė – 13) Seimas pritarė Laikinosios tyrimo komisijos išvadoms, tarp kurių Respublikos Prezidento rinkimų kampanijos kontekste, be abejonės, svarbiausia yra ta, kad, Laikinosios tyrimo komisijos nuomone, „Prezidentas G. Nausėda, <...> nepateikdamas atsakymų į Komisijos suformuluotus ir išsiųstus klausimus, kliudė komisijai atlikti Seimo suformuluotus uždavinius, taip pat kliudė Seimui – Tautos atstovybei – vykdyti savo konstitucines funkcijas, įgyvendinti Seimo konstitucinius įgaliojimus“; „Be to, Prezi-

dentas Gitanas Nausėda savo veiksmis (neveikimu) pažeidė priesaikos nuostatas gerbti ir vykdyti įstatymus ir Konstitucijos 77 straipsnio 2 dalies nuostatą, kad Respublikos Prezidentas atstovauja Lietuvos valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų“ (Seimo nutarimo projektas Nr. XIVP-3578). Nevertinant, ar Laikinoji tyrimų komisija buvo kompetentinga spręsti apie Respublikos Prezidento veiksmų (neveikimo) atitikimą Konstitucijai, vis dėlto manytina, kad tokios iš esmės politikų – konservatorių suformuluotos išvados nėra nereikšmingos. Beveik tuo pačiu metu Ministrė Pirmininkė, atvykusi su savo rinkimų štabu į Teisėjų tarybą, taip pat tvirtino, kad, jos nuomone, Respublikos Prezidentas nevykdo savo konstitucinių pareigų formuoti teismus ir kt. Remdamasis savo darbo Konstituciniame Teisme patirtimi (buvau pranešėjas Prezidento R. Pakso apkaltos byloje), manau, kad nurodytos situacijos kontekste dabartinei valdančiajai daugumai (ar konservatoriams) įtikinamai laimėjus Seimo rinkimus būtų inicijuojama dabartinio Respublikos Prezidento apkalta, kurioje būtų pateikti ir Laikinosios tyrimo komisijos bei Premjerės kaltinimai – minėti teiginiai apie kai kurios Respublikos Prezidento veiklos prieštaravimą Konstitucijai.

Pabrėžtina, kad Teisėjų tarybos ir Respublikos Prezidento bendradarbiavimo dėl teisėjų parinkimo ir skyrimo proceso problemų, kaip minėta, kilo iš esmės jau pirmaisiais Prezidentės D. Grybauskaitės kadencijos metais. Taigi keliolika metų Teisėjų taryba ir jos ankstesni pirmininkai arba nematė (nors buvo neįmanoma nepastebėti) dabar keliamų bėdų, arba nenorėjo susikurti asmeninių, tarkim, profesinės karjeros perspektyvos, problemų. Kita vertus, problemų dėl teisėjų atrankos, skyrimo proceso kyla ir nuo dabartinio Respublikos Prezidento kadencijos pradžios. Teisėjų tarybos pirmininkės kadencija tik metais trumpesnė už dabartinio Respublikos Prezidento kadenciją. Neteko skaityti, girdėti ar pačiam patirti, kad ir prie dabartinio Respublikos Prezidento kabineto durų tvyrotų „kinkų drebinimo“ atmosfera. Taigi bendrauti su Prezidentu nėra rizikinga. Vis dėlto apie bendradarbiavimo nesklandumus dabartinė Teisėjų taryba ir jos pirmininkė viešai pradėjo skelbti ir šį procesą itin suaktyvino Respublikos Prezidento rinkimų kampanijos pabaigoje. Visa apibūdinta situacija aptariamai Teisėjų tarybos ir jos pirmininkės veiklai suteikia ne tik aiškiai matomą, kaip minėta, politinį atspalvį. Prisiminus mūsų gyvojo politikos klasiko nemirštamą posakį „kas galėtų paneigti“, galima manyti, kad gana aršią Respublikos Prezidento ir jo patarėjo kritiką galėjo lemti (ar bent sustiprinti) apvilti lūkesčiai dėl (ne)paskyrimų į vadovaujamus teisingumo sistemos postus.

1.3. IŠSKIRTINIŲ POLITIKŲ IŠSKIRTINIAI POŽIŪRIAI Į TEISMUS

Visiškai nepriimtiniu šiuolaikinėje demokratinėje teisinėje valstybėje laikytinas elgesys, kai viešojoje erdvėje deklaruojamas nihilistinis įstatymų leidžiamosios valdžios atstovų požiūris į teismines institucijas, konkrečius jų sprendimus. Tai menkina teisminės valdžios

autoritetą, pagarbą jai, skatina abejones teismų kvalifikacija, nešališkumu, apskritai tariant, menkina teisinę mūsų valstybės kultūrą. Antai 2008–2009 metais Seimas atmesdavo arba nebalsuodavo už Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus pasirašytus dekretus dėl LAT pirmininko atleidimo iš pareigų, pasibaigus jo kadencijai. Respublikos Prezidentas 2009 m. balandžio 9 d. dekretu kreipėsi į KT su prašymu išaiškinti KT 2006 m. gegužės 9 d. nutarimo nuostatas dėl LAT pirmininko ir šio teismo skyrių pirmininkų atleidimo iš šių pareigų, pasibaigus įgaliojimų laikui. Tuometis europarlamentaras, Tėvynės Sąjungos-Lietuvių krikščionių demokratų (TS-LKD) Politikos komiteto pirmininkas V. Landsbergis, aktyviai siekęs tuomečio LAT pirmininko, pabaigusio savo kadenciją, neatleidimo iš pareigų ir, be abejonės, suprasdamas, kad Prezidento prašomas KT išaiškinimas bus nepalankus jo pozicijai, tą pačią dieną paragino Respublikos Prezidentą atsiimti savo kreipimąsi į KT. V. Landsbergis tvirtino, kad tokiu kreipimusi Respublikos Prezidentas siekia paveikti Seimą, o taip elgiantis „mes labai artėjame prie rusiško modelio ir todėl būtų geriau, kad V. Adamkus nesusiteptų paskutiniu juo laikotarpiu prieš užbaigdamas kadenciją“ (Landsbergis, 2009-04-09). Tuometis Seimo narys, TS-LKD narys R. Kupčinskas tokį Respublikos Prezidento kreipimąsi įvertino kaip mėginimą diktuoti Seimui, „iškelti save aukščiau Seimo“ ir parengė Seimo nutarimo „Dėl parlamentinės demokratijos Lietuvoje“ projektą, kuriuo norėta išreikšti TS-LKD Politikos komiteto poziciją, kad Seimui negali būti daromas spaudimas priimti sprendimus (Kupčinskas, 2020-04-10).

Konstituciniam Teismui 2009 m. gegužės 15 d. sprendimu išaiškinus, kad LAT ir LAT skyrių vadovai privalo būti atleisti iš pareigų, jeigu jų kadencija tame poste yra pasibaigusi, nes nėra jokių „konstituciškai pateisinamų aplinkybių nepriimti tokio sprendimo“, LAT pirmininkas, prieš metus baigęs savo kadenciją, vis dėlto 2009 m. liepos 21 d. buvo atleistas iš pirmininko pareigų. Parlamentinė Darbo partija pareiškė balsavime nedalyvausianti, nes nesutinka su KT išaiškinimu, jog parlamentarai negali balsuoti kitaip nei atleisti kadenciją baigusį vadovą. Beje, politikų nepagarbą Konstitucinis Teismas yra patyręs ne kartą. Neoficialiame vaizdingiausių politikų pasakymų apie Konstitucinį Teismą „konkurse“ turbūt neturi lygių politikas Mantas Adomėnas, Kembridžo universiteto diplomą turintis filosofijos daktaras, buvęs 2008–2020 m. Seimo narys, vėliau – vienas iš 2020–2023 m. Lietuvos užsienio politikos architektų, užsienio politikos „performansų“ (pavyzdžiui, Lietuva prieš Kiniją) kūrėjų. M. Adomėnas, kritikuodamas jau kitus, vėlesnius Konstitucinio Teismo sprendimus, spaudos konferencijoje 2011-09-29 tvirtino, kad „mes susiduriame su tokiu atveju, kai nedidelė klika, chunta, teisinė chunta, žinote, kaip Lotynų Amerikoje būdavo karinės chuntos, tai čia galima sakyti – teisinė chunta nusprendžia iškreipti Konstituciją, tai vienintelis būdas yra apeliuoti į tautą“, nes tokia Konstitucinio Teismo veikla – „nusikalstama veika, prilygstanti Baltarusijos režimui“ (Adomėnas, 2011-09-29).

Nuo minėto Konstitucinio Teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimo, išaiškinančio iš Konstitucijos kylančią Seimo pareigą atleisti LAT vadovus, kurių kadencija minėta-

me poste yra pasibaigusi, neatsiejamas teisinės tikrovės paradoksas: tokį Konstitucijos interpretavimą pateikę teisėjai, matyt, net blogiausiame sapne nesapnavo, kad tai pačiai konstitucinės priežiūros institucijai 2020–2021 m. vadovaus teisėjas Dainius Žalimas, kurio kadencija (ir kaip šio teismo teisėjo, ir kaip šio teismo pirmininko) kone prieš metus jau buvo pasibaigusi. Ironizuojant galima sakyti, kad tuometis pagrindinis šalies Konstitucijos priežiūrėtojas D. Žalimas taip elgėsi „verčiamas būtinojo reikalingumo“, nes 2024 m. balandžio 9 d. radijo pokalbyje pareiškė, kad be jo lyderystės daugelio Konstitucinio Teismo sprendimų nebūtų buvę priimta. Suprask, kitiems teisėjams be jo dalyvavimo kai kurios konstitucinės justicijos bylos apskritai būtų buvę neįveikiamos. Beje, kartu su D. Žalimu tuo metu Konstituciniame Teisme dirbo ir buvęs LAT pirmininkas, dėl kurio nesitraukimo iš šių pareigų, pasibaigus jo, kaip LAT vadovo, kadencijai, iš esmės ir buvo pateiktas minėtasis atitinkamų Konstitucijos nuostatų išaiškinimas Konstitucinio Teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendime.

Tiesioginiu teisėjų ir teismų nepriklausomumo principo pažeidimu, poveikio jiems darymu laikytini ir tie atvejai, kai valstybės vadovai oficialiai dėsto savo nuomonę apie tebevykstančius teismų procesus. Antai 2016 m. metiniame pranešime Prezidentė D. Grybauskaitė, išdėsčiusi savo požiūrį į kai kurias rezonansines bylas, iš esmės netiesiogiai nurodė ir savo pageidaujama tokių bylų baigtį: „Vaduodamiesi iš „Vijūnelės dvaro“ ir „dramblių pirkimo“, švogerių ir žentų tradicijų, kur savi – saviems interesas yra aukščiau už valstybinį, <...> kur dalyti „zadanijas“ telefonu galima net teisėjams ar redaktoriams, kur prekyba poveikiu – kasdienybė, darome teisingą, sveiką ir lemtingą posūkį“. 2017 m. liepos 22 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas paskelbė, kad „Vijūnelės dvaras“ turi būti nugriautas. 2019 m. liepos 12 d. LAT, išnagrinėjęs kasacinius skundus, netenkino prašymo sustabdyti šios bylos nagrinėjimą, kol Europos Žmogaus Teisių Teismas išnagrinės jau priimtą vieno iš „Vijūnelės dvaro“ savininkų peticiją, ir antrą kartą paskelbė, kad „Vijūnelės dvaras“ turi būti nugriautas.

Dar viena baudžiamoji byla, kurioje Respublikos Prezidentės D. Grybauskaitės nuostata dėl šios bylos eigos ir kaltininkų nubaudo buvo aiški nuo pat proceso pradžios, – tai vadinamoji Darbo partijos byla. 2012 m. gruodžio 20 d. Seimui panaikinus Seimo narių – Darbo partijos vadovų ir kt. asmenų teisinę neliečiamybę, Prezidentė pareiškė, kad „Lietuvos Respublikos Seimas apgynė savo ir visos Lietuvos garbę ir orumą“. 2013 m. liepos mėn. Vilniaus apygardos teismo kolegija Darbo partijos byloje teisiama partijos vadovą nubaudė 4 metų laisvės atėmimo bausme, kitiems teisiamesiems paskirtas 1 metų laisvės atėmimas, bauda. 2016 m. vasario 1 d. Apeliacinio teismo kolegija Vilniaus apygardos teismo nuosprendį Darbo partijos byloje pakeitė, visus nuteistuosius paliko laisvėje ir paskyrė jiems baudas. Prezidentė tuoj pat (nors procesas šioje byloje dar nebuvo pasibaigęs, – buvo likusi kasacijos stadija) pareiškė, kad „Lietuvoje kol kas apsimoka sukčiauti, vogti, vengti mokesčių“ (Grybauskaitė, 2016-02-01). Prezidentė,

kurios kompetencijai priskiriama teisėjų karjera ar net profesinis likimas ir kt., apskritai negali vertinti teismų sprendimų, tuo labiau bylų, kurių teisena tęsiasi. Prokuroras, be abejo, reaguodamas ir į tokius Respublikos Prezidentės pasakymus, pažadėjo minimą Apeliacinio teismo sprendimą skųsti Aukščiausiajam Teismui. Taigi tokia Prezidentės reakcija buvo (kas galėtų paneigti, atsižvelgus į Prezidentės tylėjimą po apygardos teismo nuosprendžio šioje byloje) aiškus signalas Aukščiausiajam Teismui, kad Darbo partijos byloje turi būti priimtos griežtesnės bausmės – būtinai paskirtas laisvės atėmimas. LAT mišri išplėstinė septynių teisėjų kolegija, sudaryta Teismo pirmininko nutartimi, 2016 m. gruodžio 30 d. konstatavo, kad kaltininkai pagrįstai nuteisti už apgaulingos apskaitos tvarkymą, o ne už sukčiavimą, kaip norėjo prokuroras. Nuteistiesiems liko žemesnės institucijos paskirta baudos bausmė. 2017 m. vasario 23 d. rytą išgirdome perkūną iš giedro dangaus – žiniasklaida plačiai paskelbė, kad minėtos mišrios LAT kolegijos, nagrinėjusios Darbo partijos bylą, pirmininkas Viktoras Aidukas specialiojo liudytojo statusu apklausiamas Specialiųjų tyrimų tarnybos (STT) tyrime dėl prekybos poveikiu nagrinėjant Darbo partijos bylą. Man kalbantis su kolega teisėju apie susidariusią situaciją, teisėjas V. Aidukas užtikrino, kad ši byla LAT buvo nagrinėjama skaidriai ir nešališkai. Neturėjau jokio pagrindo tuo abejoti. Pažįstu šį teisėją nuo pirmųjų jo darbo (iš pradžių – Teisės fakultete) metų, vėliau gerai žinojau apie jo beveik keturių dešimtmečių darbą visų instancijų teismuose. Niekada niekam nekilo abejonių dėl šio teisėjo sąžiningumo, profesionalumo. Todėl aš, kaip kolega ir kaip LAT BBS pirmininkas, ne kartą jį įtikinėjau (jei jis nepažeidęs įstatymų) pačiam nesitraukti iš pareigų ir vadovautis Konstitucijos 114 straipsnio nuostata, kad teisėjas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn be Seimo sutikimo. O tokį sutikimą Seimas duoda tik susipažinęs su bylos medžiaga. Tvirtinau, kad tai didelė garantija nuo nepagrįsto persekiojimo. Tačiau tuometis LAT pirmininkas R. Norkus buvo kitokios nuomonės. Jis ragino V. Aiduką kuo greičiau pasitraukti iš teisėjo pareigų, nors, pasirodo, pats pirmininkas tuo metu neabejojęs, kad asmens apklausa kaip specialiojo liudytojo jokių būdu nereiškia, kad jam bus pareikšti įtarimai, o jei įtarimai jam ir būtų pareikšti, dar nėra jokių garantijų, kad tas asmuo bus pripažintas kaltu padaręs nusikaltimą (Norkus, 2017-06-30).

Signataras prof. Aloyzas Sakalas 2017 m. vasario 27 d. laiške, kurio kopiją atsiuntė ir šių eilučių autoriui, LAT pirmininkui rašė, kad reikia peržiūrėti sprendimą dėl teisėjo V. Aiduko atsistatydinimo. Jei šis teisėjas atsistatydins, tai bus prielaida, kad STT gali bet kurį LAT teisėją apklausti ir panašiu būdu priversti jį atsistatydinti. V. Aidukui atsistatydinus, profesoriaus nuomone, tokia galimybė būtų įteisinta, taip būtų naikinamas LAT prestižas. Taip pat prof. A. Sakalas tvirtino, kad visą laiką Nepriklausomoje Lietuvoje buvo stengiamasi atskirti teisminę valdžią nuo politikierių bei jų parankinių, ir prašė padrąsinti teisėją V. Aiduką, tai būtų jam didžiulė moralinė paspirtis. Kartu A. Sakalas retoriškai klausė, ar Aukščiausiasis Teismas sukurtas teisingumui vykdyti, ar

politikų įgeidžiams tenkinti (Sakalas, 2017-09-29)? Teisėjas V. Aidukas 2017 m. kovo 10 d. vis dėlto pateikė atsistatydinimo pareiškimą. Tai padaryti jį, švelniai tariant, įtikino LAT pirmininkas, kuris po to aiškino, kad tik pačiam teisėjui dera vertinti, ar šis sprendimas teisingas, ar neteisingas... Vėliau LAT vadovas išdėstė nuogąstavimus, kad jei teisėjas būtų ir toliau dirbęs savo darbą, viešojoje erdvėje būtų įvairių spekuliacijų dėl jo nagrinėjamų bylų. 2017 m. kovo 13 d. teisėją, kuriam buvo likę vieni metai iki pensijos, Seimas atleido iš pareigų jo prašymu. Neabejoju, kad LAT pirmininko siekis ir pastangos, kad teisėjas V. Aidukas kuo greičiau paliktų teisėjo kėdę, nesiderino su Konstitucijoje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija. Nejaudino LAT pirmininko R. Norkaus ir teisėjo V. Aiduko garbės bei orumo apsauga, kurios jis savo ilgamečiu darbu teisingumo sistemoje, be abejonės, buvo nusipelnęs.

Praėjus daugiau nei trimis mėnesiams po teisėjo atleidimo, 2017 m. birželio 30 d., pirmiausia žiniasklaidoje, pasirodė informacija, kad atsistatydinęs teisėjas V. Aidukas neatliko jokių veiksmų, leidžiančių jį įtarti bent šališkumu nagrinėjant Darbo partijos bylą, kad dėl šios bylos LAT nebuvo darytas poveikis. Praėjus parai po žiniasklaidos pranešimo apie prokurorų darbą Darbo partijos byloje, 2017 m. liepos 1 d. Generalinė prokuratūra jau ir pati oficialiai informavo, kad minimas (dabar jau buvęs LAT) teisėjas buvo apklaustas kaip specialusis liudytojas, bet išsiaiškinus daugiau aplinkybių šis statusas pakeistas į liudytojo. Prokurorai kategoriškai pareiškė: tyrimo metu neginčijamai nustatyta, kad teisėjas, būdamas mišrios teisėjų kolegijos, nagrinėjusios Darbo partijos bylą, pirmininku, neatliko jokių veiksmų, leidžiančių jį įtarti bent šališkumu. Teisėjo darbą turėjęs palikti V. Aidukas nesulaukė nei Generalinės prokuratūros, nei LAT pirmininko atsiprašymo už sujauktą visą gyvenimą trukusios teisėjo darbo karjeros pabaigą. Kai kam pasisėkė labiau: apygardos teismo kolegijos, 2013 m. liepos mėn. paskyrusios teisiamesiems Darbo partijos byloje laisvės atėmimo bausmes, kuriomis ir džiaugėsi Respublikos Prezidentė, pirmininkė 2014 m. gruodžio mėn. paskiriama Apeliacinio teismo teisėja, o paskutinėmis Respublikos Prezidentės kadencijos dienomis – Aukščiausiojo Teismo teisėja. Nekvestionuojant Darbo partijos byloje priimtų teismų sprendimų teisėtumo, pagrįstumo, vis dėlto pasakytina, kad tokios ir panašios situacijos visuomenėje pagrįstai sukelia abejonių dėl teismų nepriklausomumo. Tai patvirtina ir kompetentingų, teismų sistemą, teisėjų veiklą, valdžių tarpusavio santykius žinančių asmenų reakcija į tokius įvykius (Sakalas, 2017). Beje, būtina nurodyti, kad A. Sakalas, visą laiką buvęs nuoširdus teisėjų teismų nepriklausomumo gynėjas, buvo įžvalgus ir dėl nurodytos teisėjo V. Aiduko situacijos. Negali nesutikti su prof. A. Sakalo mintimis, kad nuolankus susitaikymas su abejotinais ikiteisminio tyrimo tarnybų sprendimais ir pasyvus laukimas, kuo viskas baigsis, tik skatina tokių sprendimų priėmimą minėtose institucijose. Todėl nieko keisto, kai Specialiųjų tyrimų tarnyba 2020 m. gegužės mėn. pradžioje jau pranešė, kad daugiau kaip prieš metus pradėtame tyrime dėl galimos korupcijos specialiojo liudytojo statusas suteiktas keturiems šiuo metu

dirbantiems teisėjams. Pasak tuomečio LAT BBS teisėjo Aurelijaus Gutausko, specialiojo liudytojo statusas tapo tam tikru šantažo įrankiu, žmogus tiesiog „pakabinamas“: statuso pradžia aiški, o pabaiga neaiški (Gutauskas, 2020-06-15).

Prieštarinai teisėjų, teismų nepriklausomumo kontekste vertintina ir pastarąjį dešimtmetį įsigalinti tradicija, kuri demokratinių teisinių valstybių praktikoje paprastai netaikoma: valstybinius apdovanojimus suteikti teisėjams, teismų vadovams, nebaisiems kadencijos ir siekiantiems tolesnės karjeros. Tai kelia abejonių dėl teisminės valdžios objektyvumo, nešališkumo ir savarankiškumo, dėl kitų valdžių nesikišimo į teismų veiklą. Suteikimas aukščiausiųjų instancijų teismų pirmininkams, teisėjams, teisėsaugos institucijų vadovams valstybinių apdovanojimų visada sudaro prielaidų kilti paviršutiniškai, tendencingai, paprastai kritiškai, nors retai kada pagrįstai, nuomonei apie tų institucijų priimtus sprendimus, ypač kai jie paliečia valstybės vadovo interesus ir kai tokius sprendimus priima Respublikos Prezidento apdovanojieji ar vėliau, jau po atitinkamų sprendimų priėmimo, taip pat valstybiniais apdovanojimais pagerbti pareigūnai (Prapiestis, D., Prapiestis, J., 2021, 93). Antai 2016 m. kovo 10 d. nutartimi LAT išteisino valstybės paslapties nutekimu ir piktnaudžiavimu tarnyba kaltintą Respublikos Prezidentės D. Grybauskaitės vyriausiąją patarėją Daivą Ulbinaitę. Trys teisėjai (byla išnagrinėta išplėstinės septynių teisėjų kolegijos, kuri yra sudaroma LAT pirminko nutartimi), surašė Atskirąją nuomonę dėl kolegijos nutarties minimoje byloje, nurodė, kad teismas, išteisindamas teisiąją, viršijo savo įgaliojimus ir nesiėmė visų priemonių nustatyti bylai reikšmingas aplinkybes, o duomenys, surinkti byloje, teismų įvertinti „selektyviai, paviršutiniškai ir fragmentiškai“. Tuo tarpu Respublikos Prezidentės 2018 m. vasario 13 d. dekretu tuometis LAT pirminkas buvo apdovanotas ordinu...

Itin ryškiai nepagarbos teismui pavyzdžiu laikytini Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto (NSGK) tuomečio pirminko V. Bako viešojoje erdvėje išplatinti pareiškimai, kuriais jis viešai reikė ir skatino nepasitikėjimą Lietuvos teismais ir konstitucine teisingumo vykdymo sistema, formavo neigiamą visuomenės požiūrį į teismo jo byloje priimamus jam nepalankius sprendimus, akcentavo „reformų“ būtinybę ir iš esmės grasino pertvarkyti teismus (Bakas, 2019-04-23). Po Teisėjų tarybos kreipimosi į Seimo Etikos ir procedūrų komisiją dėl NSGK pirminko pasisakymų apie teismus šis asmuo dar ne sykį pakartojo ankstesnius savo teiginius, sustiprindamas juos pasakymais, neva jam „koku nuo tokio teisingumo“, „dabar teisingumas, ta praktika, kuri teismų suformuota per pastaruosius dešimt metų, kelia pasibjaurėjimą“ (Bakas, 2019-04-29). Tuometis NSGK pirminkas aiškino, kad apie teismų sistemos pertvarką bus rimtai kalbama po Prezidento rinkimų, nes visoms valdžioms reikės pasitarti, „kaip teismams padėti būti nepriklausomiems <...> nes jie patys to nesugeba padaryti“ (Bakas, 2019-04-25). Pažymėtina, kad tuo metu NSGK pirminkas buvo ir tuomečio Premjero, kandidato į Lietuvos Respublikos Prezidentus, rinkimų štabo vadovas. Mūsų

nuomone, kas galėtų paneigti, kad Lietuvos žmonės nepritarė tokiam žadamam „keršto žygiui“ prieš teismus, nes rinkimai turėjusiam daug realių galimybių laimėti kandidatui į Respublikos Prezidentus, kurio rinkimų kampanijai vadovavo minimas NSGK pirminkas, buvo nesėkmingi.

Taigi darytina išvada apie pastaraisiais Nepriklausomybės dešimtmečiais vykstančio valstybės valdžių atstovų (net lyderių) teisinės sąmonės, politinės kultūros regreso tendenciją. Manytina, kad tokiais atvejais politikams irgi turėtų būti taikomas jei ne teisinės, tai politinės atsakomybės neišvengiamumo principas.

1.4. APIE TEISĖJŲ „STABDYMO“ AR ŠALINIMO TECHNOLOGIJAS

Viena iš „efektyviausių“, praktikoje patikrintų priemonių ir būdų šalinti teisėjus iš pareigų, kaip minėta, yra teisėjo apklausa suteikus jam specialiojo liudytojo statusą. Faktai rodo, kad ir be šio baudžiamojo procesinio poveikio yra visas arsenalas priemonių, kuriomis galima iš esmės keisti teisėjų karjeros galimybes arba sukurti jiems tokias situacijas, kai ne tik karjeros, bet ir apskritai darbo teisingumo sistemoje galimybių gali nebelikti.

Šioje straipsnio dalyje minimi įvykiai jau beveik pamiršti ar patys savaime iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti nebeaktualūs. Kai kam net gali kilti mintis, kad autorius sumanė pasipuikuoti dalyvavęs neeiliniuose įvykiuose, bendravęs su išskirtinėmis asmenybėmis, arba pasiguosti, kad ne viską, kas buvo norima, pavyko padaryti. Todėl situacijas, kurias teko asmeniškai išgyventi, stengsiuosi išdėstyti tik fragmentiškai, atrinkdamas tai, kas, manytina, ne tik įdomu teisingumo sistemos raidos kontekste, bet ir gali būti naudinga tiems, kurie pateko ar pateks į panašią padėtį. Žinau ne vieną teisininką, kurie, patyrę net ne tokias sudėtingas situacijas, jų žodžiais tariant, nenorėjo apie save įrodinėti akivaizdžių dalykų ir (visai be reikalo) „užleido kelią“ įžūliems, negarbingą konkurencinę ar politinę kovą pripažįstantiems oponentams. Be to, šie įvykiai truko gana ilgai – kone dvejus metus.

2008 m. liepos 8 d. turėjo baigtis tuomečio LAT pirmininko Vytauto Greičiaus kadencija. Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus 2008 m. pavasarį pasiūlė man sutikti, kad būčiau siūlomas Seimui kaip kandidatas į LAT pirmininkus. Po kelių rimtų, atvirų pokalbių su Respublikos Prezidentu V. Adamkumi sutikau kandidatuoti į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko pareigas. Sutikau po ilgų dvejonų, nes, nors tuomečio LAT pirmininko kadencija ėjo į pabaigą, įstatymai netrukdė jam būti paskirtam ir naujai kadencijai. Be to, Teismo pirmininkas savo pareigas, mano nuomone, vykdė tinkamai, o man siūlomos karjeros perspektyva nesiderino su mano ateities planais. Labai svarbu ir tai, kad baigiantis kadenciją LAT pirmininkas – mano kurso draugas, su juo daug metų be problemų bendravome kaip kolegos. Net sudėtingiausiais baudžiamosios justicijos klausimais mūsų nuomonės paprastai sutapdavo, todėl rimtai svarsčiau, ar garbinga bus sutikti užimti jo pareigas. Respublikos Prezidentas mano abejones dėl galimo

teisėjo karjeros žingsnio sklaidė sakydamas, kad naujai kadencijai mano „kursiokas“ bet kuriuo atveju nebus siūlomas. Kartu Prezidentas priminė, kad jau kartą esu atsisakęs jo pasiūlymo eiti aukštas pareigas, todėl dabar tikisi teigiamo mano atsakymo. Iš tiesų, man dirbant Konstitucinio Teismo teisėju, sulaukiau Respublikos Prezidento pasiūlymo vadovauti Specialiųjų tyrimų tarnybai. Be kitų atsisakymo argumentų, pasakiau, kad negaliu eiti vadovauti institucijai, kurios vieta teisinėje sistemoje pagal Konstituciją, mano nuomone, švelniai tariant, neaiški ar net apskritai nenumatyta. Sutarėm, kad apie mano atsisakymą priimti Respublikos Prezidento pasiūlymą kelias dienas nebus skelbiama, nes Prezidentūrai buvo reikalingas laikas naujo kandidato į STT vadovo pareigas paieškoms. Taigi turėjau laiko eksperimentui: žinantiems apie Respublikos Prezidento pasiūlymą ir labai besidomintiems mano ateitimi juokais sakiau, kad dar galvoju, kaip pasielgti. Kartu aiškinau, kad matau didelį privalumą vadovauti tokiai tarnybai, nes tai atvertų kelią į Prezidentūrą. Tapęs STT vadovu, imčiausi negailestingai, realiai kovoti su korupcija, nežiūrėdamas galimų įtariamųjų padėties, jų teisinio statuso visuomenėje, todėl tikrai būtų daug skambių bylų, nes apie daugelio įvairių veikėjų elgesį žinau ar numanau tikrai nemažai. Tokia mano veikla, neabejoju, patiktų Tautai. Iki Respublikos Prezidento rinkimų dar yra pakankamai laiko pasižymėti, todėl po Prezidento rinkimų, kuriuose galėčiau dalyvauti, Tauta mane ant rankų „įneštų“ į S. Daukanto g. rūmus. Taip juokaudamas mačiau ne vieno asmens nustebusį ir kartu susirūpinusį veidą.

Respublikos Prezidento pasiūlymas man pretenduoti į LAT pirmininko pareigas nebuvo didelė paslaptis. Savaiame suprantama, atsirado asmenų, kuriems toks Respublikos Prezidento sprendimas nepatiko. Tikrai žinau, kad prieš pradėdant viešus mano kandidatūros į LAT pirmininkus svarstymus Teisėjų taryboje, Seime, vyko slaptas, bet rimtas teisinis ir analitinis mano, kaip teisėjo, darbo vertinimas. Gana aukšto profesinio lygio teisininkai ieškojo klaidų LAT BBS skyriaus nagrinėtose baudžiamosiose bylose, visų pirma tose, kuriose buvau pranešėjas. Galiu pasididžiuoti, kad „revizoriai“ nerado nieko tokio, ką būtų galima sensacingai pateikti teisininkų ar visai visuomenei. Tada palaipsniui prasidėjo triukšmingoji, „politinė“ mano karjeros istorijos dalis. Kartu su vis priminama legenda apie tariamas mano sąsajas su *East-Baltic States-West* kompanija (EBSW), buvo išbandoma ir tuo metu dar ne tokia efektyvi, universali ir populiari, kaip yra šiuo metu, prieš bet kokius oponentus (ypač valdančiųjų) tinkama priemonė: nepageidautinų, kritiškai valdžios atžvilgiu nusiteikusių asmenų paskelbimas kaip patiriančių „Maskvos rankos“, „Kremliaus interesų“, „Maskvos instrukcijų“ ir pan. poveikį. 2008 m. birželio pirmosiomis dienomis, man grįžus iš Maskvoje M. Lomonosovo universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir kriminologijos katedros organizuoto III Rusijos baudžiamosio kongreso, net nespėjus susidėlioti atsivežtų knygų, paskambino „Lietuvos žinių“ žurnalistė Rūta Skatikaitė ir pokalbį pradėjo nuo klausimo: „Ką veikėte Maskvoje?“ Nors labai norėjosi sužinoti, iš kur jai žinoma apie mano dalyvavimą mi-

nėtame Kongrese, juokaudamas atsakiau, kad, suprantama, važiauvau gauti instrukcijų, kaip elgtis toliau. Žinoma, suvokiau, kad taip ir bus „riebia“ antrašte paskelbta „Lietuvos žiniuose“, todėl tuoj pat tiksliai ir aiškiai pasakiau, kad šiuos baudžiamosios teisės kongresus organizuoja mano aspirantūros 1978–1982 m. M. Lomonosovo universitete laikų bičiulis, o dabar – Baudžiamosios teisės ir kriminologijos katedros vedėjas ir Kongreso prezidentas, žinomiausias ir įtakingiausias baudžiamosios teisės specialistas Rusijoje ir toli už jos sienų Rytų link. Dėščiau, kad šiuose kongresuose dalyvauja ne tik Kinijos, Japonijos, kai kurių posovietinių respublikų, bet ir JAV, Vokietijos, Lenkijos ir kitų Vakarų valstybių mokslininkai. Nurodžiau, kad paprastai kiekvieną kartą iš 3 000 norinčiųjų dalyvauti Kongrese paraiškų atrenkama vos 300 dalyvių, kad Kongreso pabaigoje priimamos tokios Rusijos valdžią kritikuojančios rezoliucijos, kad visiems atrodo, jog tai jau paskutinis Kongresas, nes ateityje gali būti uždraustas. Paaiškinau ir tai, kad tarp Kongreso organizatorių būna ir profesorių, kurie Lietuvai lemtingomis 1991 m. sausio 11–13 dienomis patys dalyvavo ir kvietė savo studentus dalyvauti Lietuvos Nepriklausomybę palaikančiose akcijose Maskvoje, į kurias susirinkdavo šimtatūkstantinės minios. Kongresuose sutinku ir tuos Maskvos aukštųjų mokyklų dėstytojus, kurie minėtomis 1991 m. dienomis į Lietuvos ambasadą (atstovybę) nešė pinigų Lietuvai palaikyti, skelbė, kad „visi sąžiningi Rusijos žmonės lenkia galvas ir nuoširdžiai gedi kartu su Lietuva dėl kruvinojo sekmadienio aukų“, kad „kaltininkai (organizatoriai ir vykdytojai) turi sulaukti Tautų teismo“ ir t. t., buvo ir tuo metu padėjusių partijos nario pažymėjimus. Puičiai supratau, kad mano sakoma tiesa nebus tai, kas nudžiugintų šią išradinę žurnalistę. Suprantama, mažai kas iš to, ką jai pasakojau, pateko į laikraštį. Apie šią mano kelionę vienoje „Lietuvos žinių“ publikacijoje buvo tik užsiminta, bet žinia pateikta taip, kad skaitytojas, norintis fantazuoti apie tos kelionės tikslą, turėjo pakankamai tam erdvės.

Respublikos Prezidentui savo dekretu 2008 m. birželio mėn. pabaigoje Teisėjų tarybai pateikęs mano kandidatūrą į LAT pirmininkus ir paprašius patarimo, ar skirti mane į šias pareigas, jau kitą dieną iš įvairių medijų pasipylė informacija, kuri net ir vidutiniais balais teisės mokslus baigusiems asmenims nesunkiai turėjo būti suprantama kaip absurdiška. Plačiai paskleistų žinių apie mane esmė buvo tokia: Teisingumo ministerija, J. Prapiesčiui vadovaujant, neprižiūrėjo bankų bei kitų finansų ir kredito įstaigų, todėl žlugo Valstybinis komercinis bankas, tūkstančiai žmonių buvo apmulkinti koncerno EBSW, prarado patikėtas santaupas ir t. t. Taigi Teisingumo ministerijai buvo „perkeltos“ Lietuvos banko, Valstybės kontrolės ir kitų panašių kontrolės bei priežiūros institucijų pareigos ir įgaliojimai. Tokie išpuoliai man jau nebuvo naujiena. Legenda apie tariamą mano palankumą EBSW buvo pradėta kurti dar 2007 m. pabaigoje, kai Seime buvo sprendžiamas mano skyrimo į LAT BBS pirmininkus klausimas, vis dėlto EBSW klausimas skiriant mane į minėtas pareigas bent kiek didesnės reikšmės neturėjo. Nepaisant to, visuomenei vis buvo primenama, kad mane „persekioja EBSW šešėlis“. Tariamų

sąsajų su EBSW eskalavimas tapo itin aktyvus po žinios apie mano kandidatavimą į LAT pirmininkus.

Matyt, ši legenda apie mane ir EBSW ne visiems atrodė absurdiška. Jos kūrėjai ir pateikėjai buvo gerai apgalvoję savo veiksmus ir jų galimus rezultatus: išmonės pateikimas kaip tikrovės, nuolat kartojant, dažniausiai per valstybinio (paprastai tikslinama sakant – visuomeninio) radijo transliuotojo kanalą, populiariausiu klausytojams laiku, be abejonės, turėjo paveikti visus girdinčius. Tokio viešojo informavimo padarinius pirmiausia pajutau Seime, kai konstituciškai aiški aukštųjų teismų vadovų kaitos procedūra ėmė strigti. Svarstant LAT pirmininko klausimą Seimo posėdžių salėje, virš Seimo narių vietų esančiame svečių balkone, visada buvo matomas žurnalistas Tomas Dapkus, kuris, labai „draugiškai“ šypsodamasis, pamojuodavo ir man. Matydamas, kaip su juo, lyg su Seimo šeimininku, bendrauja įvairių į Seimą patekusių partijų lyderiai, šio žurnalisto paklausiau, ar teisingai suprantu, kad „prie šio Prezidento“ naujo LAT pirmininko nebus? Išgirdau atsakymą, kad visko gali būti, kad daug kas priklausys nuo mano elgesio, bet greičiausiai – taip, naujo LAT pirmininko prie Prezidento V. Adamkaus nebus. Laikas parodė, kad buvome teisūs.

Kad LAT vadovų keitimasis gali užtrukti, rodė ir tai, jog tuometis LAT pirmininkas buvo tvirtai palaikomas ir valdančiųjų, ir opozicijos, pavyzdžiui, opozicinės socialdemokratų partijos pirmininkas, parlamentinės mažumos Vyriausybės Ministras Pirmininkas Gediminas Kirkilas susitikdavo su LAT pirmininku, kuris, kaip užfiksavo žurnalistai, patekdavo pas premjerą ne pro centrinį, bet pro atsarginį įėjimą iš Vyriausybės rūmų vidinio kiemo. Laikui bėgant, aiškėjo ne tik šio „žaidimo“, vykusio skiriant LAT pirmininką, taisyklės, bet ir aktyviausi bei įtakingiausi jo dalyviai ir jų tarpusavio santykiai: savaitgaliais ir teisme neretai „šeimininkaudavo“ T. Dapkus, o neilgai trukus teisme pasirodė ir aktyviausia etatinė, matyt, profesionali piketuotoja, kuri su kai kuriais žurnalistais vidury darbo dienos atėjo švęsti LAT pirmininko gimtadienio. Tai jau nebestebino. Maloniai nuteikė kiti „protestuotojai“ prieš mane – buvę politiniai kaliniai, kurie paskambinę pasakė, kad nori su manimi susitikti ir pasitarti juos dominančiais šalies patriotų teisių gynimo klausimais. Ne kartą ir ankstesniuose susitikimuose šie garbūs žmonės nuoširdžiai išsakydavo savo rūpestį dėl šalies teisingumo sistemos problemų. Vėl susitikus su jais LAT, juokaudamas pirmiausia paklausiau, ar jie nesuklydo čia ateidami, juk prieš keletą dienų reiškę pasipiktinimą dėl šalies Prezidento sprendimo siūlyti mano kandidatūrą į LAT pirmininkus, kai kurie piketavo ir prie Nacionalinės teismų administracijos, ir Teisėjų tarybos posėdyje svarstant mano skyrimo klausimą. Priminiau, kad jie primygtinai ragino mane trauktis iš Teismo, o dabar kalba apie bendradarbiavimą. Tai išgirdę svečiai nuoširdžiai nustebo ir atsakė nesupratę, kad akcija, į kurią buvo įtraukti, yra būtent prieš mane. Kaip čia neprisiminti gyvojo politikos klasiko žodžių, kad „tautą nesunku kvailinti, pats tą patyrė“. O buvusius politinius kalinius ir kartu su jais atėjusį signatarą Algirdą Endriukaičių jaudino sovietinės valdžios nepagrįstai ir neteisėtai represuotų asmenų teisių atkūrimo klausimai,

kuriuos sprendė ir LAT. Viską išsiaiškinome, sutarėme, kad dėl kai kurių dalykų jie kreipsis į įstatymų leidėją. Susidomėjo garbūs svečiai ir mano pasiūlymu pagalvoti apie atleidimą kolaboravusiai tautos daliai, apie kažką panašaus į nacionalinį susitaikymą, ir teigė, kad reikėtų apie tai pradėti kalbėti Seime.

Grįžtant prie mano karjeros „stabdymo operacijos“, pažymėtina, kad kurį laiką šioje istorijoje nebuvo atsiskleidusi (nors ir nesunkiai numanoma) „vedančioji“ politinė jėga, kurios pėdsakas paprastai tokiose situacijose visada būna, nes turėdama savų interesų siekia inspiruoti atitinkamas suirutes. Mano istorijoje ši jėga ir jos interesas labai greitai paaiškėjo po vieno signataro, ilgą laiką buvusio, kaip jis pats tvirtino, „aklu prof. V. Landsbergio gerbėju“, bet vis tiek likusio artimu konservatoriams, vizito į LAT. Jis klausė manęs, kaip Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininko, ką aš galvoju apie A. P., kuriam už neteisėtą disponavimą šaunamaisiais ginklais, šaudmenimis ir sprogmenimis buvo paskirti ketveri metai laisvės atėmimo. Atsakaiju numanantis, kodėl jis toks svarbus konservatoriams, kad byla neeilinė, nes joje ikiteisminį tyrimą atliko VSD pareigūnai. Neeilinė ir nuteistojo asmenybė – už nuopelnus valstybei jis yra apdovanotas aukštu valstybės apdovanojimu... Vis dėlto, kol pats neskaičiau jo bylos ir kol ji neišnagrinėta Aukščiausiąjame Teisme, kaip teisėjas nieko negaliu pasakyti. Kartu pridūriau, jog labai tikėtina, kad vis dėlto teks šitą bylą skaityti, nes ji, neabejoju, po apeliacinės instancijos vėl kelias į LAT. Tuo mūsų pokalbis baigėsi. Supratau, nes svečias per daug negudravo, kad šis jo vizitas – tam tikra žvalgybinė misija, patikrinimas, ar nepasikeitė mano Aukščiausiosios Tarybos laikų nuostatos, ar nepradėjau geriau įsiklausyti į V. Landsbergio patarimus ir pageidavimus. Greitai įsitikinau, kad teisingai supratau tokio susitikimo tikslą ir kad vis dar (nuo Aukščiausiosios Tarybos laikų) nekeliu konservatoriams pasitikėjimo, tiksliau, nesu laikomas „savu“, o, pagal šios politinės jėgos nuostatas, kas ne su jais, tas – prieš juos. Tai pajutau ir lankydamasis konservatorių frakcijoje, kai Seime jau buvo svarstoma mano kandidatūra į LAT pirmininkus. Keistas buvo posėdis... net Seimo nariai – patyrę politikai, tarp jų ir tuometis žemės ūkio ministras Kazys Starkevičius (beje, buvęs mano studentas, nes kelerius metus mokėsi Teisės fakultete), puikiai žinantis Teisingumo ministerijos įgaliojimus, įtikinėjo, kad man metami kaltinimai nevykdžius tinkamos finansinių ir kreditinių įstaigų kontrolės yra pagrįsti. Ypač stebino K. Starkevičius fantazija imantis interpretuoti EBSW istorijos aplinkybes. Be jo asmeninės pažinties su EBSW koncerno interesais, atsiradusios K. Starkevičiui 1990–1997 m. dirbant Kauno miesto savivaldybės Bendrojo ir Teisės skyrių vedėju, savivaldybės administratoriumi, jis buvo Seimo sudarytos Laikinosios komisijos koncerno EBSW veiklai ištirti (toliau – Komisija) pirmininko pavaduotojas. K. Starkevičius, kaip visi kiti Komisijos nariai, 2006 m. gruodžio 20 d. balsavo už Komisijos parengtas išvadas, todėl negalėjo nežinoti, kad šiose išvadose mano pavardė jokiose sąsajose su EBSW net nepaminėta, nebuvau kviečiamas į Komisijos posėdžius apklausoms ir t. t. Informacija apie Teisingumo ministerijos veiklą Komisijos išvadose yra iš

esmės labai teigiama, – nurodyta Teisingumo ministerijos 1992 m. gruodžio 23 d. išvada, 1994 m. sausio 11 d. raštas, kuriuose Vyriausybei tiesiai pasakyta: „Teisingumo ministerijos nuomone, Vyriausybė viršijo savo kompetenciją nustatydamą išimtinę Lietuvos valstybinio komercinio banko akcininkų susirinkimo teisę tvirtinti šio banko statuto pakeitimus ir papildymus, kadangi statuteose patvirtino tokią bankų pagrindinio kapitalo struktūrą, dėl kurios neteko kontrolinio akcijų paketo. Tai prilygintina valstybinių bankų privatizavimui Lietuvos Respublikos įstatymų nenumatytais pagrindais.“ Tokios pastabos – lyg kaltinamasis aktas, drąši TM nuomonė. Komisijos išvadose Teisingumo ministerijai ir man kaip ministrui jokių priekaištų nebuvo įvardyta. Teisingumo ministerija privatizavimo procesui skirtų teisės aktų nerengė. Be to, Komisija nurodė, kad per EBSW veiklos laikotarpį net keturi generaliniai prokurorai nesiėmė atitinkamų priemonių, kad būtų tinkamai užtikrintas valstybės viešųjų interesų gynimas. Nepaisant to, konservatorių frakcija ir toliau darbavosi pildydama mano „nuodėmių“ sąrašą, buvo aiškinama, kad yra „daug J. Prapiesčio kaltės“ ir dėl Lietuvos laivų „išparceliavimo“ ir pan. Dargi buvau pamokytas, kad nepagarbiai, tai yra nenuolankiai, kalbu atsakinėdamas į absurdiškus Seimo narių samprotavimus. Neilgai trukus konservatorių frakcijos nariai su manimi atsisveikino. Tiesa, tuoj po posėdžio kai kurie šios frakcijos nariai, tarp jų – ir buvęs politinis kalnys, nuoširdžiai man prisipažino nesuprantą, kas čia vyksta, kodėl taip netikėtai aš tapau toks nepriimtinas. Nedrumsdamas jų minčių rimtomis kalbomis, juokaudamas atsakiau, jog greičiausiai kai kurie jų kolegos frakcijoje pasijuto per kelerius buvimo Seime metus nieko išsimintino nenuveikę, todėl nori bent taip pasižymėti prieš savo rinkėjus, ypač Kau-no krašto. Beje, ir Respublikos Prezidentas stebėjosi, kaip aš „tiek prisidirbęs“ galėjau būti LAT teisėjas ir kodėl konservatoriai nemitingavo anksčiau, kol nebuvau siūlomas skirti šio teismo pirmininku (Adamkus, 2011, 442).

Prieš mane nusiteikę politiniai, partiniai ir kiti veikėjai buvo gana išradingi. Jie neapsiribojo tik dirbtine ir, matyt, jiems patiems neatrodančia pakankamai efektyviai man kenkiančia legenda apie mano „sąsajas“ su EBSW. Visą laiką nepertraukiamai buvo kuriamos ir pateikiamos vis kitos versijos, kurios, kaip tikėtasi, skatins vis didesnę mano „pasmerkimą“ ir galų gale pašalinimą iš skyrimo į LAT pirmininkus proceso. Žiniasklaidoje pasirodė ir kita tikrovės neatitinkanti informacija apie mano neva veltui iš valdžios gautą įspūdingą butą, kai buvau ministras. Iš tikrųjų, kai dirbo mūsų šeštoji Vyriausybė, beveik pusė jos ministrų, atvykusių iš kitų miestų dirbti Vyriausybėje ar iki tol gyvenę bendrabutyje, už didžiules palūkanas gavome kreditus ir, atsiskaitę su valstybe už nebaigtą dar G. Vagnoriaus Vyriausybės pradėtą ir paliktą daugiabutį namą Kalvarijų gatvės pabaigoje, patys tvarkėmės savo buitį. 2008 m. spalio 8 d. „Lietuvos žinių“ publikacijoje ir tos pačios dienos Lietuvos radijo laidoje „Akiračiai“, be kita ko, buvo tvirtinama apie galimus trukdymus Darbo partijos bylos nagrinėjimui Vilniaus apygardos teisme ir vadinamosios A. Zuoko bylos nagrinėjimui Lietuvos Aukščiausiajame Teisme. Sudaroma nuomonė, kad teisėjams

gali būti trukdoma šiose bylose atlikti priedermę – vykdyti teisingumą. Tos žiniasklaidos priemonės taip pat minėjo jau duotus pažadus nutraukti Darbo partijos bylą bei tvirtino, kad A. Zuoko bylos baigtis priklauso nuo Liberalų ir centro sąjungos frakcijos elgesio „tvirtinant naująjį Aukščiausiojo Teismo pirmininką“ ir t. t. Visa tai sudarė prielaidas išvadaim apie galimus minėtųjų teismų atskirų vadovų ar nurodytas bylas nagrinėjančių teisėjų piktnaudžiavimus. Žiniasklaidos priemonių pateikti duomenys apie iš esmės nusikalstamas veikas rėmėsi konkrečiais informacijos šaltiniais. Vadinasi, tokias veikas buvo galima ir būtina išsamiai bei nešališkai ištirti. 2008 m. spalio 6 d. kreipiausi į Lietuvos generalinį prokurorą, prašydamas pradėti, mano nuomone, nusikalstamų veikų ikiteisminį tyrimą. 2008 m. spalio 17 d. gavau Generalinės prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo departamento prokuroro priimtą nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, nes, prokuroro nuomone, pareiškėjo pateiktoje informacijoje nėra duomenų apie rengiamas, daromas ar padarytas nusikalstamas veikas. Prokuroras taip pat nurodė, kad jo priimtą nutarimą galiu skųsti apylinkės teismo ikiteisminio tyrimo teisėjui. Šį prokuroro nutarimą, kaip nepagrįstą ir neteisėtą, 2008 m. lapkričio 12 d. apskundžiau Generaliniam prokurorui. 2008 m. lapkričio 28 d. gavau Generalinio prokuroro pavaduotojo atsakymą, kad 2008 m. spalio 17 d. prokuroro nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą yra pagrįstas ir teisėtas. Deja, aukštam prokurorui savo nutarime nepavyko pateikti nė vieno motyvo, kuriuo grindžiamas atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą, nors pagal Baudžiamojo proceso kodekso 30 straipsnį prokuroras (tuo labiau užimantis aukštas pareigas) priimamus nutarimus privalo motyvuoti.

Ironizuojant ir aplenkiant kai kuriuos vėlesnius, čia dar nepaminėtus, šios istorijos įvykius galima pridėti ir tai, kad jau pasibaigus prieš mane nukreiptai kampanijai nu-džiugino ir nuramino vienas labai aukštas pareigas tuo metu Generalinėje prokuratūroje ėjęs prokuroras. Padovanojęs man EBSW istorijos tyrimo medžiagą jis pareiškė, kad galiu būti ramus, nes šioje medžiagoje tarp tų, kurie kalti dėl EBSW „suklestėjimo“, mano pavardės nėra. Tą žinojau ir be jo pranešimo, todėl dar kartą gavau progą susimąstyti, kodėl prokurorai, matydami, kad kone dvejus metus (antraisiais metais – vos ne kasdien) kaltinant nebūtomis ir nepagrįstomis iš esmės nusikalstamomis veikomis buvo juodinamas vienas iš aukščiausiųjų šalies teismų sistemos vadovų, ne tik atmetinėjo prašymus atlikti tyrimus dėl žinomų politikų ir žurnalistų švaistomų nepagrįstų kaltinimų ir šmeižto, bet nesugebėjo paskelbti net ir trumpo pareiškimo visuomenei apie tai, kad niekaip nesu susijęs su EBSW. Manau, kad bent jau šį minimalų veiksmą iš esmės niekuo nerizikuodami prokurorai privalėjo atlikti vykdydami Prokuratūros įstatyme įtvirtintą vieną iš pagrindinių prokuratūros priedermių, kuri vadinama „viešojo intereso gynimas“ (2 straipsnio 2 dalies 7 punktą).

Esu tvirtai įsitikinęs – jei prokurorai nuosekliau, visapusiškiau (bent jau laikydamiesi visai valstybei, visuomenei prioritetinės krypties) ir drąsiau atliktų viešojo inte-

reso gynimo pareigą, nebūtų drįstama neretai metų metus ar net dešimtmečius tyčiotis iš šalies žmonių. Galėčiau išvardyti, pavyzdžiui, Gedimino pilies kalno „gelbėjimą“, liūdnei pagarsėjęs nacionalinio stadiono statybas, neva netyčines milijonines žmonių permokas už elektrą, dešimtis „praloštų“ milijonų, pritrėnkiantį finansinių nusikaltimų ir kitų specialiųjų tyrimų tarnybų neveiklumą ir (ar) nekompetenciją tokiose situacijose.

Mano oponentai, supratę, kad iki šiol man taikytos kompromitavimo priemonės iš esmės nieko nekeičia, ėmėsi *ultima ratio* – iš rankovės buvo ištraukta KGB korta. „Lietuvos žinios“ 2008-10-03 paskelbė Rūtos Skatikaitės ir Tomo Plaušinio straipsnį „V. Greičiaus galva įkainota brangiai“, kuriame, lyg ir neatskleidžiant asmens duomenų, nes vardas ir pavardė nebuvo nurodoma, tvirtinama, kad vienas įtakingas AT teisėjas galėjo būti slaptas KGB bendradarbis. Šie teiginiai iliustruojami (vienintele publikacijoje) mano nuotrauka. Tą pačią dieną, ko gero, jau žinoma ir laukta žinia su papildymais pakartota Lietuvos nacionalinio radijo laidoje „Akiračiai“. Staigiai į naujieną sureagavo ir V. Landsbergis: savo įprastu stiliumi „lyg tarp kitko“ samprotavo, kad „AT teisėjas J. P. pasiekė neįtikėtinų aukštumų KGB“ (Landsbergis, 2008-10-08). Inicialiai iš visų LAT teisėjų sutapo tik su manaisiais. Beje, „žinia“ apie mano „ryšius“ su KGB 2008 m. spalio mėn. buvo paskelbta penkiose vien „Lietuvos žinių“ publikacijose. Mesta korta suveikė labai greitai ir efektyviai, nes tuo metu priklausymas ar bendradarbiavimas su KGB dar nebuvo taip toleruojami kaip šiuo metu. Respublikos Prezidentas V. Adamkus iš karto, net neišspėjęs manęs, atsiėmė (atšaukė) iš Seimo savo dekretą dėl mano kandidatūros teikimo į LAT pirmininkus. Už tokį sprendimą pirmasis jį pagyrė V. Landsbergis. Iš dalies suprantama, juk iš tikrųjų absurdiška, kai su KGB susiję asmenys dirba ar teikiami dirbti valstybės institucijose. Kita vertus, matyt, Respublikos Prezidentas taip pasielgė arba iš karto patikėjęs šmeižtu apie mane, arba apsidrausdamas nuo gresiančių kaltinimų, kad proteguoja buvusius KGB darbuotojus. Dėl tokio Respublikos Prezidento sprendimo labai nusivyliau, nes dar prieš keletą mėnesių, supratęs vykstančios priešiškos kampanijos esmę ir apimtį, jau žinodamas jos organizatorius ir nematydamas palankių perspektyvų, pats ne kartą siūliau atsiimti mano skyrimo dekretą ir taip padėti Seimui „nulipti“ nuo Konstitucijos, į kurią, nekreipdamas net dėmesio į atitinkamą Konstitucinio Teismo išaiškinimą, kaip Seimui dera elgtis tokioje situacijoje, ir toliau „valėsi kojas“. Prezidentūroje man buvo atsakoma, kad priimto sprendimo nekeis, dėl manęs neabejoja, viskas vyksta pagal Konstituciją. Deja, antikonstituciniai Seimo veiksmai buvo paveikesni nei tie, kurie kilo iš Konstitucijos ir buvo vykdomi ja remiantis.

2008 m. spalio 20 d. raštu kreipiausi į Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentą ir Asmenų, slapta bendradarbiavusių su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis, veiklos vertinimo tarpžinybinę komisiją. Šiame rašte, be teisinių, konstitucine jurisprudencija paremtų argumentų, nurodžiau ir tai, kad 1981–1982 m., kai buvau kviečiamas dėstyti į Minsko aukštosios mokyklos Vilniaus fakultetą (vėliau – Policijos

akademija, Teisės universitetas, dabar – Mykolo Romerio universitetas), to fakulteto kadru skyriaus viršininkas pulkininkas man išaiškino, kad „niekada nebūsiu valstybės vyru“, nes esu iš tremtinių giminės, mano Tėvas nuolat kėlė rūpesčių saugumui, ir patarė „džiaugtis, kad dar nesu išvarytas iš Vilniaus universiteto“. Dėl tos pačios priežasties (kaip nepatikimas tarybų valdžiai) 1984 m. nepavyko iš Vilniaus universiteto išvykti į stažuotę Sorbonos universitete, Prancūzijoje. 1990 m. kovo mėnesį, kai jau buvau Aukščiausiosios Tarybos Teisinės sistemos komisijos pirmininkas, su Aukščiausiosios Tarybos pirmininko V. Landsbergio ir Ministrės Pirmininkės K. Prunskienės žinia ir pritarimu vedžiau derybas su KGB karininkais, nusprendusiais išeiti iš KGB ir dirbti Nepriklausomai Lietuvai, sužinojau, kad KGB vadovybė 1988–1989 m. buvo davusi nurodymą mane sekti, nes tuometinę sovietinę valdžią itin erzino mano parengtas ir skelbiamas įstatymo „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“ projektas.

Dėl paskleistos šmeižikiškos informacijos 2009 m. sausio 15 d. taip pat kreipiausi į Žurnalistų etikos inspektorių (toliau – Inspektorius). Kreipimesi nurodžiau, kad 2008 m., ypač spalio mėnesį, įvairiose žiniasklaidos priemonėse (jas nurodžiau) apie mane buvo sistemingai skleidžiama šmeižikiška informacija, metami kaltinimai apie mano neva bendradarbiavimą su KGB. Tai sudaro prielaidas visuomenei nepasitikėti ne tik manimi, bet ir visu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos Respublikos teismų sistema.

Žurnalistų etikos inspektorius 2009 m. vasario 19 d. sprendime Nr. SPR-9 „Dėl publikacijoje „V. Greičiaus galva įkainota brangiai“ („Lietuvos žinios“, 2008-10-03, NR. 224/12156) paskelbtos informacijos“ konstatavo, kad mano nurodytuose leidiniuose ir kitose žiniasklaidos priemonėse paskelbta informacija yra žinia, reiškianti bendradarbiavimą su KGB, akivaizdžiai žeminanti asmenį ir lemianti neigiamą socialinį jo vertinimą. Kartu Inspektorius nurodė, kad paskleistoji žinia nebuvo pagrįsta jokiais įrodymais. Atvirksčiai, oficialūs rašytiniai šaltiniai patvirtina, kad apie mane paskleista žinia neatitinka tikrovės. Žurnalistų etikos inspektorius, priimdamas minėtąją išvadą, be kita ko, rėmėsi ir šiais dokumentais: 1) Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento 2009-02-10 raštu Žurnalistų etikos inspektoriumi Nr. (02-03)-18-382-160, kuriame nurodyta, kad Valstybės saugumo departamentas neturi duomenų apie Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų slaptą bendradarbiavimą su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis; 2) Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento 2008-11-04 raštu Žurnalistų etikos inspektoriumi Nr. (02-03)-18-2033-1325; ir 3) Asmenų, slapta bendradarbiavusių su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis, veiklos vertinimo tarpžinybinės komisijos 2008-11-10 raštu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkui Nr. 97-12, kuriuose patvirtinta, kad juos pateikusios institucijos neturi jokių duomenų dėl mano galimo slapto bendradarbiavimo su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis. Inspektorius nusprendė įspėti viešosios informacijos rengėją – UAB „Lietuvos žinios“ dėl Visuomenės informavimo įstatymo pažeidimo, pa-

daryto paskelbus publikaciją „V. Greičiaus galva įkainota brangiai“, ir pareikalavo, kad šis rengėjas nustatyta tvarka paneigtų paskelbtą tikrovės neatitinkančią informaciją, žeminančią mano garbę ir orumą. Taip pat šiame Inspektorius sprendime nurodyta, kad pirminiam šaltiniui – „Lietuvos žinioms“ paneigus mane žeminančią informaciją, ją privalo paneigti ir kiti viešosios informacijos rengėjai, paskelbę šią informaciją remdamiesi pirminiu šaltiniu. Taigi Inspektorius sprendime buvo išvardyti ir kiti mano šmeižėjai: UAB „Lietuvos žinios“ generalinis direktorius – vyriausiasis redaktorius Valdas Vasiliauskas, VŠĮ Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos generalinis direktorius Audrius Siaurusevičius, UAB „Alfa Media“ direktorius Virgis Valentinavičius, UAB „Balsas.lt“ direktorius Mindaugas Rutkauskas. Remdamasis elementaria logika galėjau tikėtis, kad po tokio Inspektorius sprendimo minėtieji ponai žurnalistai ir etatiniai „Lietuvos žinių“ darbuotojai Rūta Skatikaitė bei Tomas Plaušinis, parengę straipsnius, iš kurių kilo pravardžiavimo KGB bendradarbiu, „Universiteto išdaviku“ ir t. t. banga, turėjo nutūpti teisiamųjų suole dėl šmeižimo. Suprantama, jų kompanijoje turėjo būti ir V. Landsbergis. Pastarojo teiginius apie mano „ypatingus nuopelnus“ KGB, deja, išgirdo ir sunkiai sirgęs mano Tėvas. Iš nelengvo pokalbio su juo supratau, kad šią žinią jam perdavė palatos kaimynai (ligoniai), – Tėvui buvo pasakyta, esą taip apie mane rašo „pats Profesorius“. Tėvas labai juo tikėjo ir nuoširdžiai gerbė. Skaudu ir sunku net įsivaizduoti, kas vyko tuo metu jo sąmonėje, nes pats visą laiką buvo prižiūrimas KGB, o mums, vaikams, nuo mažumės buvo diegiama nepagarba „bildukams“. Nebesusėjau Tėvo įtikinti, kad esu apšmeižtas.

Beje, aprašomuoju laikotarpiu tose pačiose žiniasklaidos priemonėse aktyviausiai reiškiantis tiems patiems žurnalistams pasipylė ir visos teismų sistemos ilgalaikė totali kritika, iš esmės prasidėjo teismų sistemos puolimas. Radijo ar televizijos laidose dalyvaujantys teisėjai iš esmės buvo menkinami, jų atsakymai į provokuojamus, tikrovę iškreipiančius žurnalistų klausimus nebuvo girdimi arba interpretuojami savaip. Suprantama, teisėjų, sutinkančių dalyvauti tokiose laidose, nebuvo daug, todėl čia negaliu nepaminėti tuometės Teisėjų tarybos pirmininkės (2006–2010 m.), vėliau – Teisėjų tarybos sekretorės, Lietuvos apeliacinio teismo teisėjos, Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkės Laimos Garnelienės, matyt, dažniausiai iš teisėjų, teismų savivaldos institucijų vadovų tuo metu dalyvavusios tokiose laidose ir visada ramiai, argumentuotai, oriai atlaikydavusios žurnalistų virtuozų „atakas“, atkakliai, drąsiai gynusios teismų autoritetą. Ne visada buvo lengva tokių laidų rengėjams ir vedėjams, kai retsykliais buvo pakviečiami dalyvauti apylinkių teismų teisėjai ar pirmininkai, pavyzdžiui, Zarasų rajono apylinkės teismo pirmininkės Nijolės Steponavičienės apibūdinama tuo metu tikroji padėtis pirmosios instancijos teismuose nedomino ar net erzino radijo laidos vedėjus. Taigi žiniasklaidos priemonėms informaciją apie teismus buvo aktualu skleisti tik viena – teismų menkinimo kryptimi. Reta išimtis buvo tik atskiros publikacijos, pavyzdžiui, „Valstiečių

laikraštyje“ – žurnalistė Lina Pečeliūnienė bandė objektyviai analizuoti to meto teismų, teisingumo sistemos aktualijas, bet ji greit ir šurkščiai buvo nutildyta plunksnos brolių.

Sakydamas apie galimus susitikimus su minėtais mane šmeižusiais veikėjais teismuose, galvojau ne apie jiems skirtinas bausmes ar iš jų priteistinas pinigines kompensacijas, bet apie tokio elgesio prevenciją. Vis dėlto apie bylas dėl šmeižimo teismuose, kaip teisingą mano „istorijos“ su KGB pabaigą, svarsčiau tik iš pradžių. Vėliau „atvėęs“ nutariau palikti savo šmeižikus ramybėje. Visų pirma iš šeimos atsinešiau išugdytą pagarbą vyresniems žmonėms, o V. Landsbergis buvo beveik tokio paties amžiaus kaip mano Tėvas. Matyt, tai buvo pagrindinė priežastis, dėl kurios nepradėjau bylinėtis. Išskirti jį iš visos minėtos kompanijos būtų buvę neteisinga. Kita vertus, žinodamas išvardytų ponų ir ponios asmenybes, jų gebėjimus, neabejojau, kad teismų sprendimai (buvau įsitikinęs jų palankumu man) būtų tapę... pretekstu minėtoms personoms kaltinti teismus šališkumu, palankumu kolegai, tai yra man, teigti egzistuojant teisėjų klaną ir t. t. Ne mažiau buvo svarbu ir tai, kad šioje KGB istorijoje jau buvau ir taip nemažai laimėjęs. Ypač buvo gera dėl iš Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento gautos oficialios informacijos, kad jis neturi duomenų apie Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų slapto bendradarbiavimo su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis. Ne tik dėl to, kad 2008-10-08 „Lietuvos žinių“ publikacijoje „Teisėjų elitas dumia akis“ tuometis Genocido ir rezistencijos tyrimo departamento direktorius Arvydas Anušauskas (jei neklystu, sovietiniu laikotarpiu turėjęs teisę prieiti prie KGB archyvų) mano „netikėtą žingsnį raginant visus LAT teisėjus kreiptis į Liustracijos komisiją ir VSD, kad šios institucijos patvirtintų arba paneigtų, jog teisėjų elitas sovietmečiu bendradarbiavo su sovietų saugumu (KGB)“ apibūdino kaip „keistą, jei ne kvailą teisėjų kreipimąsi, nes atsakymo jie negautų. Liustracijos komisija negalės nieko atsakyti, nes nagrinėja tik tas bylas, kurias jai perduoda VSD. O VSD neteikia asmenims žinių apie bendradarbiavimą su KGB, net jei žmogus prašo informacijos apie save. VSD iki šiol neįvykdė netgi Seimo nutarimo paskelbti rezervistų sąrašą. Beje, tame sąrašė yra ir vienas teisėjas“. VSD, pasirodo, priešingai A. Anušausko pranašystei, akivaizdų ir nedviprasmišką faktą, kad LAT nebuvo ir nėra kagėbistų prieglauda, oficialiai patvirtino net du kartus.

Manau, kad tai buvo labai svarbus įvykis LAT istorijoje. Po šiame straipsnyje aprašomos mano istorijos su KGB daugiau nebuvo bandoma ant LAT teisėjų tempti KGB šešėlio. Iki tol būta, nors nedažnų, atvejų, kai dėl užuominų apie neva neaiškius biografijos faktus, gal net sąsają su KGB požymius, teisėjai nebuvo tinkamai įvertinti už nuveiktus ypatingos svarbos darbus. Pavyzdžiui, LAT teisėjas Juozas Šerkšnas pirmosiomis Nepriklausomybės dienomis, padedant ir bičiuliams vokiečiams, jachta „Dailė“ Baltijos jūra 1990 m. pradžioje į Lietuvą atplukdė radijo stotį Aukščiausiajai Tarybai. Stotis buvo gyvybiškai svarbi atkurtos Nepriklausomos Lietuvos ryšiams su pasauliu. 1991 m. birželį ta pačia jachta Lietuvą pasiekė pirmieji pašto ženklai. Tai buvo labai rizikingos kelionės,

jachtą bet kuriuo metu galėjo sulaikyti Sovietų Sąjungos kariškiai, grėsė ir kiti pavojai. Tuo metu galiojo Sovietų Sąjungos ir Vokietijos susitarimas tikrinti visus laivus, plaukiančius į Lietuvą. Jachtos jūreiviams, tarp kurių buvo ir Juozas Šerkšnas, pavyko susitarti su Vokietijos muitininkais, apgauti sovietinius pasieniečius, taigi 14 dėžių pašto ženklų (4 mln. rublių vertės), atspausdintų Leipcige (Vokietija), 1991 m. birželio 11 d. pasiekė mūsų šalį kaip kontrabanda. Ankstesni bandymai nebuvo sėkmingi. Jau 1991 m. birželio 12 d. šie pašto ženklai buvo paleisti į apyvartą. Po keletą jų buvo įteikta Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos deputatams – signatarams, kurie šiuos pašto ženklus kitų valstybių parlamentarams, vyriausybių nariams dovanodavo kaip Lietuvos valstybės nepriklausomybės, suvereniteto įrodymą. Kolega Juozas Šerkšnas nebuvo pagerbtas neabejotinai pelnytu valstybės apdovanojimu. Mano kreipimaisi į tuomečius Seimo pirmininką Arūną Valinską, krašto apsaugos ministrę Rasą Juknevičienę dėl teisėjo ir jo draugų iš Vokietijos, daug nuveikusių Lietuvos labui, valstybinių apdovanojimų baigdavosi nerišliais politikų aiškinimais, neva teisėjo biografijoje yra neaiškių dalykėlių ir abejonės trukdo suteikti jam valstybinį apdovanojimą.

Atrodė, kad situacija iš esmės pasikeitė, kai mano kandidatavimas į LAT pirminkus baigėsi, bet ir toliau (tiesa, rečiau) buvo skleidžiami teiginiai apie neva buvusius mano ryšius su EBSW. Gandus žmonės priimdavo tiesiogiai, – net labai gerai pažįstantys mano šeimą, rodos, visai rimtai paklausdavo, ar dar ilgai vaidinsime kuklius ir slėpsime savo turtus. Siekdamas, kad šita nesąmonė greičiau baigtųsi, kreipiausi į Seimo vadovus, Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetą, prašydamas, kad dėl man viešai reiškiamų kaltinimų „sudarius sąlygas koncerno EBSW veiklai“ būtų inicijuota: arba Seimo Laikinosios komisijos man reiškiamiems kaltinimams objektyviai ištirti sudarymas, arba Seimo narių grupės kreipimasis į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar Seimo nutarimai, kuriais aš paskirtas LAT teisėju, LAT BBS pirmininku, neprieštarauja Konstitucijai. Man buvo netikėta, bet tuometis Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininkas Stasys Šedbaras 2009 m. balandžio 28 d., turėdamas Teisės ir teisėtvarkos komiteto pritarimą ir tarsi nepaisydamas man nepalankių konservatorių frakcijos nuostatų šioje istorijoje, įregistravo Seimo nutarimo „Dėl Seimo Laikinosios komisijos Jonui Prapiesčiui viešai reiškiamų kaltinimų dėl sąlygų koncerno EBSW veiklai sudarymo pagrįstumui ištirti“ projektą Nr. XIP-577. Deja, labai greitai šio nutarimo projektas dingo iš teisės aktų projektų sąrašo.

Negaliu nepaminėti ir to, kad po prieš mane nukreiptų „Lietuvos žinių“ publikacijų vienos valstybinės šventės minėjimo Seime metu Signataras, Ministras Pirmininkas (1992–1993 m.) Bronislovas Lubys, kurio vadovaujamoje Vyriausybėje pradėjau teisingumo ministro karjerą, koncerno „Achemos grupė“ vadovas ir pagrindinis akcininkas paklausė manęs: „Jonai, kas vyksta, ką ir kam padarei?“ Trumpai paaiškinau savo versiją apie pjudymą. Kartu pridūriau tai, kas jam turėjo būti žinoma, – jo laikraščio (bendro-

vė „Lietuvos žinios“ priklausė koncernui „Achemos grupė“) darbuotoja Rūta Skatikaitė uoliai rengia apie mane straipsnius, kuriuose be jokio tikrinimo skelbiama juodinanti informacija, o mano paaiškinimai iškraipomi arba nutylimi, be to, ši žurnalistė patarinėja (iš esmės kursto) prisiminti ir kalbėti apie tai, kad man metami kaltinimai dėl įvykių, prasidėjusių būtent dabartinio ekspremjero vadovaujamos Vyriausybės darbo metu. Taigi lyg ir būtų logiška žurnalistei minėti mus abu. Ekspremjeras šyptelėjęs pasakė: „Nieko nepadarysi, pas mus spauda ir žurnalistika laisvi. Kartu tam dėjome pagrindus Aukščiausiojoje Taryboje.“ Neturėjau net minties ko nors Ekspremjero prašyti, bet jis pasiūlė: „Girdėjau apie tavo kreipimąsi į valdžios institucijas. Atsiųsk jį man, bus atspausdinta. Šitiek galiu padaryti.“ Taip ir buvo: mano 2009 m. kovo 5 d. raštą „Dėl kaltinimų „sudarius sąlygas koncerno EBSW veiklai“ ištyrimo“, adresuotą Lietuvos Respublikos Seimo valdybai, pirmininkui Arūnui Valinskui, Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetui ir šio komiteto pirmininkui Stasiui Šedbarui, teisingumo ministrui Remigijui Šimašiui (kopijos: Lietuvos Respublikos Prezidentui J. E. Valdui Adamkui, Teisėjų tarybai, šios tarybos pirmininkei Laimai Garnelienei, Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro pavaduotojui Gintarui Jasaičiui), „Lietuvos žinios“ paskelbė.

Mano spėjimas, dėl ko prasidėjo visa ta konservatorių politikų inspiruota kampanija prieš mane, pasitvirtino. Lietuvos apeliacinis teismas 2010 m. balandžio pabaigoje nusprendė, kad nuteistasis A. P. į kalėjimą nebegriš, – jam paskirtą 4 metų laisvės atėmimo bausmę sušvelnino iki 5 mėnesių, kuriuos nuteistasis jau buvo praleidęs laisvės atėmimo vietoje. Šio nuosprendžio neapskundė nei nuteistasis, nei prokuroras. Taigi konservatoriai galėjo nebesijaudinti dėl to, kaip būtų išspręsta A. P. byla LAT, jei aš tuo metu būčiau Teismo pirmininkas. Tokią išvadą darau remdamasis ir tuo, kad po tokio Apeliacinio teismo nuosprendžio A. P. byloje konservatorių domėjimasis manimi iš karto baigėsi. Be to, mano versiją apie stiprias A. P. sąsajas su konservatoriais patvirtino ne vienas buvęs aukštas VSD, Generalinės prokuratūros pareigūnas. Respublikos Prezidentas irgi suprato, „kad kampanijos prieš jį [šių eilučių autorių] organizatoriai siekia kažkokių savų tikslų, o gal taip mėgina slėpti savas nuodėmes“ (Adamkus, 442).

Vėliau Respublikos Prezidentė D. Grybauskaitė, nekreipdama dėmesio į tai, kad, atsakydamas į jos 2009 m. rugpjūčio 24 d. pasiūlymą visiems LAT teisėjams išreikšti savo norą pretenduoti į Teismo pirmininko postą, raštu, daug nedelsdamas, buvau paprašęs mano pavardę išbraukti iš pretendentų (jų susirinko 22) sąrašo, 2012 m. gruodžio mėn. pateikė mano kandidatūrą antrai LAT Baudžiamųjų bylų pirmininko kadencijai. O tai, kad vėl lankydamasis konservatorių frakcijoje Seime sulaukiau neabejotino palaikymo, buvo, be abejo, siurprizas, bet ne didžiausias, nes ir tarp konservatorių buvo ir yra politikų, su kuriais mano santykiai buvo ir yra net labai geri. Netikėčiausia buvo tai, kad apie Prezidentės D. Grybauskaitės sprendimą teikti mane antrai kadencijai sužinojau tik kai Respublikos Prezidentės dekretas jau buvo Teisėjų taryboje. Mano nuomonės dėl

antrosios BBS pirmininko kadencijos niekas neklausė, jau buvau pasirengęs iškraustyti savo knygas iš LAT BBS pirmininko kabineto. Be to, žinojau, kad Respublikos Prezidentė nuolat skelbė apie vadovų rotacijas. Toks Prezidentės sprendimas, nors ir nelauktas, man buvo labai tinkamas, savotiška rehabilitacija: tikėjau, kad pakartotinis mano paskyrimas į BBS pirmininko pareigas padės žmonėms suprasti, jog ilgai žurnalistų, politikų keltas triukšmas dėl manęs – buvo tiesiog gana įprastas politikierių žaidimas, siekiant patraukti šalin ar apskritai nušalinti jiems netinkamą, jų norų netenkinantį teisėją ar perspektyvų politinės karjeros konkurentą. Balsavimas Seime irgi buvo man palankus: 92 Seimo nariai buvo už, 5 – prieš, 5 – susilaikė. Pasibaigus mano, kaip teisėjo, įgaliojimams Konstitucijoje nustatytu pagrindu (sulaukus 65 m.), per išleistuves juokavau su kolegomis, kad vis dėlto smagiai karjerą baigti ne valstybės vadovo valia gavus specialiojo liudytojo statusą.

Šioje straipsnio dalyje aprašomuose ir (ar) analizuojamuose įvykiuose dalyvavo labai daug skirtingų, spalvingų subjektų: Seimas, Konstitucinis Teismas, Valstybės saugumo departamentas, Generalinė prokuratūra ir kitos valstybės institucijos; „darbo žmonių kolektyvas“ iš Klaipėdos ir aukščiausio bei vidutinio lygio (skirtingo politinio svorio) dar veikiantys ar jau buvę politikai; Visuomeninė piliečių santalka, kurios išplatintą pareiškimą prieš mane pasirašė buvęs Lietuvos kariuomenės vadas Jonas Kronkaitis; atskiri asmenys – visuomenės atstovai, susirūpinę teismų likimu, „gresiančiu teisingumo sistemos krachu“; žurnalizmo virtuozei, išmokę įtikinamai juoda pateikti kaip balta ir, žinoma, atvirkščiai; žiniasklaidos priemonės, iš kurių aktyvumu išsiskyrė visuomeninis transliuotojas; garbingiausi ir žinomiausi buvę politiniai kaliniai Nijolė Sadūnaitė, Petras Plumpa, monsinjoras Alfonsas Svarinskas ir kt., piketavę ar kitaip mano atžvilgiu kritiškai nusiteikę svarstant LAT pirmininko klausimą NTA, Seime; esami ar buvę ministrai, – Kazys Starkevičius, Darius Kuolys ir kt. Pasirodo, ir Respublikos Prezidentui teko patirti įvairaus intensyvumo spaudimą: „<...> dėl man nežinomų priežasčių konservatoriai nusprendė žūtbut priešintis J. Prapiesčio kandidatūrai. Tam jie pasitelkė „Lietuvos žinias“, Darių Kuolį ir dar kelis apžvalgininkus, net mėgino surengti prie Prezidentūros protesto mitingą, tik susirinko vos saujelė žmonių. Dar kasdien buvau beveik terorizuojamas elektroniniais laiškais, kuriuose aiškinta, koks baisus nusidėjėlis yra J. Prapiestis“ (Adamkus, 2011, 441–442). Be to, šie didelių pastangų pareikalavę įvykiai truko gana ilgai. Visa tai plačiai dėstau norėdamas parodyti, kad tokio politikų, žurnalistų ir kt. dėmesio centre atsidūriau ne dėl savo personos svarbos, bet dėl to, kad, mano nuomone, atitinkamos politinės jėgos, politikai buvo tapę vieno nuteisto asmens A. P. „įkaitais“ dėl bendrų paslapčių ir todėl labai nerimavo dėl šio asmens bylos pabaigos. Kaip minėta, Lietuvos apeliacinis teismas, sušvelninęs bausmę ir padėjęs A. P. išvengti laisvės atėmimo bausmės, politikų problemą išsprendė. Matyt, dėl to paslaptys, artimai susijusios nuteistą ir atitinkamas politines jėgas, taip ir liks neatskleistos. O 2010 m.

gruodžio 23 d. įstatymu VSD įgaliojimai buvo pakeisti ir VSD pareigūnai nebevykdys ikiteisminio tyrimo funkcijos valstybei pavojingose bylose.

Kartu ši istorija, kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, visos tos aprašytos įvairių veikėjų, politinių jėgų pastangos kuriant dirbtines kliūtis siekiant stabdyti, šalinti netinkamus prezidentus, visų pirma dėl įsitikinimo, kad jie, tapę teismų pirmininkais, nepaliks galimybių tartis, prašyti, reikalauti, neužtikrins palankių sprendimų ir pan., rodo, kad tikrovėje būna ir kitaip, o prie „kitaip“ kai kas net labai įpratęs. Suprantama, su teisingumu tokie atvejai neturi nieko bendro. Įmanomos situacijos, kai teismo pirmininko pareigų esmė ir priedermė arba nėra suprantamos, arba suprantamos klaidingai. Dvi kadencijas eidamas LAT BBS pirmininko pareigas visada maniau, kad šių pareigų esmę, paskirtį išreiškia taisyklės (kurių šventai laikiausi): 1) netrukdyti teisėjams dirbti; 2) neleisti, kad kas nors kištųsi į teisėjų priimamus sprendimus; 3) stengtis, kad visiems teisėjams ir skyriaus darbuotojams būtų sudarytos tinkamos darbo sąlygos, pavyzdžiui, vienodai skirstyti darbo krūvį atitinkamai teisėjams ar jų padėjėjams; 4) išaiškėjus teisėkūros trūkumams – spragoms, klaidoms ir pan., apie tai laiku ir atkakliai informuoti įstatymų leidybos proceso subjektus, esant reikalui ir galimybių, pateikti jiems atitinkamų pasiūlymų *de lege ferenda*; 5) su teisėkūros ir teisės aktų taikymo (apskritai – teismų) problemomis nedelsiant supažindinti Seimo, Prezidentūros, Vyriausybės atstovus, kviesti juos į susitikimus su LAT BBS teisėjais, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų BBS vadovais; 6) esant teisėsaugos institucijų prašymui, aptarti su jų atstovais, dalyvaujant Skyriaus teisėjams, išryškėjusius atskirų baudžiamųjų įstatymų nuostatų interpretavimo skirtingumus. Tenka pripažinti, kad tokių susitikimų su kolegomis baudžiamojoje justicijoje buvo nedaug: susitikimas su Generalinės prokuratūros vadovais dėl faktinių duomenų, gautų taikant kriminalinės žvalgybos (anksčiau – operatyvinės veiklos) veiksmus, vertinimo; susitikimas su Specialiųjų tyrimų tarnybos vadovais dėl kai kurių korupcinių nusikaltimų sudėčių požymių supratimo. Matyt, įsitikinus, kad pakeisti teisėjų nuomonės be labai rimtų argumentų nepavyks, tokių susitikimų idėja buvo palikta ateičiai.

2 DALIS. REFORMUOJAMI TEISMAI VALSTYBĖS VALDŽIŲ SISTEMOJE (1994–1995 M.)

Teismų reforma, ypač pirmaisiais Nepriklausomybės metais, kėlė ne tik teisinės sistemos tinkamo teisinio reguliavimo, teismų veiklos materialinių, finansinių ir kt. galimybių užtikrinimo problemų. Nuo teismų reformos pradžios vyko ir žmonių, visų pirma politikų, teisinės sąmonės „reforma“: formavosi naujas, gilesnis teismų priedermės, nepriklausomumo, teisėjų etikos reikalavimų, pagarbos teismams, jų sprendimams ir pan. reiškinių supratimas.

2.1. TEISMŲ SISTEMOS REFORMOS TEISINIAI PAMATAI IR „STATYBOS“ GALIMYBĖS

Konstitucinis Teismas konstatavo, kad 1990 m. kovo 11 d. atkurtos Nepriklausomos Lietuvos teismų reformos pradžia laikytina 1992 m. sausio 16 d., kai Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė įstatymą, kuriuo Laikinojo pagrindinio įstatymo 113 straipsnio 2 dalį išdėstė taip: „Lietuvos Respublikos teismai yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai.“ Įgyvendinant šias konstitucines normas reikėjo sukurti naują teismų sistemą. Aukščiausioji Taryba 1992 m. vasario 6 d. priėmė Lietuvos Respublikos teismų įstatymą ir nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo įsigaliojimo“, kurio 3 punktu Teisingumo ministerijai buvo pavesta, suderinus su Lietuvos Aukščiausiuoju Teismu, parengti ir pateikti Aukščiausiajai Tarybai atitinkamų įstatymų ir nutarimų projektus. Kartu buvo nustatyta, kad Teismų įstatymo skirsniai, reguliuojantys naujos teismų sistemos veiklą, turi įsigalioti nuo 1992 m. lapkričio 1 dienos. Deja, Teisingumo ministerijai ir Aukščiausiajam Teismui minėto Aukščiausiosios Tarybos įpareigojimo nepavyko net pradėti vykdyti¹, todėl Aukščiausioji Taryba, vertindama susidariusią padėtį, 1992 m. spalio 29 d. buvo priversta priimti įstatymą „Dėl apygardų teismų, Lietuvos apeliacinio teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo įsteigimo ir Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 15 straipsnio papildymo“, kurio 5 punktu nustatė, kad šiame įstatyme numatyti teismai turi būti suformuoti iki to laiko, kai Lietuvos Seimas priims atitinkamus įstatymus dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso ir Baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimo bei papildymo, ir nuo tada įsigalios visi Lietuvos Respublikos teismų įstatymo straipsniai. Todėl, po 1992 m. rudenį įvykusių 1992–1996 m. kadencijos Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų, Teisingumo ministerijos ir jos naujųjų vadovų laukė atsakingas ir sudėtingas darbas – tęsti, tiksliau, pradėti teismų reformą.

Suprantama, Aukščiausiosios Tarybos 1992 m. vasario 6 d. nutarimo 3 punkte nurodytas pavedimas Teisingumo ministerijai ir Aukščiausiajam Teismui kurti naują teismų sistemą turėjo būti įvykdytas per itin trumpą laiką (nepilnus metus), bet tai nebuvo netikėtumas, nes jau naujos Konstitucijos projekto rengimo pradžioje, t. y. dar iki Nepriklausomybės atkūrimo, taip pat ir vėliau rengiant minėtąjį Teismų įstatymą, buvo visiškai aišku, jog bus atkurta instancinė keturių grandžių teismų sistema, panaši į veikusią tarpukario Lietuvoje pagal 1933 m. Teismų santvarkos įstatymą (Žilys, 2001; Prapiestis,

1 Tokio vertinimo nepaneigia tai, kad Aukščiausioji Taryba 1992 m. kovo 12 d. priėmė Lietuvos Respublikos apylinkių teismų įsteigimo įstatymą, kuriuo vietoj veikiančių miestų ir rajonų teismų buvo įsteigti nauji teismai (Lietuvos Respublikos apylinkių teismų įsteigimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1992, 10-240). Šie teismai tik pakeitė savo pavadinimą, nes jie kaip buvo, taip ir liko pirmosios instancijos teismai su tais pačiais įgaliojimais.

2012). Kita vertus, buvo aišku, jog šalies valdžios institucijos supranta, kad teismų sistemos reforma – sudėtingas, ilgalaikis, iš esmės tęstinis procesas, kurio eigą ir trukmę sąlygojo ne tik atitinkamos teisinės bazės sukūrimas, bet ir materialinių, finansinių ir kitokių galimybių teismų veiklai sudarymas. Taigi pradedama teismų sistemos reforma buvo rimta veikla, skirta ne reformatoriams įsiamžinti, bet sukurti realią, efektyviai veikiančią šiuolaikinių teismų sistemą. Kartu pažymėtina, kad tuo metu administracinių teismų įsteigimo klausimas nebuvo svarstomas. Aukščiausiosios Tarybos Teisinės sistemos komisijoje, Lietuvos Respublikos Vyriausybėje, Teisingumo ministerijoje 1992 m. lapkričio – 1996 m. kovo mėn. buvo manoma, kad specializuotų teismų funkciją galės atlikti atskirų kategorijų bylas nagrinėjantys apylinkių teismų teisėjai, o aukštesniuose teismuose bus įkurti atitinkami skyriai. Aukščiausioji Taryba, vėliau – ir Seimas, pritardami šiai pozicijai, teismams ne kartą skyrė papildomų teisėjų etatų. Vėliau kurį laiką buvo remiamasi ir tuo, kad Konstitucija įtvirtina valstybės diskreciją kurti specializuotus teismus (111 straipsnio 2 dalis), todėl teisės aktuose iki Seimo 1998 m. birželio 25 d. nutarimo „Dėl Teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo“ šių teismų įsteigimo nebuvo numatyta. 1998 m. metmenyse jau numatyta sukurti ir specializuotų, t. y. administracinių, teismų sistemą. Tai buvo padaryta Seimui 1999 m. sausio 14 d. priėmus Administracinių teismų įsteigimo įstatymą, pagal kurį šie teismai turėjo pradėti veikti 1999 m. gegužės 1 dieną. Skirtingai nuo bendrosios kompetencijos teismų, visų grandžių administracinių teismų teisėjai skiriami Respublikos Prezidento. Seimas skiriant šios teismų sistemos vadovus nedalyvauja. Tai gali suponuoti išvadą, kad šie teisėjai teismų sistemoje ir teisingumo vykdymo procese mažiau svarbūs, taip pat ir dėl to, kad, pavyzdžiui, atnaujintos administracinio nusižengimo bylos dėl esminių materialiosios ar proceso teisės pažeidimų nagrinėjamos iškart Aukščiausiajame Teisme (Administracinių nusižengimų kodekso 662, 663 straipsniai). Vien dėl šitokio administracinių teismų veiklos lauko, jų teisenos ypatumų (palyginti su bendrosios kompetencijos teismų sistema) formavimo galima manyti, kad toks teisinis reguliavimas turėtų būti iširtas atitikties Konstitucijai požiūriu, todėl vertas tapti išsamaus disertacinio tyrimo, o ne ribotos apimties straipsnio dalyku.

Naujo teismų reformos etapo pradžia – Lietuvos Respublikos Konstitucijos, priimtos 1992 m. spalio 25 d. Tautos referendume, įsigaliojimas (1992 m. lapkričio 6 d.). Lemiamą realios teismų sistemos reformos pradžios ir iš esmės greito šios reformos pagrindų sukūrimo sąlyga ir garantija, vertinant jau istoriniu požiūriu, buvo 1992 m. rinkimus įtikinamai laimėjusios ir įstatymų leidžiamąją bei vykdomąją valdžias suformavusios politinės jėgos – Lietuvos demokratinės darbo (nuo 2001 m. – Lietuvos socialdemokratų) partijos politinė valia atkurti tarpukario Lietuvos teismų sistemą.

1992 m. lapkričio 25 d. darbą pradėjo 1992–1996 m. kadencijos Seimas. Pasikeitė Lietuvos Respublikos Vyriausybė, taip pat ir Teisingumo ministerijos vadovybė. Teismų

situaciją tuo metu, kai Teisingumo ministerijai reikėjo tęsti (tiksliau, pradėti) teismų reformą, apibūdina ir neutralių stebėtojų – užsienio ekspertų pateikta informacija. 1992 m. lapkričio ir gruodžio mėn. Jungtinėse Amerikos Valstijose gyvenančių lietuvių teisininkų (Ernesto C. Rakausko ir kt.) iniciatyva ir Lietuvos valdžios atstovų kvietimu Lietuvoje lankėsi Amerikos teisininkų asociacijos Centrinės ir Rytų Europos teisinės programos (ABA/CEELI) teismų administravimo specialistų – ekspertų grupė, kurios nariai vertino Lietuvos teismų sistemą. Ekspertai rengė seminarus, susitikimus su Lietuvos teisininkais. Lietuvai atstovavo teisingumo ministro pavaduotojas, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas kartu su 25 teisėjais, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto dekanas, Vilniaus, Kauno, Klaipėdos teismų pirmininkai ir 75 teisėjai ir kt. Akivaizdu, kad ekspertai atliko išsamią, plačią mūsų šalies teismų ir apskritai teisinės sistemos analizę. 1993 m. vasario mėn. ABA/CEELI ekspertai pateikė savo tyrimo ataskaitą (toliau – ir Ataskaita), kurioje, be kita ko, nurodyta: „1-ojo Vilniaus miesto teismo teisėjai, reikalaujami geresnių darbo sąlygų, 1991 m. suorganizavo dviejų mėnesių streiką. Jų reikalavimai buvo patenkinti, suteikus jiems geresnes patalpas. Teisėjai aiškino, jog streiko būtinybė kilo todėl, kad streikas tapo vieninteliu problemos sprendimu. Apylinkių teismų teisėjai, atrodo, neturi nei prestižo, nei tinkamų įgaliojimų. Jiems ne tik mokamas mažas atlyginimas (10–15 tūkst. talonų – 35–50 dolerių), bet jie dar ir stokoja tinkamo pasirengimo, juridinės orientacijos ir tęstinio teisinio švietimo. Teisinės sistemos reformos procese jie neatlieka jokio vaidmens.“ Apibūdinant to meto teismų aprūpinimą teisine literatūra, šiuolaikine technika ir pan., nurodyta: „<...> leidinių, kuriuose būtų įstatymų bei nutarimų rinkiniai, yra nedaug, išskyrus sovietinius. Įstatymų rinkinių leidyba neužsiima nei valstybinės, nei privačios leidyklos. Tik Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo vyriausiasis teisėjas turi ir naudoja savo asmeniniu kompiuteriu. Tai kol kas vienintelis kompiuteris. Teisingumo ministerija teikia teismams administracinę ir techninę pagalbą, tačiau du Ministerijoje esantys kompiuteriai nėra naudojami.“ Ši ABA/CEELI ekspertų ataskaita oficialiai nebuvo paskelbta, bet apie ją buvo žinoma Respublikos Prezidentui A. Brazauskui, kuris globojo šios organizacijos atstovų (įsikūrusių TM) veiklą ir ne kartą ragino teisingumo ministrą teikti ABA/CEELI ekspertų grupei visą reikiamą pagalbą. Su šia ataskaita buvo supažindinti teismų, teisėsaugos institucijų vadovai, tiesiogiai ar netiesiogiai dalyvaujantys teismų reformoje, ir kt. susiję asmenys. Suprantama, kad teisėjams, politikams Ataskaitoje nurodyta informacija buvo žinoma, nors kai kurios išvados atrodė gana prieštaringos, gal ir netikėtos. Antai ABA/CEELI ekspertai, nurodę, kad „Lietuvos teismai yra sovietinės struktūros palikimas, dauguma teisėjų, dirbusių sovietinės santvarkos metais, toliau eina šias pareigas“, kartu pripažįsta, kad Lietuvos teisminė sistema turi „labai daug panašumo tarp Vakarų Europos šalių ir dabartinės ir būsimos teismų struktūros“. Apskritai kalbant, ši Ataskaita buvo svarbi, nes paskatino pernelyg skubančius, revoliucingai nusiteikusius politikus atsakingiau vykdyti reformą.

Suprantama, Ataskaitoje apibūdinta teismų situacija, ekspertų išvados sulėtino, kai kuriose srityse net stabdė teismų reformą, šie padariniai buvo juntami gana ilgai. Antai tuometis Aukščiausiojo Teismo pirmininkas Pranas Kūris (1977–1990 m., 1990 m. kovo – 1991 m. sausio mėn. buvęs teisingumo ministru) 1995 m. lapkričio 9 d. „Viešame laiške Lietuvos Respublikos Prezidentui J. E. ponui Algirdui Brazauskui, Seimo pirmininkui J. E. ponui Česlovui Juršėnui“ nurodė, kad reformos programoje numatyti teisėjų tobulinimosi kursai kol kas nėra tapę realybe. Tuo tarpu „teisėjų korpuso kokybė“ galėtų būti aukštesnė, nes du trečdaliai apylinkių teismų teisėjų (jų tuo metu buvo 318) dirbo tik pirmus ar antrus metus be specialaus pasirengimo². Na, o Seimas naujųjų teisėjų profesinę kvalifikaciją vertino optimistiškiau, – 1994 m. gegužės mėn. Seime vykusioje diskusijoje apie kriminologinę situaciją šalyje buvo nurodyta, kad „stabilumas bylų, apskųstų apylinkės teismuose, yra 97 proc.“, ir pabrėžta, kad „tai rodo teisėjų tinkamą kvalifikaciją“.

Reikia pasakyti, kad rengiantis teismų reformai ir ją vykdančiam buvo rūpinamasi ne tik tinkamomis teisėjų ir teismų darbuotojų darbo sąlygomis ir atlyginimo už jį garantijomis. Teisingumo ministerijoje buvo ieškoma galimybių sudaryti geras ir poilsio sąlygas. Kaip viena iš jų buvo siūloma teismų pirmininkams remontuojamuose ar naujai statomuose teismų pastatuose numatyti patalpas, tinkamas linksmesnėms teismo kolektyvo ar atskirų padalinių šventėms ir poilsiui po darbo valandų. Kai kuriuose teismuose tam tikslui buvo įrengtos netgi pirtys. Vis dėlto kur kas svarbiau buvo sukurti sąlygas kelti visų teisėjų ir teismų darbuotojų kvalifikaciją. Pritarėme tuometės Molėtų rajono apylinkės teismo pirmininkės Janinos Kirvelienės pasiūlymui Molėtų rajone, prie vaizdingo ežero, TM įsigyti mokymuisi ir poilsiui tinkamą pastatą. Netrukus už palyginti nedidelę pinigų sumą (apie 25 tūkst. litų) buvo nupirkti buvę „Lietkoopsąjungos“ poilsio namai prie Želvos ežero Sanklodiškių kaime, Molėtų rajone. Čia buvo pradėta organizuoti ir teisėjų mokymo sesijas, ir prasmingus teisėjų ir teismų darbuotojų susibūrimus, pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo ir apylinkių teismų Janinų ir Jonų Jonines. 2006 m. šis pastatas, Vyriausybei skyrus 6 mln. litų, buvo rekonstruotas, sudarytos tikrai puikios mokymosi, kvalifikacijos kėlimo sąlygos, buvo galima organizuoti susitikimus, paskaitas, seminarus, konferencijas. Mokymo dalyviams (apie 50 žmonių vienu metu) buvo teikiamos apgyvendinimo, laisvalaikio praleidimo paslaugos, už jas nustatyta tvarka turėjo būti atsiskaitoma. 2007 m. čia buvo įkurtas TM pavaldus Teisėjų mokymo centras (toliau – Centras), jo direktore paskirta buvusi Molėtų rajono apylinkės teismo pirmininkė. Centre ir šiuo metu vyksta ne tik teisėjų, teismų darbuotojų, bet ir visų šalies teisėsaugos institucijų pareigūnų mokymai, kvalifikaciją kelia ir kitų Europos Sąjungos valstybių, pavyzdžiui, Latvijos, Estijos, aukščiausiųjų

2 Vėliau šis viešas laiškas tapo 1995 m. gruodžio 21 d. pranešimo Mokslų akademijos visuotinio susirinkimo sesijoje „Lietuvos teisinės sistemos vystymosi problemos“ pagrindu (žr. *Teisės problemos*, 1996, Nr. 1).

teismų teisėjai. Darbo ir poilsio sąlygos atitinka aukščiausius tarptautinius standartus. Vis dėlto Centro gyvavimui buvo kilęs realus pavojus. Remiantis argumentu, kad tokias funkcijas neva turi teikti ne valstybės institucijos, o privačios įmonės, buvo rengiamasi Centrą ir jį supančią puikiai sutvarkytą teritoriją privatizuoti, kartu aiškinant, kad po privatizacijos iš esmės niekas nepasikeis, pastate ir toliau galės mokytis teisėjai, prokurorai, specialiųjų tarnybų ir kitų valstybės institucijų pareigūnai. Paradoksas: privatizavimo už kelis kartus mažesnę nei tikroji Centro vertę idėją atvirai ir įžūliai stūmė... liberalas, tuo metu teisingumo ministras Remigijus Šimašius. Beje, kai vieno susitikimo Seime metu šiam ministrui pasakiau, kad jo iškelta Centro privatizavimo idėja labai panaši į naudingo biznio planą, išgirdau ramų atsakymą-klausimą: „O kodėl gi ne?!“ Centro „privatizavimo“ planas vis dėlto neišdegė. Labai simboliška tai, kad Centrą apgynė tas, kas jį sukūrė – jo direktorė J. Kirvelienė. Gelbėdama Centrą, padedant tuomečiam Molėtų rajono savivaldybės merui Stasiui Žvyniui, ji sugebėjo prisikviesti premjerą Andrių Kubilių apžiūrėti įstaigą ir įtikino jį, kad būtent toks Centras reikalingas teisėjams ir kitų teisinių institucijų darbuotojams. Informacija apie teisingumo ministro ketinimus iš esmės panaikinti Centrą pasiekė ir Respublikos Prezidentę Dalią Grybauskaitę. Akivaizdu, kad tokiai ministro pozicijai nebuvo pritarta, nes Vyriausybė TM pavaldaus Centro steigėjo teises ir pareigas nuo 2011 m. spalio 1 d. perdavė Nacionalinei teismų administracijai. Taigi kurį laiką Centras liko saugus, sunaikinimo grėsmė nutolo. Apie tai rašau ir dėl to, kad Centro panaikinimo (privatizavimo) idėja retkarčiais atgyja ir vėl kelia galvą (Delfi, 2022-01-21). Šiuo metu labai svarbi Centro „saugumo“ garantija – ir kolega akademikas, profesorius Vytautas Nekrošius, kuris yra Molėtų rajono savivaldybės Tarybos narys. Žinant jo valstybinį mąstymą, sąžiningumą ir principingumą, tokios, kaip minėta, „privatizavimo“ operacijos Molėtų rajone, manyčiau, nebūtų įmanomos. Situacija galėtų iš esmės keistis nebent į valdžią atėjus tokiems liberalams kaip minėtas buvęs teisingumo ministras.

Grįžtant į pirmuosius teismų reformos metus būtina nurodyti, kad svarbų postūmį čia atliko Respublikos Prezidento A. Brazausko 1993 m. birželio 1 d. dekretu sudarytos darbo grupės parengti Teisinės sistemos reformos metmenys (toliau – 1993 m. metmenys). Šiame dokumente, įvertinus ankstesnę patirtį, buvo aiškiai nustatyta, kad už teisinės (taigi ir teismų) sistemos reformos įgyvendinimą atsakinga Teisingumo ministerija. 1993 m. metmenų nuostatos dėl teismų reformos buvo rengiamos tų pačių TM Teismų departamento ir Teisės instituto prie TM specialistų, kurie lygiagrečiai dirbo ir prie naujo Teismų įstatymo projekto. Dėl to 1993 m. metmenyse atsispindėjo pagrindinės būsimąjo įstatymo idėjos ir nuostatos, be kita ko, įtvirtinusios plačius teisingumo ministro ir Teisingumo ministerijos įgaliojimus atliekant teismų reformą.

Seimas 1993 m. gruodžio 14 d. nutarimu pritarė Teisinės sistemos reformos metmenims ir kartu nustatė, kad teismų ir visos teisinės sistemos reformas įgyvendins TM. Tokiai Seimo nuostatai ryžtingai ir atkakliai priešinosi Aukščiausiasis Teismas. Ši LAT

pozicija iš esmės buvo nuspėjama dar iki 1993 m. metmenų priėmimo, nes man (tuo metu teisingumo ministrui) ar mano pavaduotojui Gintarui Švedui, dalyvaujantiems TM parengtų Teismų įstatymo projektų (jų buvo ne vienas) svarstymuose Seimo Valsybės ir teisės komitete (vėliau – Teisės ir teisėtvarkos komitetas), ne kartą teko diskutuoti su LAT vadovais dėl teismų ir visos teisinės sistemos reformos pamatinių nuostatų. Daug kur TM ir LAT nuomonės kardinaliai skyrėsi. LAT vadovai atkakliai laikėsi pozicijos, kad reformuotas LAT turėtų perimti ministerijai numatomas funkcijas teismų atžvilgiu. Esu įsitikinęs, kad tokią LAT vadovų nustatą lėmė minėtoji Ataskaita, kurioje, be kita ko, buvo nurodyta: „Aukščiausiasis Teismas neturi tinkamos administravimo struktūros, kad galėtų funkcionuoti kaip valdžios nepriklausoma institucija. Dabartinis Teisingumo ministerijos Teismų departamentas galėtų būti perkeltas į Aukščiausiąjį Teismą ir perorganizuotas į teisinę administracinę instituciją su struktūriniais kadru, finansų, tiekimo, planavimo ir statistikos padaliniais, galėtų būti įsteigti ir kiti padaliniai, kaip antai automatizacijos, statybos, remonto, ryšių, mokymo, vadovėlių paruošimo ir kt.“ Nors ir neturėdami palaikymo Seime, LAT vadovai 1993 m. pabaigoje pasiūlė alternatyvų Teismų įstatymo projektą, kuriame teikė nuostatas dėl TM funkcijų teismų atžvilgiu priskyrimo Aukščiausiajam Teismui, nors toms funkcijoms atlikti, kaip minėta, neturėjo jokių realių galimybių. Vyriausybė LAT parengtą Teismų įstatymo projektą atmetė kaip prieštaraujantį Teisinės sistemos reformos metmenims ir nesuderinamą su Teisingumo ministerijos parengtu Teismų įstatymo projektu.

1993 m. metmenyse buvo nurodyta, kad teisinės sistemos reforma (toliau – ir TSR) turi būti įgyvendinama evoliuciniu būdu, palaipsniui, t. y. teismų sistemoje apylinkių teismai ir Aukščiausiasis Teismas dabartines savo funkcijas atliks tol, kol bus įsteigti apygardų teismai ir Apeliacinis teismas, po to teismų funkcijos bus perskirstomos, o LAT reorganizuojamas. Antrajame etape pradės funkcionuoti visa Konstitucijoje ir Teismų įstatyme numatyta teismų sistema, bus nustatyta aiški teismų kompetencija. Reorganizavus LAT, pagrindinė šio teismo funkcija bus bylų nagrinėjimas kasacine tvarka. LAT bus sudarytas Teisėjų senatas, analizuojantis ir apibendrinantis teismų praktiką, teikiantis rekomendacijas teismams dėl įstatymų taikymo. Teisingumo ministerija turės užtikrinti apylinkių, apygardų teismų ir Apeliacinio teismo organizacinę veiklą, kontroliuoti, revizuoti šių teismų darbą, išskyrus teisingumo vykdymą, taip pat organizuos kandidatų į visų teismų, išskyrus LAT, teisėjus atrankas. Bus įsteigta Teisėjų taryba, patarianti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų skyrimo, karjeros, atleidimo. TM savo veikloje laikysis teisėjų ir teismų nepriklausomumo jiems vykdant teisingumą principo, teisingumo ministras turės teisę inicijuoti kasacinius teikimus dėl įsiteisėjusių teismų sprendimų peržiūrų ir kt.

1994 m. gegužės 31 d. Seimas priėmė naują Teismų įstatymą ir jo lydimočius įstatymus, nustačiusius būsimus teismų sistemos reformos darbus ir konkrečius tų darbų

atlikimo terminus. Antai, siekdama užtikrinti realų TSR vyksmą, Vyriausybė, padedant Teisingumo ministerijai, parengė ir 1994 m. birželio 9 d. patvirtino Reformos įgyvendinimo programą (toliau – Programa). Joje nurodyta, kad TSR vyks 10–15 metų trimis etapais: I etape (iki 3 m.) parengiama teisinė bazė, II etape reformuojami teismai, teisėsaugos institucijos, III etape – tobulinama jau veikianti TSR. Kadangi priimant Programą, naujas Teismų įstatymas jau buvo priimtas (vienintelis iš numatytų Programoje), Vyriausybė, be kita ko, įsipareigojo Teisingumo ministerijai: būsimum naujus – 5 apygardų teismus ir Apeliacinį teismą bei 13 jau veikiančių apylinkių teismų – aprūpinti naujomis patalpomis ir pan.; kompiuterizuoti teismus (per 200 kompiuterių); aprūpinti kita technika, automobiliais (vien teismams – per 100 automobilių) ir kt. Būtina pabrėžti, kad šiuos įsipareigojimus nelengvu šaliai metu Vyriausybė iš esmės įvykdė. Taip pat Programoje buvo numatyta sudaryti sutartį su Vilniaus universiteto Teisės fakultetu dėl 250 specialistų parengimo, Teisės fakultetui suteikti juridinio asmens statusą, stiprinti mokymo bazę ir kt. Organizuoti, koordinuoti ir kontroliuoti TSR programos vykdymą, kaip minėta, buvo pavesta Teisingumo ministerijai. Todėl nesuprantama, kuo remiantis kai kada tvirtinama, kad „jau tuo metu Prezidento kanceliarija buvo viena iš pagrindinių institucijų, rengusių teismų reformą“ (Griškevič, 2013, p. 145), nes iš tikrųjų pagrindinis darbas rengiant reformai reikalingus teisės aktus vyko TM, Teisės institute prie Teisingumo ministerijos, o juos svarstant – Seimo Valstybės ir teisės komitete.

Pažymėtina, kad tuo metu prie Teisingumo ministerijos jau buvo įkurtas Teisinės informacijos centras (toliau – Centras, TIC) (direktorius Remigijus Mockevičius). Centras teikė teisinę informaciją teismams, visų valdžių aukščiausiosioms institucijoms, Vilniaus universiteto Teisės fakultetui ir kt. Be to, TIC įvykdė Teisingumo ministerijos, vėliau – ir visos naujos teismų sistemos kompiuterizavimą, taip pat turėjo užtikrinti operatyvų ir kokybišką teisinės literatūros leidimą ir t. t. Beje, TIC veiklos lygį ir svarbą to meto teisei sistemai rodė ir tai, kad Centro publikuojami įstatymai, kodeksai ir pan. tuo metu šalyje buvo vienas iš dviejų oficialių teisės aktų šaltinių (kartu su „Valstybės žiniomis“).

Seimo priimtame 1994 m. birželio 15 d. įstatyme „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų ir apylinkių teismų veiklos teritorijų nustatymo bei Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo“ (toliau – 1994 m. birželio 15 d. įstatymas), kuriame, be kita ko, buvo nustatyta, kad iki 1994 m. rugsėjo 1 d. turi būti parengti ir Seimui pateikti įstatymų, reglamentuojančių bylų nagrinėjimo procesą teismuose, projektai, iki 1994 m. lapkričio 1 d. turi būti paskirti apylinkių, apygardų teismų, Lietuvos apeliacinio, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjai ir vadovai, iki 1994 m. lapkričio 1 d. apygardų teismams, Lietuvos apeliaciam teismui, Lietuvos Aukščiausiajam Teismui skirti šių teismų darbuotojų etatai, išspręsti jų darbo sąlygų ir kiti materialinio bei finansinio aprūpinimo klausimai. 1994 m. birželio 15 d. įstatyme taip pat buvo nustatyta, kad naujieji teismai pradeda dirbti nuo 1995 m.

sausio 1 dienos (iš tiesų nuo 1995 m. sausio 2 d., nes sausio 1 d. – nedarbo diena). Įstatymuose, reglamentuojančiuose teismų reformos procesą, buvo įtvirtinti platus teisingumo ministro ir Teisingumo ministerijos įgaliojimai vykdant reformą.

Pabrėžtina, kad Teisingumo ministerijoje nebuvo abejojančių teismų reformos sėkme. Supratome, kad atėjo labai sudėtingas, įtemptas, bet kartu įdomus laikotarpis. Itin svarbu buvo tai, kad jautėme visišką apylinkių teismų teisėjų, šių teismų pirmininkų pritarimą teismų reformai, pasiryžimą dirbti kartu.

Svarbu buvo ir tai, kad į 1994–1995 m. teismų reformą įsitraukė iš esmės visų šalies teismų bendruomenė (išskyrus Aukščiausiojo Teismo vadovybę). Reikšmingas vaidmuo šiame procese teko ir 1993 m. rugsėjį įsteigta Lietuvos Respublikos teisėjų asociacijai (toliau – Asociacija), kurios įstatai Teisingumo ministerijoje buvo įregistruoti 1993 m. spalio 10 dieną. Pirmuoju Asociacijos pirmininku tapo Vytautas Masiokas. Tai džiugino, nes apie šio teisėjo drąsą, patriotinę poziciją palaikant Sąjūdžio idėjas, jo efektyvią administracinę veiklą (nuo 1990 m. – Kauno apylinkės teismo pirmininko pavaduotojas, nuo 1993 m. – šio teismo, tuo metu – didžiausio Lietuvoje, pirmininkas), principingumą, ryžtingumą, tarp teisėjų pelnytą autoritetą gerai žinojau ir anksčiau, pats kviečiau Vytautą Masioką dirbti Teisingumo ministerijoje ir vadovauti Teismų departamentui. Tačiau Vytauto neviliojo aukštas vykdomosios valdžios postas ir valstybės tarnybos karjeros perspektyvos. Jis liko ištikimas pasirinktai teisėjo profesijai ir, nuo 1999 m. vidurio sąžiningai dirbęs Aukščiausiojo Teismo teisėju, pasibaigus Konstitucijoje numatytam įgaliojimų laikui 2020 m. sausį atsisveikino su teisėjo mantija.

Asociacijos ir jos pirmininko veikla buvo iš karto matoma: parengtos Teisėjų elgesio taisyklės, dalyvauta teisės aktų tobulinimo procese, Teisingumo ministerija nuolat buvo paraginama atkreipti dėmesį į egzistuojančias teismų veiklos problemas, teikiami pasiūlymai, kaip jas šalinti. Asociacija gynė nepagrįstai žiniasklaidos užsipultus teisėjus, jos pirmininkas (dar net neišrinktas į šias pareigas) atkakliai siekė, kad TM visiems teisėjams padėtų įsigyti pistoletus savignai. Neabejoju, kad ne vienam, ypač Nepriklausomybės metais gimusiam, skaitytojui toks reikalavimas gali būti nesuprantamas, dėl to būtina šiek tiek plačiau nušviesti tuometinę kriminogeninę mūsų šalies situaciją ir kartu parodyti, kokių sudėtingų, neramiu laikotarpiu teko vykdyti teisėjų konstitucinę priedermę.

Tuo laikotarpiu nužudymų, pasikėsinimų nužudyti, sprogdinimų skaičiai kasmet augo ne procentais, bet kartais. Plėtėsi reketas, duokles reketininkams mokėjo net kai kurios valstybės įmonės. Tai buvo organizuoto nusikalstamumo grupuočių, tokių kaip „Vilniaus brigada“, klestėjimo laikas. Prieš šitą „brigadą“ drebėjo visas miestas, policija ir prokuratūra jautėsi bejėgės. Realiai „Vilniaus brigadai“ tuo metu priešinosi vienintelė specialioji tarnyba – Aukščiausiosios Tarybos apsaugos skyrius (Delfi, 2010-01-16), kurį įkūrė ir iš pradžių vadovavo Artūras Skučas. Viena iš priežasčių, lėmusių tokį organizuoto nusikalstamumo išvešėjimą, buvo iki 1992 m. Seimo rinkimų vykusį Vidaus

reikalų ministerijos sistemos struktūrų, kurių paskirtis kaip tik ir buvo kova su organizuotu nusikalstamumu, reforma, vartojant šių dienų terminiją, – optimizavimas (o realiai – sugriovimas). Didelę kriminalistų darbo patirtį turintys vadovai buvo atleisti ir tapo Lietuvos policijos akademijos (dabar – Mykolo Romerio universitetas) Operatyvinės veiklos katedros dėstytojais. Kriminogeninės šalies situacijos lūžis įvyko po laikraščio „Respublika“ žurnalisto Vito Lingio nužudymo 1993 m. spalį. Šis žurnalistas, vienas iš tiriamosios žurnalistikos pradininkų Lietuvoje, rašė apie nusikalstamų struktūrų, tarp jų – ir „Vilniaus brigados“, veiklą ir ryšius su įvairiomis institucijomis, viešino surinktą informaciją. Ikiteisminis tyrimas nustatė kaltininkus, vienas iš nusikalstamo susivienijimo „Vilniaus brigada“ vadovų Borisas Dekanidzė (nužudymo organizatorius) ir nužudymo vykdytojas Igoris Achremovas buvo nuteisti mirties bausme. Tuo pačiu nuosprendžiu mirties bausmė nužudymo vykdytojui buvo pakeista laisvės atėmimu iki gyvos galvos.

Minėtųjų nusikaltėlių teismo posėdžių Aukščiausiajame Teisme metu, ypač paskelbus mirties nuosprendį Borisui Dekanidzei, buvo grasinama, kad siekiant išgelbėti nuteistąjį myriop bus imtasi visų įmanomų priemonių. Informaciją apie galimus teroro aktus Vyriausybė gaudavo ne tik iš atitinkamų mūsų šalies institucijų, bet ir iš Vokietijos valstybės valdžios struktūrų. Vyriausybės posėdyje netgi buvo nuspręsta kuriam laikui sustabdyti Ignalinos atominę elektrinę, sustiprinti Lukiškių kalėjimo, kuriame buvo laikomi nuteisti „Vilniaus brigados“ nariai, apsaugą. Beje, tvirtinta, kad bus siekiama paveikti Malonės komisijos narius, kuriems teks nagrinėti nuteistojo mirties bausmę malonės prašymą. Malonės komisijos posėdžio Prezidentūroje diena nebuvo žinoma net mums, šios komisijos nariams. Tai lėmė kai kuriuos netikėtumus ir atitinkamus gyvenimo suvaržymus. Antai vieną rytą pro savo buto langus pastebėjome iki tol nematytą automobilį su jame sėdinčiais ginkluotais, bet neuniformuotais vyrais. Toks pat vaizdas buvo ir kitoje namo pusėje. Tada žmona Regina pasakė, kad naktį laiptinėje ne kartą girdėjo žingsnius, šnaresį. Teko skambinti VRM generolui Arvydui Svetulevičiui ir klausti, ką visa tai galėtų reikšti. Generolas atsakė, kad saugoti Malonės komisijos narį ir jo šeimą atsiųsti VRM pareigūnai, be to, šiandien, o gal ir kelias kitas dienas, nereikėtų vaikų leisti į mokyklą, geriau nusivežti į ministeriją, kurios rūsyje jiems bus saugiausia. Taigi buvo aišku, kad greičiausiai šiandien Prezidentūroje įvyks Malonės komisijos posėdis. Beje, mūsų vaikams (Deimilei ir Dariui) tai buvo jau trečioji „evakuacija“, tik šįkart paprastesnė, – nereikėjo su jais atsiveikinti nežinia kuriam laikui, kaip 1991 m. sausio 13-osios naktį ir 1991 m. rugpjūčio pučo Maskvoje metu, nereikėjo skubiai ieškoti, kas galėtų išgabenti šeimą iš Vilniaus. Minėtų 1991 m. įvykių metu Aukščiausiojoje Taryboje buvo baiminamasi, kad signatarų šeimų nariai gali būti paimti įkaitais, taip spaudžiant juos atšaukti Nepriklausomybės aktą. Buvo nutarta, kad mes, signatarai, kur nors paslėpsime savo šeimas, geriausia – išgabensim iš Vilniaus.

1995 m. mirties nuosprendis „Vilniaus brigados“ vadovui buvo įvykdytas. Tai buvo paskutinė Nepriklausomoje Lietuvoje įvykdyta mirties bausmė.

Grįžtant prie Asociacijos tenka pripažinti, kad 2008 m. šalies teisėjų bendruomenė, deja, skilo. Tvirtinant, kad Asociacija nepakankamai rūpinasi tinkamomis apylinkių teismų teisėjų darbo sąlygomis ir apmokėjimo už jį garantijomis, kad Teisėjų taryboje šių teismų teisėjams neteisingai (neproporcingai) atstovaujama ir t. t., 2008 m. spalio 30 d. buvo įregistruota nauja Apylinkių teismų teisėjų sąjunga. Manychiau, apgailėtina situacija, kai teisėjai pagal savo instancinę priklausomybę yra pasidaliję į skirtingas asociacijas, egzistuoja ir šiuo metu.

O Seime ir Vyriausybėje buvo abejojančių dėl reformos. Argumentai buvo aiškūs: daug kam atrodė, kad per kelis mėnesius nerealų padaryti tai, kas numatyta įstatymuose ir kituose teismų reformos teisės aktuose. Tai žinodamas, Respublikos Prezidentas A. Brazauskas kategoriškai patvirtino dar 1994 m. pradžioje išsakytą nuomonę, kad 1995 m. sausio 1 d. turi pradėti veikti 1992 m. Konstitucijoje numatyta bendrosios kompetencijos teismų sistema. Kartu Respublikos Prezidentas pažadėjo visapusišką paramą ir sutiko su teisingumo ministro prašymais, kad su teismų reforma susiję įstatymai ir toliau Seime būtų svarstomi ir priimami „be eilės“, kad būtų užtikrintas reikiamas finansavimas ir pagalba gaunant ar statant pastatus naujiems teismams, aprūpinant juos viskuo, kas būtina normaliam darbui, kad kandidatus į teismų vadovus, teisėjus atrinktų ir Prezidentui teiktų TM, pasitarusi su teismų pirmininkais, teisėjais, o politikai į šį procesą nesikištų, ir t. t.

Iš esmės viskas buvo įgyvendinta. Seime su teismų reforma susiję teisės aktai buvo svarstomi ir priimami pirmumo tvarka, į Teisingumo ministerijos darbą atrenkant būsimų teismų vadovus ir teisėjus politikai nesikišo, buvo atsižvelgiama į jau esamų teisėjų, teismų pirmininkų nuomonę ir t. t. TM pavyko atrinkti galimus naujų teismų vadovus, teisėjus, sudaryti būtinas materialines naujų ir kitų teismų veiklos sąlygas. Teisėjų skyrimo procesas Prezidentūroje ar Seime neužtrukdavo, naujųjų teismų vadovai Pranas Kūris, Vytas Milius, Vladas Nikitinas (vėliau – Albinas Sirvydis), Albertas Milinis, Vaclovas Birbilas, Tomas Zdanavičius, Rasa Valentiniene per neįtikėtinai trumpą laiką suderino naujų teismų kolektyvų darbo procesus.

Pradedant formuoti naujus teismus ir reorganizuoti LAT buvo akivaizdu, kad sudėtingiausia bus kandidato į Aukščiausiojo Teismo pirmininkus atranka. Buvau įsitikinęs, kad aktyvus ankstesniojo LAT priešinimasis teismų reformai, sudėtingi, net konfliktiški šio LAT santykiai ne tik su TM, bet ir su Seimu, Vyriausybe ir kitomis institucijomis, nepalankus daugelio Seimo narių ir kitų politikų požiūris į LAT galėjo pasunkinti šio teismo veiklą. Be to, gal net svarbiausia, buvo tai, kad naujajame LAT turėjo likti didelė dalis ankstesnių šio teismo teisėjų, nes daugelio jų patirtis ir kvalifikacija buvo neprilygstami ir tiesiog būtini norint užtikrinti profesionalią naujojo LAT veiklą. Susitikimai

su LAT teisėjais taip pat neišskleidė abejonių dėl to, kad bus nelengva suderinti ne tik TM ir LAT santykius, bet ir LAT bendradarbiavimą su kitais teismais, kitų valdžių institucijomis. Taigi reikėjo išskirtinės asmenybės: autoritetingos, ryžtingos ir kartu gebančios profesionaliai bendrauti ne tik su kolegomis, bet ir su politikais, mokslininkais. Ne kartą šį klausimą svarstė su Seimo pirmininku Česlovu Juršėnu, Seimo valdančiosios daugumos – Lietuvos socialdemokratų partijos pirmininko pavaduotoju ir šios partijos frakcijos Seime pirmininku prof. Justinu Karosu ir kt. valdančiosios politinės jėgos lyderiais. Kaip naujojo LAT tinkamo darbo garantą mačiau prof. Praną Kūrį. Šiai LAT pirmininko kandidatūrai nedvejodamas pritarė ir Prezidentas A. Brazauskas, tik jis abejojo, ar pavyks P. Kūrį prikalbinti bent laikinai vadovauti LAT. Respublikos Prezidentas sakė, kad profesorius jau sėkmingai išbandė diplomato kelią: dirbo ambasadoriumi Belgijoje, Liuksemburge, Olandijoje. Bet P. Kūris sutiko imtis naujo darbo. Beje, pavykus sėkmingai išspręsti kandidato į LAT pirmininkus klausimą (dėl to, kad Seimas paskirs P. Kūrį LAT pirmininku, nekilo abejonių), džiaugiausi dvigubai, – man tai buvo tarsi kompensacija už nesėkmę, patirtą siūlant Aukščiausiosios Tarybos pirmininkui V. Landsbergiui pirmojo nepriklausomos Lietuvos užsienio reikalų ministro kandidatūrą. Niekas manęs neprašė to daryti, bet kai Aukščiausiojoje Taryboje buvo svarstomas pirmosios Vyriausybės ministrų klausimas, maniau, kad tuo metu Lietuvoje nėra kito tokio lygmens tarptautinės teisės specialisto kaip P. Kūris, kad teisingumo ministru dirbti būtų kam, bet tinkamesnės užsienio reikalų ministro kandidatūros negu P. Kūris Lietuvoje tikrai nerasi. Šias savo mintis išsakiau AT Teisinės sistemos komisijos, kurios pirmininkas tuo metu buvau, nariams. Sulaukiau palaikymo. Nedelsdamas idėją išdėščiau V. Landsbergiui, pabrėždamas tą patį, – kad šiuo metu tokio lygio tarptautinės teisės profesionalo ir geresnio kandidato į užsienio reikalų ministrus, mano ir daugelio kitų Teisinės sistemos komisijos narių nuomone, Lietuvoje tiesiog nėra. V. Landsbergis šypsodamasis išklause ir mandagiai atsakė, kad ne visada politikui svarbiausia profesionalumas konkrečios veiklos srityje. Dar pridėjo, neva aš ne viską teisingai šioje situacijoje suprantu. Kad pasielgiau naiviai, suvokiau ne iš karto, – vis dėlto „politikoje“ buvau dar tik pirmuosius mėnesius. Tai, kad Aukščiausiosios Tarybos pirmininkui mano siūlymas atrodė net juokingas, supratau šiek tiek vėliau, – kai užsienio reikalų ministru tapo signataras Algirdas Saudargas. Mat kai savo idėją apie tinkamiausią kandidatą dėščiau V. Landsbergiui, šalia buvo ir jau „sutartas“, bet dar viešai nepaskelbtas pirmasis atkurto Nepriklausomos Lietuvos užsienio reikalų ministras Algirdas Saudargas.

Šiaip ar taip, galima tvirtinti, kad teismų reforma (1994–1995 m.) pavyko ir Teismų įstatyme nustatytu laiku – 1995 m. sausio 1 d. – nauja šalies teismų sistema iš esmės buvo pasirengusi vykdyti teisingumą. Visuose teismuose pakako teisėjų ir teismo darbuotojų, teismai turėjo tuo metu tinkamas patalpas ir kt. Suprantama, nepaisant visų valdžių geranoriškų pastangų, dar kai ko trūko (baldų, kopijavimo aparatų ir kt.). Visa

sistema, žinoma, buvo iš esmės nauja, daug kas buvo neaišku, reikėjo daug ko mokytis, todėl ne kartą kreipiausi į žurnalistus prašydamas kurį laiką tolerantiškai vertinti naująją teisingumo sistemą ir galimus nesklandumus, nedaryti iš to sensacijų. Čia TM sulaukė labai reikšmingos ir geranoriškos tuometės Spaudos kontrolės valdybos prie TM pagalbos. Suprantama, tokios institucijos egzistavimas šiuolaikinėje demokratinėje valstybėje neįmanomas, bet tuo metu šis sovietinių laikų palikimas ministerijai dar labai pravertė. Šios institucijos vadovai, puikiai kvalifikuoti savo srities darbuotojai, sukviėdavo žurnalistus ir kartu su TM specialistais aiškino teismų reformos svarbą, pateikdavo naujausią informaciją apie pirmuosius naujų teismų darbus, problemas. Sutardavome, kad po ką tik įvykusios itin plačios teismų sistemos reformos kol kas neišvengiami sunkumai, trūkumai ir pan. Žavėjo žurnalistų supratingumas ir geranoriškumas. Bent tuo metu jie tikrai netrukė naujų ar reformuotų teismų darbui.

Nebus per skambiai pasakyta, – teismų reforma 1994–1995 m. buvo laikotarpis, kai visos valdžios tinkamai atliko savo funkcijas, gerbė viena kitą. Tai buvo gyvybiškai būtina ir itin svarbi sąlyga sudėtingos visų teismų reformos metais. Palanki aplinka teikė TM pakankamų galimybių tinkamai finansiškai įvertinti pasiaukojamą teisėjų, teismų pirmininkų ir kitų teismų sistemos darbuotojų darbą atliekant tiesioginę priedermę – įgyvendinant teisingumą ir kartu tiesiogiai dalyvaujant teismų reformoje. Daugumos darbo krūviai buvo neįprastai dideli, todėl labai svarbu, kad TM, taupiai ir protingai naudodama turimas lėšas, galėjo užtikrinti ne tik stabilų nepertraukiamą atlyginimų mokėjimą, bet ir švenčių progomis skirti atlyginimo dydžio priedus, „kad ant kiekvieno teismų sistemos darbuotojo šventinio stalo būtų kalėdinė žąsis“. Kitų švenčių, tarkim, Velykų proga visiems teismų sistemos darbuotojams taip pat buvo skiriami mėnesio atlyginimo dydžio priedai, „kad nepritrūktų ant šventinio stalo margučių“, Vėlinių proga – „kad galėtumėte aplankyti Anapilin išėjusių artimųjų kapus“ (iš 1994 m., 1995 m. teisingumo ministro įsakymų – šventinių sveikinimų teisėjams ir teismų darbuotojams). Taip elgiantis kartu buvo siekiama į teisingumo sistemą pritraukti kvalifikučiausių teisininkų. Šis procesas buvo sėkmingas, – neatsitiktinai tuometis šalies generalinis prokuroras Artūras Paulauskas ne kartą prašė manęs ir Teisingumo ministerijos Personalo skyriaus vadovės Danutės Gasiūnienės nebevilioti prokurorų į teisėjus, nepriimti pačių prokurorų teikiamų prašymų įtraukti juos į teisėjų rezervą, nes jau per daug jų paliko prokuratūrą.

Teismų reforma pagal Konstituciją ir Teismų įstatymą įvyko numatytu laiku, bet dar nebuvo baigta, iki tobulumo net dabar, praėjus beveik trims dešimtmečiams, yra ką nuveikti. Jau pirmieji naujos teismų sistemos veiklos mėnesiai atskleidė, kad reikėtų, pavyzdžiui, tobulinti apeliacijos procesą, išgryninti atskirų teismų sistemos grandžių funkcijas, teisingiau nustatyti skirtingų institucijų teismų teisėjų darbo krūvį, aktyviau formuoti vienodą teismų praktiką ir t. t. Apskritai teismų sistema veikė geriau negu vykdyti teisingumą padedančios teisėsaugos, ikiteisminio tyrimo ir kt. valstybės insti-

tucijos. Tą patvirtino ir Seimas, 1998 m. birželio 25 d. priėmęs naują 1993 m. metmenų redakciją, kurioje buvo konstatuota, kad „teismų reforma pažengė kur kas toliau nei prokuratūros, ypač policijos, Vidaus reikalų ministerijos ir jos įstaigų reforma“, o toliau teisinės sistemos reforma nuosekliai bus įgyvendinama remiantis tęstinumo ir perimamumo principais, atsižvelgiant į atitinkamus Jungtinių Tautų Organizacijos, Europos Sąjungos ir Europos Tarybos dokumentus.

2.2. REFORMOS OPOZICIJA

Nebūtų teisinga teigti, kad teismų reformos (1994–1995 m.) laikotarpiu nebuvo susidurta su kliūtimis, nepatirta nesklandumų ir pan. Sudėtingiausia buvo sudaryti normalias darbo sąlygas būsimesiems Vilniaus apygardos ir Lietuvos apeliaciniam teismams, kurie ruošėsi įsikurti buvusiam KGB pastate Gedimino pr. 40, Vilniuje. Nors šį pastatą Gedimino Vagnoriaus Vyriausybė dar 1991 m. perdavė Teisingumo ministerijai naujiems teismams įkurdinti, bet didelėje šio pastato dalyje buvo ir KGB archyvai, šeimininkavo buvę tremtiniai ir politiniai kaliniai. Nuo 1993 m. jie buvo „užėmę“ visą dešiniąjį pastato sparną, centrinį įėjimą ir t. t. Buvo skelbiama apie protestą dėl šio pastato perdavimo teismams, neva pastatas reikalingas KGB archyvams išsaugoti. Beje, G. Vagnoriaus Vyriausybė savo politinėmis nuostatomis buvo gana artima šiems protestuotojams, bet pastarųjų, galbūt nuoširdžiai įsitikinusių, kad archyvai kitaip prapuls, akcija buvusiam KGB pastate jau buvo gerokai pavėluota. Iš pokalbių su tais žmonėmis buvo matyti, kad jiems ne visai aišku, iš kur ta grėsmė archyvams kyla, nuo ko juos reikia saugoti. Neabejojau, kad pagrindinis pavojus archyvams jau praėjęs, – kam buvo būtina, tie jau pasistengė susitvarkyti savo problemas. Dar dirbdamas Aukščiausiojoje Taryboje supratau ir mačiau, kad KGB archyvai ne vienam signatarui ar AT deputatui buvo gyvybiškai svarbus ir jautrus dalykas. Tiesiog neįtikėtina, bet kai kurie iš jų (šiaip jau labai atsargūs, vengdavę bet kokių pavojų) net naktis leido pastate, kurį 1991 m. po rugpjūčio pučo Maskvoje apleido KGB darbuotojai. Antai 1991 m. lapkričio mėn. vieno pasitarimo Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko V. Landsbergio kabinete metu suskambo telefonas. Kabineto šeimininkas atsiliėpė, pakalbėjo ir padėjęs telefono ragelį nuoširdžiai, nepakartojamu savo juoku nusijuokęs pranešė, kad iš buvusio KGB pastato skambino signataras (buvo paminėtas ir vardas, ir pavardė), visą naktį ten skaitęs dokumentus. Niekam iš buvusių kabinete nekilo abejonių dėl tokio „naktinėjimo“ tikslų ir kokie dokumentai buvo „skaitomi“, nes tuo metu tame pastate dar nebuvo muziejaus, nevyko ir atvirosios muziejų naktys. Beje, V. Landsbergio paminėtas signataras iki šiol nesitraukia nuo konservatorių. Taigi apie iš KGB pastato dingstančius archyvinis dokumentus buvo puikiai žinoma to meto valdantiejiems, nuoširdžiai ir ištikimai palai komiems tremtinių ir politinių kalinių. Be to, skandalingas istorijas apie tirpstančius KGB archyvus ne kartą aprašė žiniasklaida, AT buvo sudaryta įvairių komisijų toms istorijoms

tirti... Taigi buvo aišku, kad protestuotojai yra tiesiog kvailinami, sąmoningai nukreipti trukdyti sėkmingai pajudėjusiai teismų reformai, galbūt net padėti konservatoriams šiame pastate įkurti, kaip pajuokaudavome, savo partijos Centro komitetą.

Trumpam grįžtant prie minėto smagaus įvykio AT pirmininko kabinete, galima pasakyti, kad po jo supratau be reikalo tiek jaudinęsis, kuo viskas baigsis, kai 1990 m. kovą, tuoj po Nepriklausomybės paskelbimo, teko eiti pas AT Pirmininką ir perduoti žinią, kad į mane kreipėsi grupė jaunų KGB karininkų, prašydami padėti (tarpininkauti) jiems pereiti į Nepriklausomos Lietuvos pusę. Tie KGB darbuotojai į klausimą, kodėl pasirinko mane, atsakė, kad jiems tikrai žinoma, jog neturėjau ryšių su KGB, be to, buvau šios tarnybos sekamas (vėliau iš tikrųjų sužinojau apie savo studento „Jupiterio“ apie mane teiktus pranešimus KGB), todėl jie galį tikėtis, kad apie tokį jų žingsnį per anksti nesužinos KGB vadovybė (plačiau apie tai: Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis, 22). Apsidrausdamas nuo galimos provokacijos ar iškreiptos informacijos paskleidimo apie savo, tuo metu AT Teisinės sistemos komisijos pirmininko, susitikimus su KGB karininkais, pranešiau apie tai kai kuriems šios komisijos nariams. Po kelių ilgai trukusių susitikimų su minėtais KGB darbuotojais buvo sutarta, kad šią žinią pirmiausia perduosiu AT pirmininkui, nurodysiu jam, kokių veiksmų iš oficialiosios valdžios minėti asmenys laukia, kad jie galėtų įsitikinti, jog Lietuva palaiko tokį jų žingsnį ir tiki jų nuoširdumu. Nors bendravimas darbo reikalais su AT Pirmininku tuo metu visada buvo dalykiškas, šiltas, nors neabejojau, kad darau gerą darbą, kartu neapleido nuo jaunų dienų šeimos suformuotas įsitikinimas, kad bendravimas su KGB – nepadorumo požymis, o tai darantys asmenys – mažų mažiausiai pavojingi. Galvojau, kad visi taip vertina, todėl nerimavau, ar mano kontaktai su KGB darbuotojais, tegul ir kalbančiais apie perėjimą į Nepriklausomos Lietuvos pusę, nebus pasmerkti, gal jiems nebus pritarta. Mano nuostabai, AT pirmininkas žinią apie susitikimus su KGB darbuotojais priėmė labai palankiai, net džiugiai, ir pasiūlė tęsti tuos susitikimus. Vėliau ne kartą, ypač praėjus kone dvidešimčiai metų po šito susitikimo su AT pirmininku, jau galvojau kitaip, – pasidarė aišku, kad tuo metu nerimavau ne be pagrindo, nes šis politikas 2008 m., kaip minėta, siekdamas sutrukdyti mano profesinei karjerai, vis dėlto „nominavo“ mane ne tik kaip KGB agentą, bet ir kaip „įtakingąjį su inicialais J. P.“, kurio dėka „Lietuvos kagėbizacija (putinizacija?) siekia spindinčias aukštumas“ (Landsbergis, 2008-10-08). Nebestebino ir kitos konservatorių „operacijos“ su KGB archyvais, pavyzdžiui, teisės aktais įteisintas tikrųjų KGB agentų slėpimas ar vietoj objektyvios, teisingos liustracijos ir visa apimančios desovietizacijos procesų rengiamos atskiros, nuo minimų reiškinų esmės nukreipiančios nereikšmingos akcijos, pavyzdžiui, gatvių pavadinimų keitimas, paminklų griovimas, „kultūrinės revoliucijos“ apraiškos.

Grįžtant prie „susirėmimų“ dėl buvusio KGB pastato pabrėžtina, kad TM nebuvo atsakinga už KGB archyvų saugojimą, todėl ir nesiveržėme į pagrindinę (centrinę) pastato

dalį, neskubinome jos remonto ir kartu restauravimo. Kol dar nebuvo aišku, kada pradės veikti nauji apygardos ir Apeliacinis teismai, TM iš esmės rūpinosi tik šio pastato išorine apsauga. Kai jau buvo žinoma, kad nuo 1995 m. sausio 1 d. šiame pastate turi pradėti veikti naujieji teismai, kilo nemaža problema: protestuotojai trukdė pradėti remonto darbus didžiojoje pastato dalyje, net ir toje, kurioje KGB archyvų nebuvo. Negalėjome net įeiti į pastatą per pagrindinį įėjimą iš Gedimino prospekto. TM vadovybė ne kartą rinkosi tartis ir ieškoti būdų, kaip įveikti šitą „blokadą“. Bandėme išaiškinti protestuotojams, kad KGB archyvai TM nedomina, kad mes prie jų nebuvome net priartėję ir neketiname užimti tų patalpų, kuriose yra jų aršiai saugomi archyvai, kad mums užteks ir pusės pastato Gedimino pr. 40, nors TM teisėtai priklauso jis visas, ir t. t. Padėtis nesikeitė. Nusprendžiau, kad teks tartis su politikais, neabejotinai artimais protestuotojams. Tikėdamasis pagalbos, kreipiausi į tuometį konservatorių lyderį Andrių Kubilių ir Zitą Šličytę, Politinių kalinių ir tremtinių Laisvės frakcijos Seime narę, kad jie žmonėms paaiškintų, jog svarbiausieji KGB archyvai jau išnešti ar išvežti (pagal turėtas galimybes) suinteresuotų, įtakingų asmenų. Prašiau minėtųjų politikų patarti protestuotojams nebetrudyti TM vykdyti teismų reformos, nes ministerija tikrai nesikėsina „revizuoti, redaguoti“ KGB archyvų. Man buvo atsakyta, kad šią buvusių politinių kalinių ir tremtinių akciją buvusiam KGB pastate organizavo ne jie, bet politiniai kaliniai ir tremtiniai yra artimiausi jų bendraminčiai, sąjungininkai ir patikimi (ištikimi) konservatorių rinkėjai, o dabar atlieka labai svarbią misiją – saugo archyvus, ir jokie politikai negali tam trukdyti.

Buvo aišku, kad akcija greitai nesibaigs, todėl kėliau šį klausimą ir Vyriausybėje. Su protestuotojais bendravo net pats Respublikos Prezidentas, atvykęs į būsimųjų teismų patalpas. Jiems buvo aiškinama, kad, be kita ko, KGB archyvai yra avarinės būklės pastate, vamzdynai jame sunykę, todėl dokumentai bet kada gali būti užlieti, pastato elektros instaliacija labai prastos būklės, todėl gali kilti gaisras, – kaip tik tai yra pagrindiniai pavojai. Sakėme, kad archyvų dokumentai turi būti perkelti į tinkamas patalpas, Vyriausybė išspręs šį klausimą ir t. t. Deja, visos pastangos nutraukti vykstančią protesto akciją buvo veltui, nors net patys protestuotojai neatrodė labai patenkinti savo veikla. Taigi situacija ir toliau nesikeitė. Ilgiau delsti nebegalėjome. Ieškojom ir kitų variantų. Galų gale tai, ko nepavyko pasiekti teisingumo ministrui, Vyriausybei ir Respublikos Prezidentui, pavyko ministerijos Finansų ir ūkio departamento direktorei Gertrūdei Tumelienei. Ji jau seniai vedė derybas su protestuotojais, prašė, įtikinėjo juos baigti apgultį ir nebetrudyti ruošti pastato teismų darbui. Pagaliau G. Tumelienei pavyko „iškovoti“ (tiksliau – išpirkti vaisėmis) centrinį įėjimą į pastatą. Dabar jau buvo galima pradėti restauruoti unikalias pagrindines duris, pajudėjo ir laiptų, įspūdingų koklinių krosnių, salių su lipdiniais ir kt. patalpų remontas, kartu ir restauravimas.

Įdomios ir kitos istorijos, susijusios su minimu pastatu. Buvo paleista antis, kad statybininkai buvusiam KGB pastate naikina svarbius tragiškos Lietuvos istorijos liudi-

jimus, o TM vadovai tai toleruoja; tvirtinta, kad neišsaugotos ar iš esmės pakeistos patalpos, kuriose KGB budeliai savo laiku šaudė ir žudė ten kalinamus žmones. Nedelsdami kreipėmės į Valstybės kontrolę prašydami, kad buvusiam KGB pastate atliekami remonto (restauravimo) darbai būtų įvertinti ir šiuo aspektu. Nieko panašaus į skelbiamą informaciją nebuvo nustatyta, atvirkščiai, – konstatuota, kas visi darbai vyksta laikantis ir remonto projekto, ir Kultūros paveldo departamento reikalavimų. Vis dėlto netrukus Valstybės kontrolės specialistė (ir specialistai) nuolat ėmė triūsti ne tik buvusiam KGB pastate, bet ir ministerijoje. Domėjosi jie ir ministro veikla. Kontrolieriai, pavyzdžiui, tikrindami, vertindami ir net matuodami atliekamus KGB pastato remonto ir restauravimo darbus, nusprendė, kad senojo ąžuolinio parketo buvo daugiau, negu dabar yra paklota iš naujo. Aiškinom, kad nebūtų buvę jokio trūkumo, jei statybininkai tą senąjį parketą būtų išmetę kaip nebetinkamą ir pakloję naują. Jokių taisyklių nebūtume pažeidę, bet sąžiningi, profesionalūs savo darbo meistrai aiškino, kad būtų nuodėmė išmesti senąjį ąžuolinį parketą – didelę vertybę, jį irgi galima restauruoti, kiekvieną lentelę atitinkamai apdirbant specialiomis staklėmis. Suprantama, bus tam tikrų praradimų, bet iš esmės liks senasis parketas. Teisingumo ministerija su tokiu statybininkų pasiūlymu sutiko. Kontrolieriai, nekreipdami dėmesio į statybininkų ir TM specialistų paaiškinimus, netiesiogiai tvirtino, kad trūkumas greičiausiai susidarė dėl to, kad tas parketas neva jau suklotas kur nors kitur, tikėtina, – mano bute. Žinoma, tą įtarimą galėjau labai greitai paneigti pakvietęs kontrolierius į Universiteto bendrabutį, kuriame tuo metu su šeima gyvenau, ir parodęs, kad pas mus neperkraustyta nė dalelės KGB pastato vertybių. Bet man tuo metu tai atrodė nepriimtina, panašu į pažeminimą ir pan. Kontrolierių atkaklumas stebino: originalių krosnių, medinių langų rėmų restauravimas ir kt. panašūs darbai jiems taip pat kėlė abejonių. Tuščioms diskusijoms sugaišome begalę laiko. Didesnę partitį turintys kolegos man aiškino, kad pripažinus nors nedidelę dalį kontrolierių neva rastų trūkumų jie mus paliktų ramybėje, nes tokiu atveju būtų paskatinti (bene 30 proc. nuo jų rastų netinkamai panaudotų, bet grąžintų į biudžetą finansinių lėšų sumos). Apie tai negalėjo būti nė kalbos. Neapsikentęs oficialiai kreipiausi į Valstybės kontrolierių klausdamas, ar tik į TM atsiųsti kontrolieriai negavo užduoties bet kokiomis priemonėmis ir būdais nustatyti esant finansinių trūkumų, konstatuoti ministerijos išlaidavimo faktą ir taip pelnyti finansinį paskatinimą? Netrukus tie patys kontrolieriai persimetė tikrinti Generalinę prokuratūrą.

Buvo kilę ir lengviau įveikiamų problemų dėl minimo pastato. Pavyzdžiui, protestuotojai apkaltino ministerijos Ūkio skyriaus darbuotojus tuo, kad iš pastato virtuvės dingo maišas kruopų, kurios turėjo tapti būsimo muziejaus KGB pastate eksponatu. Mūsų darbuotojai neslėpė, kad tas kruopas sunaudėjo košei virti, o košę gi suvartojo KGB pastatą vidiniame kieme saugantis šuo... Teko padarytą žalą pašalinti natūra – nupirkti tokių pat kruopų.

Konfrontacijos su buvusiais politiniais kaliniais šiame pastate nesibaigė ir vėliau. Pasibaigus kapitaliniam remontui, į priešais Apeliacinio teismo posėdžių salę esančią fojė (laukiamąją salę) iš pirmo aukšto buvo atkraustyta remonto metu ten buvusi Lietuvos genocido aukų koplyčia, ant sienos pakabintas Nukryžiuotojo paveikslas. Jo dešinėje – Švenčiausioji mergelė Marija ir Valstybės vėliava, kairėje – prof. Vytauto Landsbergio portretas, po kuriuo pritvirtinta lentelė su užrašu „Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo iniciatorius ir pagrindinis vykdytojas“. Suprantama, leidimo tokiems veiksams nebuvo prašyta, teismų vadovai net nebuvo įspėti apie meldimosi vietos įsteigimą teisme. Šioje laukiamojoje salėje bylų proceso dalyviai ruošdavosi teismo posėdžiams, o prieš „švenčiausiąją trejybę“ klūpėjo, meldėsi, giedojo giesmes Tėvynės patriotai (-ės). Teismų vadovai ne kartą prašė maldininkų, kad tokios „mišios“ vyktų bent jau pasibaigus teismo posėdžiams (Sostinė, 1977-03-20).

Praėjus metams po Vilniaus apygardos ir Lietuvos apeliacinio teismų įsikūrimo, 1996 m. vasario 26 d. įvyko oficialus dabar jau Teismų rūmų Gedimino pr. 40 atidarymas ir pašventinimas. Iškilnėse dalyvavo Lietuvos Respublikos Prezidentas Algirdas Brazauskas, Konstitucinio Teismo pirmininkas Juozas Žilys, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas Pranas Kūris, generalinis prokuroras Vladas Nikitinas, teisingumo ministras – šių eilučių autorius, Seimo narių grupė. Teismų rūmus šventinęs Vilniaus arkikatedros klebonas monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas palinkėjo, kad čia kiekvienas žmogus rastų teisybę (Diena, 1996-02-26). Baigiantis šių iškilnių neoficialiajai daliai monsinjorą pakviečiau prie pastate esančio „altorėlio“. Monsinjoras nuoširdžiai nustebo, nes apie jį nieko nežinojo, beje, neatrodė labai apsidžiaugęs tokia išmone. Pasiūliau pašventinti ir šią Teismų rūmų vietą.

Oficialiai atidarydami ir pašventindami Lietuvos apeliacinį ir Vilniaus apygardos teismų rūmus, kartu pažymėjome ir sėkmingai pralėkusius pirmuosius naujos teismų sistemos veiklos metus.

Reformos metu TM teko patirti ir kitokią opoziciją – susidurti su tiesioginiais ar netiesioginiais kolegų iš teisinių institucijų trukdymais. Buvo aišku, kad kartu su apylinkių teismais pradėjus veikti penkiems naujiems apygardų teismams, Apeliaciniam ir Aukščiausiam Teismui, teisėjų skaičius išaugs daugiau negu dvigubai, vyks daug daugiau teismo posėdžių ir t. t., todėl būtinai reikės daugiau advokatų, o jų jau ir iki reformos buvo aiškiai per mažai. Tuo metu galiojęs 1992 m. rugsėjo 16 d. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas, suprantama, pakeitė senąją tvarką, pagal kurią sovietiniais laikais patekimas į advokatūrą išimtinai priklausė nuo teisingumo ministro ar net komunistų partijos Centro komiteto Administracinių organų skyriaus vedėjo sprendimo su Advokatų kolegijos prezidiumo pirmininko pritarimu. Taigi net geriausiais pažymiais Vilniaus universitetą baigęs Teisės fakulteto absolventas, neturėdamas gero užtarimo, labai menkai galėjo tikėtis tapti advokatu. Naujajame Advokatūros įstatyme taip pat buvo pa-

likta nepagrįstai daug galimybių iš esmės patiems advokatams, Advokatų tarybai spręsti, kokie asmenys ir kiek jų gali būti priimama į advokatų luomą. Pagal šį įstatymą, advokatai sudarė daugiau negu pusę Pretendentų į advokatus egzaminų komisijos narių. Be to, net ir išlaikę advokato egzaminą teisininkai negalėjo pradėti dirbti be advokato padėjėjo praktikos, o į Lietuvos advokatų padėjėjų sąrašą galėjo įrašyti tik Lietuvos advokatų taryba ir t. t. Sunkiai įveikiamas advokatūros uždarumas iš esmės išliko, dėl to praktikuojančių advokatų skaičius augo labai lėtai ir toliau aiškiai neatitiko didėjančio teisinės pagalbos teikimo poreikio. Buvo būtina plėsti galimybes teisininkams tapti advokatais. Įvertinus tokią padėtį, 1993 m. gruodžio 14 d. Teisinės sistemos reformos metmenyse, be kita ko, buvo numatyta, kad bus keičiama asmenų įrašymo į advokatų sąrašą tvarka, siekiant pagerinti teisinės pagalbos teikimą ir užtikrinti veiksmingesnę gynybą, taip pat buvo nurodyta, kad bus didinama Teisingumo ministerijos įtaka ir atsakomybė priimanant sprendimus dėl asmenų įrašymo į advokatų sąrašą. Įgyvendinama šias 1993 m. metmenų nuostatas, Teisingumo ministerija pateikė atitinkamą Advokatūros įstatymo pakeitimų ir papildymų projektą, kuriame buvo iš esmės numatyta, kad ne Advokatų taryba spręs, kas gali būti advokatu, ši taryba nenustatys įrašymo į advokatų sąrašus „limitų“ ir t. t. Tokiai būsimai advokatūros reformai atkakliai priešinosi ir Advokatų tarybos vadovai, ir kai kurie Seimo nariai advokatai. Jie ir jų profesinės organizacijos vadovai neįsivaizdavo, kad apskritai galima tokia situacija, kai atsiras advokatų konkurencija, advokatams teks patiems ieškoti klientų ir t. t. Rengiamam Advokatūros įstatymo pakeitimų ir papildymų projektui buvo priešinamasi įvairiomis formomis: Seime aktyviai veikė advokatų „lobistai“, patys Seimo nariai advokatai naudojo savo įtakingą poziciją. Ir žiniasklaidoje pasirodė straipsnių, kuriuose buvo aštriai kritikuojami TM planai didinti advokatų skaičių, lengvinti galimybę tapti advokatais. Buvo tvirtinama, neva TM siekia panaikinti advokatūros nepriklausomumą ir vėl padaryti ją „valstybinę“... Tuo tarpu Teisingumo ministerija kvietė Advokatų tarybą (jos vadovus) neužsispirti ir akelai, iš esmės be perspektyvos, nesiekti išsaugoti advokatūros uždarumo, taigi ir esamų privilegijų, atitinkančių tik pačių advokatų interesus, bet aktyviau dalyvauti tobulinant TM rengiamą Advokatūros įstatymo pakeitimų ir papildymų projektą. Teisingumo ministerijoje ir Seime vykusių diskusijų metu advokatūros atstovai buvo raginami kartu ieškoti tinkamiausių formuluočių, kuriomis būtų: 1) įtvirtintas reikšmingas advokatūros atstovų dalyvavimas egzaminuojant pretendentes į advokatus; 2) numatytos platesnės advokatų teisės baudžiamajame procese ir kitose teisenose; 3) išplėstos advokatų galimybės gauti atitinkamą pagalbą (pavyzdžiui, reikalingą informaciją, dokumentus) iš valstybės ir kitų institucijų; 4) įtvirtinta visų institucijų pareiga teikti advokatams, vykdančiams savo profesinę pareigą, reikiamą paramą ir informaciją; 5) nustatyti skirtingo advokatų profesinio lygio (kategorijų) kriterijus, kuriuos atitinkantys advokatai turėtų teisę atstovauti savo ginamiesiems atitinkamai pirmosios, apeliacinės ar kasacinės instancijos teismuo-

se; 6) nustatyti advokatų profesinį lygį (kategoriją) atitinkančio honoraro skaičiavimo tvarką ir t. t. Deja, tokiems TM pasiūlymams advokatų lyderiai, švelniai tariant, daug dėmesio neskyrė, matyt, buvo įsitikinę, kad ne jų pozicija, bet kaip tik TM pasiūlymai dėl advokatūros pokyčių neturi perspektyvos. Be jau minėtos situacijos Seime, Advokatūros įstatymo papildymo ir keitimo projektui nepritarė ir Aukščiausiasis Teismas bei Generalinė prokuratūra. Visa tai stabdė Advokatūros įstatymo projekto svarstymą. TM toliau ieškojo būdų įgyvendinti 1993 m. metmenų nuostatas dėl advokatūros. Kai kuriems Seimo nariams siūlyta pasidomėti advokatų paslaugų prieinamumu, tuo klausimu pakalbėti su savo rinkėjais ir kt. Netikėtai susidarė paradoksali padėtis: esminį teigiamą postūmį priimti Advokatūros įstatymo projektą Seime suteikė pačių advokatų elgesys. Vykstant Seime audringoms diskusijoms dėl Advokatūros įstatymo projekto, prasidėjo kai kurių advokatų kontorų „streikai“ – buvo trukdoma teismų darbui, nes nedalyvauta teismų posėdžiuose, kuriuose advokatas buvo būtinas. Dėl tokio kai kurių advokatų kontorų elgesio pradėjo rimtai strigti atskirų teismų darbas. Pretekstas, paskatinęs šitą „rezistenciją“, buvo vėluojantys TM mokėjimai advokatams, teikusiems teisinę pagalbą pagal tardytojo (dabar – tyrėjo), prokuroro ar teismo paskyrimą. Toks kai kurių advokatų elgesys, trukdantis teismų darbui, buvo lyg dovana TM, inicijuojančiai pokyčius advokatūroje. Suprantama, nuolat papildoma informacija apie tokį kai kurių advokatų kontorų elgesį greitai pasiekė Seimą, o teismų veiklai trukdančių advokatų daugėjo. Visa tai tapo labai svarbia paskata (ypač abejojusiems advokatūros reformos būtinumu) kuo greičiau (1994 m. rugsėjo 20 d.) priimti TM siūlomus Advokatūros įstatymo pakeitimus ir papildymus, sudariusius teisinės prielaidas išplėsti galimybes teisininkams, atitinkantiems įstatyme nustatytus reikalavimus ir išlaikiusiems egzaminus, tapti advokatais. TM, įkvėpta sėkmės Seime reformuojant advokatūrą, tuoj pat ir streikavusiems, ir nestreikavusiems advokatams grąžino išsiskolinimus už valstybės garantuojamą teisinę pagalbą ir toliau laiku atsiskaitydavo už advokatų teikiamą teisinę pagalbą baudžiamosiose bylose.

Seimo narė Zita Šličytė, nuosekliai, kaip ir Advokatų taryba, oponavusi TM pozicijai dėl būtinumo plėsti galimybes teisininkams pretenduoti į advokatus, teigė, kad TM pasiūlyti ir Seimo priimti advokatūros pokyčiai reiškia jos „suvalstybinimą“, todėl esą „belieka tik nusistebėti, kad advokatūros suvalstybinimas yra lyginamas su monopolio sugriovimu“. Jos nuomone, „kaip tiktai laisvos organizacijos suvalstybinimas yra praeities valstybinio monopolio sukūrimas“ (Šličytė, 70-ojo Lietuvos Respublikos Seimo posėdžio 1994-07-18 stenograma). Ne tik Seimo salėje ši advokatė politikė ne kartą tvirtino, kad „Lietuvos advokatūrą suspaudė geležinis kumštis“. Iš esmės panašių advokatūros reformos vertinimų, kaip minėta, buvo ir vėliau. Antai Mykolo Romerio universiteto mokslininkės teigė, kad po Advokatūros įstatymo 1994 m. pakeitimų ir papildymų „vieno asmens rankose buvo sutelktas patekimo į teisinių paslaugų rinką mechanizmas, t. y. teisingumo ministras išduodavo licencijas teisininkams ir turėjo advokatų įrašymo į

Lietuvos praktikuojančių advokatų sąrašą teisę“ (Žalėnienė, Stauskienė, 2010, 535). Suprantama, kad išsamesnė tuometės teisėkūros dėl advokatūros analizė ir Advokatūros įstatymo taikymo praktika būtų lėmusi visai kitokias mokslininkų išvadas.

Įdomūs buvo ir tolesni įvykiai, susiję su Advokatūros įstatymo pakeitimų ir papildymų įgyvendinimu. Praėjus gana daug laiko, kai jau buvo galima įvertinti advokatūros pokyčius, svečio teisėmis dalyvavau visuotiniame advokatų susirinkime. Advokatų tarybos pirmininko pranešimo didžioji dalis buvo skirta teisingumo ministro (tai yra mano) kritikai už realizuotas iniciatyvas plėsti patekimo į advokatūrą galimybes. Nustebino ne kritika, o tai, kad salėje sėdėjo daug advokatų, jais tapusių būtent pagal naująją tvarką, bet jie, kaip ir kiti susirinkimo dalyviai advokatai, vis dėlto nuoširdžiai pritarė šios tvarkos kritikai. Nebuvo nė vieno, kuris būtų išvelgęs ką nors teigiama tuose Advokatūros įstatymo pakeitimuose ir palaikęs Teisingumo ministeriją. Atrodė, kad visi čia pat nedvejodami balsuotų už sugrąžinimą „senosios tvarkos“, nors pagal ją kone visiems naujesiems advokatams advokatūra net giedrame horizonte nebūtų švietusi. Matyt, domina „senoji“ mintis, kad kuo mažiau būtų galimybių kitiems patekti į advokatūrą.

Jautėme ir LAT tiesioginį trukdymą teismų reformai. Kai Seimas jau minėto 1994 m. birželio 15 d. įstatymo 2 straipsnyje įtvirtino, kad „dabar veikiantis Lietuvos Aukščiausiasis Teismas likviduojamas ir jo veikla bei šio teismo teisėjų įgaliojimai nutraukiami 1994 m. gruodžio 31 d.“, TM greit pajuto šio teismo vadovų nepalankumą, tiksliau, aktyvų priešinimąsi reformai. Svarbiausi tokio nusiteikimo padariniai buvo tai, kad Aukščiausiojo Teismo vadovybė visiškai ignoravo Teisingumo ministerijos prašymus sudaryti galimybes atlikti savo pareigą apygardų teismų, Lietuvos apeliacinio teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų egzaminų komisijai, kurioje pagal įstatymą turėjo būti ir Aukščiausiojo Teismo teisėjų. Tai labai mažino reformos spartą, net galėjo ją sustabdyti. Buvome labai dėkingi LAT teisėjams, minėtos komisijos nariams Lidijai Žilienei, Romualdui Čaikai, Algimantui Spiečiui, Juozui Šerkšnui, kurie suprato reformos būtinumą ir jos negrįžtamumą ir sugebėdavo, nepaisant LAT vadovybės trukdymų, dalyvauti pretendentų į teisėjus egzaminų komisijos posėdžiuose. Buvo labai neramu ir dėl to, kad LAT pradėjo kauptis neišnagrinėtų bylų. Tai reišė, kad dar nepradėjusių veikti apygardų teismų jau laukė šimtai bylų. Paskirtieji apygardų teismų pirmininkai tvirtino, kad situacija būtų buvusi švelnesnė, jei Aukščiausiasis Teismas būtų „griežčiau laikęsis procesinių terminų ir nevilkinęs bylų procesų“ (Kauno apygardos teismo pirmininkas, 1995-01-24; Vilniaus apygardos teismo pirmininkas, 1995-01-25). Buvo aišku, kad taip yra rengiamas nemalonus siurprizas – sunkiai pakeliamas krūvis naujesiems teismams, dėl to neišvengiamai ilgės bylų nagrinėjimo terminai, didės visuomenės nepasitikėjimas teismais, kils abejonių dėl reformos būtinybės ir šių reformą vykdančių institucijų, valstybės pareigūnų gebėjimų ją įgyvendinti ir t. t. Žodžiu, realiai grėsė reformos ir ją vykdančių institucijų, jų vadovų, specialistų ir kt. diskreditavimas. Buvo ieškoma išeičių ir iš šios situacijos. Viena iš jų: Seimas nustatė, kad

Aukščiausiojo Teismo neišnagrinėti priežiūriniai skundai dėl apylinkių teismų sprendimų, nuosprendžių, nutarčių ir nutarimų nuo 1995 m. sausio 1 d. bus perduodami apygardų teismams, o AT pradėtos kasacinė tvarka nagrinėti ir sustabdytos bylos – apygardų teismams nagrinėti apeliacine tvarka. Tai gerokai palengvino naujųjų teismų dalią – įveikti šiuos „aukštųjų kolegų“ suorganizuotus papildomus išbandymus.

2.3. TEISMŲ REFORMA IR OFICIALIOJI KONSTITUCINĖ DOKTRINA

Jau pirmieji su teismų reforma susiję teisės aktai tapo konstitucinės justicijos objektu. Lemtingą kryžkelę teismų sistemos reforma priėjo 1994 m. pabaigoje. Kai jau buvo sukurti ir turėjo pradėti veikti nauji teismai, Seimo narių grupė kreipėsi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar Lietuvos Respublikos 1994 m. birželio 15 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų ir apylinkių teismų veiklos teritorijų nustatymo bei Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo“ nuostatos – „dabar veikiantis LAT likviduojamas“ (2 straipsnio 1 dalis), „LAT įsteigiamas nuo 1995 m. sausio 1 d. kitokioms įstatymų numatytoms funkcijoms vykdyti“ (2 straipsnio 2 dalis) ir šio įstatymo priėmimo tvarka neprieštarauja Konstitucijai. Tokio prieštaravimo konstatavimas Konstitucinio Teismo nutarime reformą būtų sustabdęs neribotam laikui, lėmęs Teisingumo ministerijos vadovų atsistatydinimą ir t. t. Nerimą didino ir tai, kad kone kas antras KT teisėjas buvo dirbęs LAT. Jų irgi laukė nelengvas išbandymas. Tenka prisipažinti, kad toks Seimo narių kreipimasis buvo labai netikėtas. TM, rengdama Teismų įstatymo ir jo lydymųjų (taigi ir ginčijamojo) įstatymų projektus, su jais supažindino teismus, teisėtvarkos institucijas, mokslininkus ir kt. Priimant Teismų įstatymą Seime, buvo svarstomas jau trečias jo projektas, nė vienas Seimo narys nebalsavo prieš, tik keli – susilaikė. Sąvoka „likviduojamas“ vietoj buvusios sąvokos „reorganizuojamas“ projekte buvo įrašyta Seimo opozicinių (Tėvynės Sąjungos-konservatorių bei Politinių kalinių ir tremtinių sąjungos) frakcijų atstovų pasiūlymu (Seimo 4-oji sesija. 37-ojo posėdžio 1994-05-31 stenograma), siekiant visų politinių jėgų sutarimo dėl LAT klausimų. Iš šių dienų perspektyvos toks pasiūlymas vertintinas kaip politinė provokacija, nes kaip tik minėtųjų frakcijų atstovai, patys pasiūlė sąvoką „reorganizuojamas“ pakeisti į „likviduojamas“, netrukus kreipėsi į KT su prašymu pripažinti antikonstitucine... savo pačių idėją.

Konstitucinis Teismas 1994 m. gruodžio 22 d. nutarimu pareiškėjų kreipimesi nurodytą nuostatą, kad „LAT likviduojamas“, ir ginčijamo įstatymo priėmimo tvarką pripažino neprieštaraujančiomis Konstitucijai. Pagrįsdamas savo sprendimą KT, be kitų argumentų, nurodė, kad „naujosios teismų sistemos Aukščiausiasis Teismas tapo institucija, turinčia kokybiškai naują kompetenciją“, o terminas „įsteigimas“ yra neatskiriamas nuo žodžių „kitokioms įstatymo nustatytoms funkcijoms vykdyti“, vadinasi, įstatymų

leidėjas preziumavo, jog nustato naujus Aukščiausiojo Teismo įgaliojimus. Konstitucijoje nenustatoma, kokiais būdais ir metodais Seimas turėtų įgyvendinti teismų reformą. Šios minėtojo KT nutarimo nuostatos yra svarbiausios, vertinant įvykusios teismų reformos teisėtumą. Vadinasi, sukurtoji teismų sistema nuo 1995 m. sausio 1 d. gali pradėti veikti.

Tuo tarpu Įstatymo 2 straipsnio 1 dalies nuostatą, kad „šio teismo teisėjų įgaliojimai nutraukiami“, KT pripažino prieštaraujančia Konstitucijai. Teismas pabrėžė, kad teisėjų nepriklausomumas turi būti realiai garantuojamas, taip pat garantuojant ir teisėjų įgaliojimų trukmę, – todėl, pasak KT, LAT teisėjų įgaliojimų laikas 1994 m. gruodžio 31 d. nesibaigia. Ši KT oficialiosios doktrinos nuostata, be abejonės, labai svarbi įtvirtinant teisėjų nepriklausomumo pagrindus. Kartu šis KT sprendimas netrukdytų LAT pradėti darbą, nes LAT veiklos nuostatų iš esmės nepakeitė, tik įpareigojo kitas valstybės valdžias ištaisyti klaidą dėl kai kurių teisėjų įgaliojimų pabaigos. Tai buvo padaryta. Kartu būtina nurodyti, kad TM kruopščiai laikėsi ginčijamo Įstatymo 3 straipsnyje įtvirtinto imperatyvo, kad visiems LAT teisėjams, kurių įgaliojimai nutraukiami ir kurie vėl netapo naujojo LAT teisėjais, būtų siūlomos teisėjo pareigos Apeliaciniame teisme, apygardų teismuose. Tik kai kurie buvę LAT teisėjai pasirinko darbą ne teisme, bet praėjus metams kitiems ir jie grįžo eiti teisėjų pareigas. Beje, svarstant Įstatymo projektą Seime buvo prisiminta, kad skiriami LAT teisėjai žinojo, kad dirbs LAT tik iki teismų reformos, o po jos gali tekti pereiti ir į kitus teismus (Seimo 44-ojo posėdžio 1994-06-14 stenograma).

Kai kuriuose šaltiniuose analizuojant įvykius, susijusius su LAT likvidavimu, minėtasis KT nutarimas kritikuojamas ir nurodoma, kad likviduoto LAT teisėjai turėjo pakankamą kvalifikaciją ir gebėjimų, todėl reikalavimas, kad jie pretenduodami į naujai formuojamą LAT vėl laikytų egzaminą, laikytinas nepagarba jiems³. Taip pat tvirtinama, kad LAT – pagrindinė institucija, suinteresuota teismų reformos vykdymu, – nuo reformos buvo nušalintas (Griškevič, 159, 164, 168 ir kt.).

Deja, tenka konstatuoti, kad tuo metu visuomenėje ir Seime LAT kompetencija buvo rimtai suabejota, nes šis teismas 1993 m. pradžioje nutarė, kad turto konfiskavimas kaip papildoma bausmė nusikaltėliams prieštarauja Konstitucijos 23 straipsnio nuostatai, pagal kurią nuosavybė neliečiama. Toks LAT pateiktas išaiškinimas lėmė tai, kad šalies teismai nustojo taikyti nusikaltėlių turto konfiskavimą turtinių, organizuotų nusikaltimų bylose. Iki Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimo, paneigusio tokią LAT poziciją, šalies teismai šios bausmės netaikė kone tūkstančiui nusikaltėlių,

3 Ne visi likviduojamo LAT teisėjai iš karto sulaukė palankaus Aukščiausiosios Tarybos sprendimo, kai, atkūrus Nepriklausomybę, Aukščiausiojoje Taryboje buvo iš naujo skiriami teisėjais. Teisinės sistemos komisija tokiais atvejais jų kandidatūras paprastai teikdavo pakartotiniam balsavimui. Žr.: Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Teisinės sistemos komisija. Komisijos 1990 m. kovo 26, 27 d. ir birželio 5 d. posėdžių protokolai. Fondo Nr. 2, ap. Nr. 4, eilės Nr. 3.

nors turėjo tam pagrindą. Be abejonės, dėl to labai susilpnėjo kova su organizuotu nusikalstamumu. Kai kurie Seimo nariai tvirtino, kad LAT vadovybė privalo atsistatydinti⁴. Beje, 1990 m. kovo mėn. formuojant LAT, ne vieno pretendento kandidatūra, kaip minėta, Aukščiausiojoje Taryboje, Teisinės sistemos komisijoje buvo svarstoma kelis kartus, nes kildavo ir profesinio tinkamumo klausimų. Paneigiant teiginius apie LAT nušalinimą nuo reformos, be kita ko, pabrėžtina ir tai, kad LAT vaidmeniui teismų sistemos reformoje apibūdinti daug dėmesio skirta ir ABA/CEELI ataskaitoje. Joje nurodyta, kad anksčiau „Aukščiausiasis Teismas nagrinėdavo politines bylas. <...> Aukščiausiasis Teismas yra suinteresuotas teisinės sistemos reforma, tačiau tikriausiai dėl savo pripratimo priklausyti nuo vykdomosios valdžios, jis neskuba imtis vadovaujančio vaidmens. <...> Nors partijos sekretoriai ir nenurodinėja, kokius sprendimus reikia priimti, tačiau teisėjai dar laukia tokių nurodymų. <...> Aukščiausiasis Teismas nelaiiko savęs pagrindiniu teisminės sistemos vienetu. Tai gali atvesti prie to, kad teismai nesivadovaus Aukščiausiojo Teismo sprendimais“. Kartu ABA/CEELI ekspertai nurodė, kad „Lietuva yra nedidelė šalis ir teismų struktūra neturėtų būti labai sudėtinga. Pakaktų trijų pakopų teismų. Konstitucinis Teismas turėtų nagrinėti konstitucinius klausimus ir priklausyti atskiram Aukščiausiojo Teismo skyriui“.

Diskutuojant dėl teismų reformos Seimo Valstybės ir teisės komitete LAT vadovai, kaip minėta, atkakliai laikėsi pozicijos, kad reformuotas LAT iš esmės turėtų perimti Teisingumo ministerijos funkcijas teismų atžvilgiu. Todėl 1993 m. pabaigoje LAT pasiūlė alternatyvų Teismų įstatymo projektą, kuriuo siekė prisiskirti sau teismų sistemos organizacines funkcijas, nors jų vykdyti neturėjo jokių galimybių. Vyriausybė atmetė 1993 m. metmenims kardinaliai prieštaraujantį LAT projektą. Taigi matyti, kad tuometis LAT turėjo savą teismų reformos supratimą, kuris iš esmės skyrėsi nuo pamatinių, Seimo patvirtintų teismų ir apskritai teisinės sistemos reformos nuostatų.

Dar viena reikšminga teismų sistemos reformos konstitucingumo patikra – teismų reformai oponuojančių politikų kreipimasis į KT dėl teisinių institucijų (tarp jų ir teismų) darbuotojų apmokėjimo tvarkos konstitucingumo. Teismų sistemos reformos kontekste šioje konstitucinėje byloje didžiausią rūpestį kėlė tai, ar išliks teisinėje sistemoje ginčijamo Vyriausybės nutarimo nuostata, kad Vyriausybės nutarimu teisėjams gali būti nustatomas atlyginimas, o vadovaujantis bendraisiais kriterijais gali būti skiriamos ir priemokos prie tarnybinių atlyginimų. Pabrėžtina, kad būtent tokia teisėjų darbo apmokėjimo tvarka teismų reformos pradžioje leido bent iš dalies tinkamai atlyginti

4 Lietuvos Respublikos Seimo 4-oji sesija, 1994 m. gegužės 18 d. 31-ajame posėdyje vykusios diskusijos apie kriminologinę situaciją Lietuvos Respublikoje stenograma. Pabrėžtina, kad į KT dėl turto konfiskavimo bausmės atitikties Konstitucijai kreipėsi pats LAT, t. y. LAT Baudžiamųjų bylų skyrius. Po minimo KT 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimo LAT BBS į KT vėl kreipėsi tik po ilgos pertraukos – 2005-aisiais.

už labai įtemptą, atsakingą, į darbo valandas netelpantį, vis naujų žinių reikalaujantį, neretai anksčiau nedirbtą darbą. Buvo aišku ir tai, kad papildomas apmokėjimas padeda atlaikyti konkurenciją su kitomis institucijomis, tvirtina teisėjų norą dirbti teismuose, užtikrina stabilų teismų darbą ir apskritai stiprina jų sistemą. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad, kol nėra priimta atskiros teisėjų atlyginimo už darbą įstatymo, Seimo pavedimas Vyriausybei nustatyti tarnybinius teisėjų atlyginimus galioja, t. y. Vyriausybės nustatyta teisėjų atlyginimų tvarka neprieštarauja Konstitucijai.

Nors, kaip minėta, teismų reforma buvo įvykdyta 1995 m. pradžioje, teismų sistemos tobulinimas nėra baigtinis procesas. Tai patvirtino ir mūsų šalies patirtis. Po 1998 m. birželio 25 d. Seimo nutarimo „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo“ priėmimo pokyčiai teismų sistemoje jau buvo susiję nebe su pačios teismų sistemos, jos funkcijų, teismų kompetencijos, teisingumo vykdymo proceso ir kitų pamatinių nuostatų esminiu keitimu. Teismų sistema išliko stabili, atitinkanti Konstituciją, teismai tinkamai atliko savo funkcijas. Iš pagrindų keitėsi tik teismų sistemos funkcionavimą užtikrinančių valstybės institucijų veiklos teisinis reguliavimas, t. y. susiformavo naujas vykdomosios ir teisminės valdžios santykis. Pavyzdžiui, Konstitucinis Teismas 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime savotiškai užprogramavo teisminės valdžios savivaldos – svarbios realaus teisminės valdžios nepriklausomumo garantijos – stiprinimą. Konstatavus atitinkamų Teismų įstatymo nuostatų prieštarą Konstitucijai, Teisingumo ministerija ir teisingumo ministras neteko įgaliojimų dalyvauti formuojant teismus, atrenkant kandidatus į teisėjus, sprendžiant jų karjeros ar atsakomybės klausimus, nebegalėjo organizuoti apylinkių, apygardų teismų ir Apeliacinio teismo finansavimo ir t. t. TM funkcija liko nuoseklus teisėjų mokymo organizavimas, privalomo teisėjų profesinės kvalifikacijos kėlimo formų nustatymas ir pan. Vėliau ir šias funkcijas perėmė teismų savivalda. Taigi Konstitucinis Teismas konstatavo, kad teismų organizacinį savarankiškumą gali garantuoti tik nepriklausoma teismų institucinė sistema, kad teismų administravimas turi būti organizuojamas nepažeidžiant teisėjų nepriklausomumo, o įstatymu turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį valstybinės institucijos, užtikrinančios nepriklausomą teismų administravimą, būtų įsteigtos prie teisminės valdžios. 2002 m. gegužės 1 d., pertvarkant Teismų departamentą prie TM, buvo įsteigta Nacionalinė teismų administracija, – nuo kitų valdžių nepriklausoma įstaiga, aptarnaujanti teismų savivaldos institucijas siekiant užtikrinti teismų sistemos, jos valdymo ir darbo organizavimo efektyvumą, teisėjų ir teismų savivaldos nepriklausomumą.

Oficialioji 1993–2023 m. konstitucinė doktrina rodo, kad konstitucinėje jurisprudencijoje, susijusioje su teisine sistema, daugiausia dėmesio buvo skirta teismų klausimams. Beveik 60-tyje Konstitucinio Teismo nutarimų ir sprendimų buvo nagrinėjami teisminės valdžios konstitucinės paskirties, teisėjo konstitucinio statuso, teismų sistemos, teisėjo ir teismų nepriklausomumo ir garantijų, teisėjų skyrimo, profesinės karjeros ir atleidimo iš

pareigų, teisminės valdžios savivaldos institucijų, teismų įgaliojimų, susijusių su teisingumo vykdymu, ir kiti klausimai. Čia pabrėžtina, kad visi KT jurisprudencijos teiginiai turi vienodai svarbią, iš esmės – konstitucinę galią, bet KT veikloje išskirtini 2006–2008 m. nutarimai, kuriais buvo kompleksiskai išspręsti pamatiniai teismų reformos, teismų vietos valstybės teisinėje sistemoje ir kiti klausimai. 2007–2016 m. Konstitucinis Teismas kasmet bent kartą savo priimtuose nutarimuose ar sprendimuose aiškino jau priimtų nutarimų nuostatas, susijusias su teismais, sprendė teisėjų atlyginimo, socialinių garantijų klausimus. Dažnos buvo ir konstitucinės justicijos bylos dėl Prezidento dekretų, kuriais nutraukiami teisėjų įgaliojimai ar teisėjai atleidžiami, atitikties Konstitucijai.

Lietuvos stojimo į Europos Sąjungą procese (2004 m. gegužės 1 d. Lietuva tapo visateise ES nare) mūsų šalies teisingumo sistema, kaip minėta, nekėlė jokių problemų, dėl jos Lietuva nesulaukė kokių nors Europos Sąjungos pastabų, įpareigojimų ir pan. Vadinas, 1994–1995 m. reformuota mūsų valstybės teismų sistema atitiko šiuolaikinių demokratinių teisinių valstybių kriterijus.

Vis dėlto šių dienų teisingumo sistemos realijos, iškreiptas ar išbalansuotas teisės saugos ir teisingumo institucijų įgaliojimų ir kompetencijų konstitucinis santykis rodo akivaizdžią būtinybę surengti parlamentinę diskusiją ir įvertinti baudžiamosios justicijos situaciją. Šioje diskusijoje Seime turėtų dalyvauti ir baudžiamosios teisėkūros subjektai, ir konstitucinės, baudžiamosios teisės mokslininkai, ir teisingumo, teisės saugos institucijų vadovai bei teisės taikymo specialistai. Seime turėtų būti įvertintos įvykusios ar tebesitęsiančios teisingumo sistemos pertvarkos. Tokio pobūdžio ir apimties diskusija Seime įvyko praėjusio amžiaus pabaigoje (1998 m. birželio 25 d.) svarstant Teisinės sistemos reformos metmenų naująją redakciją ir jų įgyvendinimą. Diskusijos rezultatai (išvados, pasiūlymai, rekomendacijos ir pan.) turėtų būti įtvirtinti atitinkamame Seimo nutarime. Po šio parlamentinio aptarimo turėtų būti suformuluota ir Seimo nutarimu patvirtinta valstybės baudžiamosios politikos koncepcija, parengtos naujų Baudžiamojo, Baudžiamojo proceso kodeksų pamatinės nuostatos (metmenys), kuriuos rengiant (būtent – rengiant, o ne tik svarstant Teisingumo ministerijos specialistų jau pateiktus projektus) dalyvautų teisės mokslininkai, teisingumo sistemos, teisės saugos institucijų atstovai – teisės taikymo praktikai.

IŠVADOS

1. Teismų sistemos 1994–1995 m. reformos būtinumas (imperatyvas) kilo iš 1992 m. Konstitucijos. Tuo metu įvykusi teismų sistemos reforma įgyvendino atitinkamas Konstitucijos nuostatas, todėl tolesnėmis teismų sistemos reformomis gali būti pripažįstami tik esminiai teismų sistemos pokyčiai, neišvengiamai susiję su atitinkamų Konstitucijos normų, nuostatų pakeitimu ar papildymu.

2. Šalies teismų sistemos istorija rodo, kad Nepriklausomos Lietuvos teismų 1994–1995 m. reforma buvo ir politiškai (išlaikant Lietuvos valstybės tęstinumą), ir objektyviai būtina. Jos pradžia ir tęsinys – evoliucinis, nesibaigiantis procesas. Reforma vyko atsižvelgiant į realias valstybės galimybes, vengiant griaujamųjų veiksmų, nepagrįstų sprendimų, dėl to visais reformos periodais teismų sistema buvo gyvybinga, vykdė teisingumą ir atitiko individų teisėtus interesus, visuomenės ir valstybės poreikius.
3. Teismų 1994–1995 m. konstitucinės reformos sėkmę – stabilios teismų sistemos sukūrimą – iš esmės nulėmė tai, kad Lietuva turėjo pakankamai kvalifikuotų teisininkų, gebančių savo jėgomis vykdyti plačias, sistemines teises reformas. Reikšminga, kad pradedant teismų reformą ir jau ją vykdant, jai pritarė ir prioritetine veiklos sritimi laikė visos valstybės valdžios: Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė, šalies teismai. Pabrėžtina, kad į reformos procesą aktyviai įsitraukė teisėjų bendruomenė. Teisėjų nuomonė buvo girdima ir vertinama. Pasiteisino ir plačių įgaliojimų įgyvendinti reformą suteikimas vykdomajai valdžiai – Teisingumo ministerijai, teisingumo ministrui.
4. Bendrosios kompetencijos teismų sistemos, jos funkcionavimo principų, vietos valstybės teisinėje sistemoje, teismų santykių su kitų valdžių institucijomis, visų teismų veiklos balanso, teisėjų ir teismų nepriklausomumo, jų veiklos stabilumo ir perspektyvų teisinio įtvirtinimo procese išskirtinis vaidmuo tenka oficialiajai konstitucinei doktrinai.
5. Šių dienų Lietuvos teisinėje, politinėje tikrovėje ryškėja paradoksas: akivaizdi teismų sistemos raidos evoliucija, atskiros teismų veiklos sritys vis labiau atitinka šiuolaikinių demokratiškesnių valstybių standartus, bet pastaruoju dešimtmečiu kitų šalies valdžių atstovų – politikų požiūris į teisinę valdžią, jos priedermes neretai pasižymi teisinės sąmonės, politinės kultūros involiucijos (t. y. atžangos) požymiais. Politinės atsakomybės neišvengiamumo principas šioje srityje iš esmės neveikia.
6. Objektyviai būtina plati parlamentinė diskusija, skirta šalies baudžiamosios justicijos situacijai įvertinti. Šioje diskusijoje turėtų dalyvauti teisėkūros subjektai, teisės mokslininkai, teisės taikymo specialistai ir kt., o tokios diskusijos rezultatai, pavyzdžiui, valstybės baudžiamosios politikos koncepcija, turėtų būti įvirtinti atitinkamu Seimo nutarimu.
7. Teisės, politikos mokslų atstovai turėtų daugiau dėmesio skirti teisinės ir politinės kultūros santykiui, teisingumą įgyvendinančių ir teisės saugos institucijų darnaus bendradarbiavimo pagrindų formavimui vadovaujantis Konstitucijoje numatytų valdžių sąveikos, įgaliojimų balanso ir pan. principais.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Lietuvos Respublikos norminiai aktai

- 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. I-11 „Dėl Valstybės pavadinimo ir herbo“. *Lietuvos aidas*, 11-0.
- 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos aktas „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“ Nr. I-12. *Lietuvos aidas*, 11-0.
- Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Lietuvos aidas*, 220-0.
- Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. I-2211 „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo kai kurių straipsnių pakeitimo ir papildymo“ (1992). *Lietuvos aidas*, 16, 3-42.
- Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. I-3010 „Dėl apygardų teismų, Lietuvos apeliacinio teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo įsteigimo ir Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 15 straipsnio papildymo“ (1992). *Lietuvos aidas*, 217-0.
- Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (1992). *Lietuvos aidas*, 8-208.
- Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas (1992). *Valstybės žinios*, 30-911.
- 1993 m. vasario 3 d. Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. I-76 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros darbuotojų, valstybinių arbitrų bei Valstybės kontrolės departamento darbuotojų tarnybinių atlyginimų“. *Valstybės žinios*, 6-127.
- Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 46-851.
- Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 81-1514.
- 1994 m. birželio 15 d. Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. I-497 „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų teismų veiklos teritorijų nustatymo ir Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo“. *Valstybės žinios*, 50-932.
- 1994 m. rugsėjo 20 d. Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. I-591 „Dėl Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo pakeitimo ir papildymo“. *Valstybės žinios*, 89-1705.
- Lietuvos Respublikos administracinių teismų įsteigimo įstatymas (1999). *Valstybės žinios*, 13-309.
- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.
- Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 73-3084.
- Lietuvos Respublikos nacionalinės teismų administracijos įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 31-1130.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2004). *Valstybės žinios*, 37-1341.
- Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas (2004). *Valstybės žinios*, 50-1632.
- Lietuvos Respublikos Vilniaus universiteto statuto patvirtinimo įstatymo Nr. I-281 pakeitimo įstatymas (2014). TAR, 5522.
- Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas (2015). TAR, 11216.
- Lietuvos Respublikos teismų įstatymo Nr. I-480 12, 14, 28, 34, 36, 41, 55¹, 56, 63, 65, 70, 80, 101, 107, 114, 120 straipsnių, trečiojo skirsnio pavadinimo pakeitimo ir įstatymo papildymo 114¹ straipsniu įstatymas (2016). TAR, 2016-17981.

Pojstatyminiai teisės taikymo aktai

- Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 11 d. nutarimas Nr. I-9 „Dėl kai kurių Lietuvos Respublikos valstybės organų įgaliojimų pratęsimo“. *Vyriausybės žinios*, 9-219.
- Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1992 m. vasario 6 d. nutarimas Nr. I-2274 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo įsigaliojimo“ (1992). *Lietuvos aidas*, 39-0.

- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. gegužės 10 d. nutarimas „Dėl Teisinės informacijos centro prie Teisingumo ministerijos įsteigimo“. *Valstybės žinios*, 13-326.
- Lietuvos Respublikos Prezidento 1993 m. birželio 1 d. dekretas Nr. 66 „Dėl darbo grupės teisinės sistemos reformos metmenims parengti sudarymo“. *Valstybės žinios*, 19-476.
- Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. gruodžio 14 d. nutarimas Nr. I-331 „Dėl Teisinės sistemos reformos metmenų ir jų įgyvendinimo“. *Valstybės žinios*, 70-1311.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. birželio 9 d. nutarimas Nr. 455 „Dėl Teisinės sistemos reformos įgyvendinimo programos“. *Valstybės žinios*, 45-840.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. kovo 31 d. nutarimas Nr. 465 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. kovo 3 d. nutarimo Nr. 124 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų, valstybinio arbitražo, prokuratūros bei Valstybės kontrolės departamento darbuotojų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“. *Valstybės žinios*, 30-685.
- Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. birželio 25 d. nutarimas Nr. VIII-810 „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo“. *Valstybės žinios*, 61-1736.
- Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. sausio 18 d. nutarimas Nr. X-1050 „Dėl Seimo laikinosios komisijos koncerno EBSW veiklai iširti išvadų“. *Valstybės žinios*, 14-524.
- Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. sausio 9 d. įsakymas Nr. I-8 „Dėl Rekomendacijų dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 6-234.
- Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Seimo Laikinosios komisijos Jonui Prapiesčiui viešai reiškiamų kaltinimų dėl sąlygų koncerno EBSW veiklai sudarymo pagrįstumui iširti“ projektas Nr. XIP-577. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.342431?positionInSearchResults=1&searchModelUUID=bf6d4118-1ed3-4ffd-b655-348bd184edf9>
- Lietuvos Respublikos Seimo 2016 m. spalio 11 d. nutarimas Nr. XII-2676 „Dėl Visuomeninių teisėjų (tarėjų) instituto teismuose koncepcijos patvirtinimo“. TAR, 25101.
- Lietuvos Respublikos Prezidento 2018 m. vasario 13 d. dekretas Nr. 1K-1217 „Dėl Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių piliečių apdovanojimo Lietuvos valstybės ordinais ir medaliais Vasario 16-osios – Lietuvos Valstybės atkūrimo dienos proga“. TAR, 2290.

Specialioji literatūra

- Griškevič, L. (2013) *Autentiškos teismų sistemos sukūrimas Lietuvoje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas. Prieiga per internetą: <https://www.lvb.lt/permalink/f/16nmo04/ELABAETD1977472>
- Kūris, P. (1996). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko Prano Kūrio pranešimas 1995 m. gruodžio 21 d. Mokslų Akademijos visuotinio susirinkimo sesijoje. *Teisės problemos*, 1.
- Kūris, P. (1996). Lietuvos teisinės sistemos vystymosi problemos. *Teisės problemos*, 1.
- Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Liber amicorum profesorium Jonui Prapiesčiui.* (2012). Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija.
- Prapiestis, J. (2012). Valstybingumo atkūrimo ir konstitucinio įtvirtinimo ištakose. *Jurisprudencija*, 19(3).
- Prapiestis, Jonas; Prapiestis, Darius. Oficialioji konstitucinė doktrina ir baudžiamoji teisėkūra = The official constitutional doctrine and penal legislation // *Teisės apžvalga*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. ISSN 2029-4239. 2018, 2, 130–147. DOI: 10.7220/2029-4239.18.8.

- Prapiestis, Jonas; Švedas, Gintaras; Prapiestis, Darius. Teisėkūra ir konstitucinė jurisprudencija Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Specialiosios dalies klausimais = Legislation and Constitutional Jurisprudence on the issues of the Special Part of the Criminal Code of the Republic of Lithuania // *Teisė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. ISSN 1392-1274. eISSN 2424-6050. 2021, t. 119, 31–51. DOI: 10.15388/Teise.2021.119.2.
- Prapiestis, Jonas; Prapiestis, Darius. Development of the justice system in Lithuania: revolution, evolution or involution? // Legal developments during 30 years of Lithuanian independence: overview of legal accomplishments and challenges in Lithuania. Editors: Švedas, Gintaras, Murauskas, Donatas. Cham: Springer International Publishing, 2021. ISBN 9783030547820. eISBN 9783030547837, 75–99.
- Prapiestis, Darius; Prapiestis, Jonas. Humanizmo principas Lietuvos baudžiamojoje politikoje // Vilnius University Open Series: Kelyje su konstitucija: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2022. ISBN 9786090707920. eISBN 9786090707937. eISSN 2669-0535, 268–290. DOI: 10.15388/KSK.2022.13.
- Žalėnienė, I., Stauskienė, E. *Advokatūros raida Lietuvoje (1990–2009 m.)*. Prieiga per internetą: <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/1c0dd64d-8b51-42b7-b0c6-aaaa19a4310c/content>
- Žilys, J. (2001). Iš konstitucionalizmo istorijos. Konstitucijos koncepcijos metmenys – žingsnis Lietuvos Respublikos Konstitucijos link. *Justitia*, 3–5.

Teismų praktika

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 13-22.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 50-948.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 51-979.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. spalio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 83-1574.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 101-2045.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 101-2264.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 109-3192.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gegužės 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 48-1867.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 36-1292.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 51-1894.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 110-4511.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 32-1114.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 20 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 34-1224.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 62-2353.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 58-2251.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 141-6634.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 160-7591.

Kiti šaltiniai

Jono Prapiesčio asmeninis archyvas

- Amerikos teisininkų asociacijos Centrinės ir Rytų Europos teisinės programos (ARBA/CEELI) ekspertų grupės ataskaita apie Lietuvos teismų sistemą. 1993 m. vasaris.
- Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 1994-01-17 raštas Lietuvos Respublikos Vyriausybei Nr. 9-64 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo projekto“.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008-10-06 pareiškimas Lietuvos Respublikos generaliniam prokurorui. Generalinės prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo departamento prokuroro 2008-10-17 nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą.
- Landsbergis, Vytautas. Ant slenksčio. *Lietuvos žinios*. Tai, kas rūpi Lietuvai, 2008-10-08. http://www.l.zinios.lt/lt/2008.10.08/komentarai_ir_debatai/ant_slenk...
- Teisėjas neįtikino prokurorų. *Lietuvos žinios*. Tai, kas rūpi Lietuvai. 2008-10-22. http://www.l.zinios.lt/lt/2008.10.22/trecias_puslapis/teisijas_neitik...
- Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento 2008-11-04 raštas Žurnalistų etikos inspektoriumi Nr. (02-03)-18-2033-1325.
- Asmenų, slapta bendradarbiavusių su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis, veiklos vertinimo tarpžinybinės komisijos 2008-11-10 raštas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkui Nr. 97-12.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininko 2008-11-13 skundas Lietuvos Respublikos generaliniam prokurorui „Dėl nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą“.
- Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro pavaduotojo 2008-11-28 raštas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkui „Dėl 2008-11-13 skundo“.
- Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento 2009-02-10 raštas Žurnalistų etikos inspektoriumi Nr. (02-03)-18-382-160, kuriame nurodyta, kad Valstybės saugumo departamentas neturi duomenų apie Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų slaptą bendradarbiavimą su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis.
- Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininko 2009 m. kovo 5 d. raštas Nr. (1.6)-5T-124 „Dėl kaltinimų „sudarius sąlygas koncerno EBSW veiklai“ ištirimui“ Lietuvos Respublikos Seimo valdybai, pirmininkui Arūnui Valinskui, Teisės ir teisėtvarkos komitetui, pirmininkui Stasiui Šedbarui, Lietuvos Respublikos teisingumo ministrui Remigijui Šimašiui; kopijos: Lietuvos Respublikos Prezidentui J. E. Valdui Adamkui, Teisėjų tarybai, pirmininkei Laimai Garnelienei, Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro pavaduotojui Gintarui Jasaičiui.
- Prapiestis, Jonas. *Apie teismų aktualijas*. Diskusija. 2016-02-09. Asmeninis archyvas.
- Lietuvos Respublikos Ministrės Pirmininkės 2021 m. kovo 25 d. potvarkis Nr. 41 „Dėl Darbo grupės dėl pretendentų į ES BT teisėjus atrankai organizuoti sudarymo“.
- Vyriausioji tarnybinė etikos komisija. Sprendimas „Dėl Jono Prapiesčio“. 2022 m. sausio 26 d. Nr. KS-13.

Elektroniniai šaltiniai

- Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Teisinės sistemos komisija. Komisijos 1990 m. kovo 26, 27 d. ir birželio 5 d. posėdžių protokolai. Fondo Nr. 2, ap. Nr. 4, eilės Nr. 3.
- Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenys. *Lietuvos aidas*, 1991 m. gegužės 10 d., p. 5.

- Lietuvos Respublikos Seimo ketvirtoji sesija. 1994 m. gegužės 18 d. 31 posėdis. Diskusijos apie kriminologinę situaciją Lietuvos Respublikoje stenograma.
- Lietuvos Respublikos Seimo ketvirtoji sesija. 1994 m. gegužės 31 d. 37 posėdžio stenograma.
- Lietuvos Respublikos Seimo ketvirtoji sesija. 1994 m. birželio 14 d. 44 posėdžio stenograma.
- Šličytė, Z. 1994 m. liepos 18 d. septyniiasdešimtoji Lietuvos Respublikos Seimo posėdžio stenograma.
- Jansonaitė, S. Atidaryti nauji teismų rūmai. *Diena*, 1996 m. vasario 26 d.
- Marčėnaitė, R. Teismo rūmuose – malda signatarui V. Landsbergiui. *Sostinė*, 1997 m. kovo 20 d.
- Delfi.lt. *Teismų nepriklausomumui grėsmę kelia prastos darbo sąlygos*. 2001 m. spalio 12 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/teismu-nepriklausomumui-gresme-ke-lia-prastos-darbo-salygos-541203>
- TV3.lt. *J. Sabatauskui teisinė reforma – baigta*. 2007 m. gruodžio 17 d. Prieiga per internetą: <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/j-sabatauskui-teisine-reforma-baigta-n177251>
- TV3.lt. Plaušinis, T., Skatikaitė, R. *V. Greičiaus galva įkainota brangiai*. 2008 m. spalio 3 d. Prieiga per internetą: <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/v-greiciaus-galva-ikainota-brangiai-n216910>
- 15min.lt. Skatikaitė, R. *Teisėjų elitas dumia akis*. 2008 m. spalio 8 d. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/teiseju-elitas-dumia-akis-56-9166>
- 15min.lt. Plaušinis, T., Skatikaitė, R. *Chaosas sąrašas*. 2008 m. spalio 24 d. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/chaoso-sarasas-56-11663>
- Dėl Žurnalistų etikos inspektorius 2009 m. vasario 19 d. sprendime Nr. SPR-9 „Dėl publikacijoje „V. Greičiaus galva įkainota brangiai“ („Lietuvos žinios“, 2008-10-03, Nr. 224/12156) paskelbtos informacijos. *Valstybės žinios*. Informaciniai pranešimai. 2009 m. vasario 25 d. Nr. 15 (1). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/TAIS.338011/>
- TV3.lt. Adamkus, V. *Kreipimasis į KT nėra bandymas paveikti Seimą*. BNS, 2009 m. balandžio 10 d. Prieiga per internetą: <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/valdas-adamkus-kreipimasis-i-kt-nera-bandymas-paveikti-seima-n247583>
- V. Adamkus neišgirdo V. Landsbergio prašymo nepasiduoti „teisėjų partijai“. 2009 m. balandžio 10 d. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-04-10-v-adamkus-neisgirdo-v-landsbergio-prasymo-nepasiduoti-teiseju-partijai/17922>
- Delfi.lt. R. Kupčinskas siūlo įspėti Prezidentą: „Mėginimai diktuoti Seimui neleistini“. 2009 m. balandžio 10 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/rkupcinskas-siuolo-ispeti-prezidenta-meginimai-diktuoti-seimui-neleistini-21643555>
- Delfi.lt. V. Landsbergis: labai daug intrigu verda apie Prezidentą ir teisėjų skyrimus. 2009 m. balandžio 10 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vlandsbergis-labai-daug-intrigu-verda-apie-prezidenta-ir-teiseju-skyrimus-21645742>
- Delfi.lt. Gurevičius, A. *Mirė Vilniaus „mafijos tėvu“ tituluotas G. Dekanidzė*. 2010 m. sausio 16 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/crime/mire-vilniaus-mafijos-tevu-tituluotas-gdekanidze-27891711>
- Pečeliūnienė, L. *Prezidentės kalavijas*. 2010 m. liepos 15 d. Prieiga per internetą: <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/prezidentes-kalavijas-n448898>
- Greičius atleistas iš Aukščiausiojo Teismo vadovo pareigų*. 2009 m. liepos 21 d. Prieiga per internetą: <https://www.alfa.lt/straipsnis/10282706/greicius-atleistas-is-auksciausiojo-teismo-vadovo-pareigu-papildyta-14-50/>
- Adamkus, Valdas. Paskutinė kadencija. Prezidento dienoraščiai. (2011). Vilnius: Tyto alba.

- Prezidentei neatleidus N. Venckienės, iš Garbės teismo traukiasi 2 teisėjai.* 2011 m. balandžio 28 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/law/prezidentei-neatleidus-nvenckienes-is-garbes-teismo-traukiasi-2-teisejai-44872825>
- Delfi.lt. Jackevičius, M. *Konstitucinį Teismą pavadino teisine chunta.* 2011 m. rugsėjo 29 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/madomenas-konstitucini-teisma-pavadino-teisine-chunta-50153022>
- 15min.lt. *Nepatenkintas naujovėmis teismų savivaldoje traukiasi Teisėjų vertinimo komisijos pirmininkas Alvydas Pikelis.* 2011 m. spalio 26 d. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/nepatenkintas-naujovemis-teismu-savivaldoje-traukiasi-teiseju-vertinimo-komisijos-pirmininkas-alvydas-pikelis-56-176629>
- Anglija.lt. *Teisėjas atsistatydina, neištvėręs karo su Prezidentūra.* 2011 m. spalio 26 d. Prieiga per internetą: https://www.anglija.lt/straipsniai/naujienos/teisejas_atstistatydina_neistveres_karo_su_prezidentura.html
- Alkas.lt. *Seimas leido patraukti baudžiamojon atsakomybėn sukčiavimu įtariamus Darbo partijos narius.* 2012 m. gruodžio 20 d. Prieiga per internetą: <https://alkas.lt/2012/12/20/seimas-leido-patraukti-baudziamojon-atsakomyben-sukciavimu-itariamsu-darbo-partijos-narius/>
- Vilniaus universiteto statutas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. (2014). Prieiga per internetą: https://www.evaf.vu.lt/dokumentai/Vilniaus_universiteto_Statutas.pdf
- 2014 m. kovo 27 d. Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės metinis pranešimas. Prieiga per internetą: <https://grybauskaite.lrp.lt/lt/metinis-pranesimas-2014>
- Ketvirtasis vertinimo etapas. Parlamento narių, teisėjų ir prokurorų korupcijos prevencija. Lietuvos vertinimo ataskaita. Priimta 66-ajame GRECO plenariniame posėdyje (Strasbūras, 2014 m. gruodžio 8–12 d.), p. 4, 27. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/16806c765f>
- TV3.lt. Medelis, L. V. *Landsbergis – prietemos jėga.* 2015 m. sausio 29 d. Prieiga per internetą: <https://www.tv3.lt/naujiena/lankytoju-balsas/linas-v-medelis-landsbergis-prietemos-jega-n822976>
- Dalia Grybauskaitė po dar vieno teismo sprendimo „juodosios buhalterijos“ byloje: sukčiauti, vogti, vengti mokesčių Lietuvoje kol kas dar „apsimoka“. 2016 m. vasario 1 d. Prieiga per internetą: <https://tiesos.lt/dalia-grybauskaite-po-dar-vieno-teismo-sprendimo-juodosios-buhalterijos-byloje-sukciauti-vogti-vengti-mokesciu-lietuvoje-kol-kas-dar-apsimoka/>
- 2016 m. birželio 9 d. Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės metinis pranešimas. Prieiga per internetą: <https://grybauskaite.lrp.lt/lt/pranesimas2016>
- Delfi.lt. Sakalas, A. *Ar Aukščiausiasis Teismas sukurtas teisingumo vykdymui, ar politikų įgeidžių tenkinimui?* 2017 m. kovo 1 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/ringas/politics/a-sakalas-ar-auksciausiasis-teismas-sukurtas-teisingumo-vykdymui-ar-politiku-igeidziu-tenkinimui-73891034>
- Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išnagrinėjo „Vijūnelės dvaro“ bylą.* 2017 m. birželio 22 d. Prieiga per internetą: <https://www.lat.lt/naujienos/lietuvas-auksciausiasis-teismas-Isnagrinejo-vijuneles-dvaro-byla/353>
- Prokuratūra išskleidė abejones dėl Aukščiausiojo Teismo nešališkumo Darbo partijos byloje.* 2017 m. birželio 30 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrytas.lt/lietuvsdiena/aktualijos/2017/06/30/news/prokuratūra-issklaide-abejones-del-auksciausiojo-teismo-nesaliskumo-darbo-partijos-byloje-1824603>

- Prokurorai informavo apie du rezonansinius ikiteisminius tyrimus.* 2017 m. birželio 30 d. Prieiga per internetą: <https://www.prokuraturos.lt/lt/naujienos/ikiteisminiai-tyrimai-ir-viesojo-intereso-gyvinimas/prokurorai-informavo-apie-du-rezonansinius-ikiteisminius-tyrimus-video/5340>
- 15min.lt. Andrukaitytė, M., Norkus, R. *Teismų reforma teisingumą padarys prieinamesnį.* 2017 m. rugšėjo 18 d. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/r-norkus-teismu-reforma-teisinguma-zmonems-padarys-prieinamesni-56-854966>
- Delfi.lt. Plikūnė, D. *Dalies teismų darbuotojai paskutinius metų mėnesius negaus atlyginimų.* 2017 m. lapkričio 4 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/dalies-teismu-darbuotojai-paskutinius-metu-menesius-negaus-atlyginimu-76101631>
- Teismai.lt. Prapiestis, J. Aktualusis interviu. 2017, Nr. 4(28), 15–16. Prieiga per internetą: https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2020/12/zurnalas_nr12_-210x2975mmweb.pdf
- Teismai.lt. Norkus, R. *Pasitikėjimas teismais sugrąžintas*. Nr. 4(32). Prieiga per internetą: https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2018/12/zurnalas_gruodis_web_2018.pdf
- Seimo LSDD frakcijos pranešimas: „Įregistruotos Konstitucijos pataisos dėl teismų tarėjų“. 2019 m. kovo 13 d. Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35715&p_k=1&p_t=265094
- 15min.lt *Po VSD nepalankaus teismo sprendimo V. Bakas prabilo apie teismų reformą.* 2019 m. balandžio 19 d. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/po-vsd-nepalankaus-teismo-sprendimo-v-bakas-prabilo-apie-teismu-reforma-56-1133440>
- Teisė.pro. *Teisėjų taryba dėl V. Bako pasisakymų kreipėsi į Seimo Etikos ir procedūrų komisiją.* 2019 m. balandžio 23 d. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2019/04/23/teiseju-taryba-del-v-bako-pasisakymu-kreipesi-i-seimo-etikos-ir-proceduru-komisija/>
- Lrt.lt. Skėrytė, J. *Seimo etikos sargai nutarė tirti Bako teiginius apie teismus.* 2019 m. balandžio 24 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1052080/seimo-etikos-sargai-nutarere-tirti-bako-teiginius-apie-teismus>
- Vytautas Bakas užsimojo pertvarkyti teismus: mes rimtai kalbėsime frakcijoje.* 2019 m. balandžio 25 d. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/vytautas-bakas-uzsimojo-pertvarkyti-teismus-mes-rimtai-kalbesime-frakcijoje-56-1135072>
- 2019 m. birželio 11 d. Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės metinis pranešimas. Prieiga per internetą: <https://grybauskaite.lrp.lt/lt/kalbos/metiniai-pranesimai/2019-m./32605>
- Delfi.lt. *Kadenciją baigusi teismų administracijos vadovė Reda Moliėnė: iššūkiai netrukdo žengti į priekį.* 2019 m. liepos 7 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/law/kadencija-baigusi-teismu-administracijos-vadove-reda-molienė-issukiai-netrukdo-zengti-i-prieiki-81647583>
- Delfi.lt. Viluckas, P. *Vijūnėlės „dvaras“ bus griauamas: ieškoma rangovų.* 2019 m. liepos 15 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vijuneles-dvaras-bus-griaunamas-ieskoma-rangovu-81723923>
- 2019 m. gruodžio 27 d. Nacionalinės teismų administracijos raštas „Dėl teisėjų valstybinės pensijos mokėjimo“.
- LRT.lt. Pankūnas, G. *Tarptautinė gėda – Lietuva metus neranda kandidato į prestižinę instituciją.* 2020 m. birželio 8 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1185395/tarptautine-geda-lietuva-metus-neranda-kandidato-i-prestizine-institucija>

- Delfi.lt. *Gutauskas: specialiojo liudytojo statusas naudojamas kaip tam tikras šantažo įrankis*. 2020 m. birželio 15 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/law/gutauskas-specialiojo-liudytojo-statusas-naudojamas-kaip-tam-tikras-santazo-irankis-84533175>
- Delfi.lt. Janonis, T. *Teisėjų mokymo centras kaip tikras viešbutis: ant ežero kranto siūlo pirtį, baseiną ir netgi boulingą*. 2022 m. rugsėjo 21 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/teiseju-mokymo-centras-kaip-tikras-viesbutis-ant-ezero-kranto-siuolo-pirti-baseina-ir-netgi-boulinga-91121227>
- Teisė.pro. *Teisėjų asociacijos viešas pareiškimas teisėjų atlyginimų klausimu*. 2022 m. liepos 4 d. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2022/07/04/teiseju-asociacijos-viesas-pareiskimas-teiseju-atlyginimu-klausimu/>
- Geručio Varanavičiaus 2022 m. rugpjūčio 16 d. prašymas Nacionalinei teismų administracijai, Pretendentų į teisėjus atrankos komisijai „Dėl informacijos apie dalyvavimo atrankoje į apylinkės teismo teisėjo pareigas rezultatus.
- 15min.lt. Meilutis, M. „Tiesiog nepadare darbo“: Vyriausybei – kritikos strėlės dėl klampaus teisėjų kelio į europinius teismus. 2022 m. spalio 10 d. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/tiesiog-nepadare-darbo-vyriausybei-kritikos-streles-del-klampaus-teiseju-kelio-i-europinius-teismus-56-1941190>
- Lrt.lt Liubinienė-Masiokaitė, A. *Teisėjų atstovė: dėl teisėjų trūkumo kaupsis bylos, teks jas nutraukti dėl senaties*. 2022 m. spalio 13 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1800324/teiseju-atstove-del-teiseju-trukumo-kaupsis-bylos-teks-jas-nutraukti-del-senaties>
- Teismai.lt. *Apylinkių teismų teisėjų sąjunga: teismuose kritinė situacija*. 2022 m. gruodžio 2 d. Prieiga per internetą: <https://panevezio.teismai.lt/naujienos/apylinkiu-teismu-teiseju-sajunga-teismuose-kritine-situacija/389>
- TV3.lt. Koleva, Y. *Teisėjai nirsta dėl jau dešimtmetį nekeliamų algų: „1 800 eurų į rankas“*. 2023 m. balandžio 2 d. Prieiga per internetą: <https://www.tv3.lt/naujiena/video/teisejai-nirsta-del-jau-desimtmeti-nekeliamu-algu-1800-euru-i-rankas-n1226504>
- Teisė.pro. Cvilikaitė, I. *Teisėjų padėjėjų atlyginimas turėtų siekti ne mažiau kaip 60 procentų teisėjo gaunamo darbo užmokesčio*. 2023 m. rugsėjo 19 d. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2023/09/19/teiseju-padejeju-atlyginimas-turetu-siekti-ne-maziau-kaip-60-procentu-teisejo-gaunamo-darbo-uzmokescio/>
- Delfi.lt. Pankūnas, G. *Teisėja Tamošiūnienė: Aukščiausiasis Teismas galėtų pretenduoti į blogiausio pastato nominaciją Lietuvos teismų sistemoje*. 2023 m. gruodžio 25 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/teiseja-tamosiuniene-auksciausiasis-teismas-galetu-pretenduoti-i-blogiausio-pastato-nominacija-lietuvos-teismu-sistemoje-95469473>
- Lrytas.lt. *Teisėjų tarybos vadovė S. Rudėnaitė apie teisėjų skyrimo tvarką: Prezidentas negali įkišti ranką į maišą ir ištraukti 90-ą kandidatą*. 2024 m. balandžio 3 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2024/04/03/news/teiseju-tarybos-vadove-s-rudenaite-apie-teiseju-skyrimo-tvarka-prezidentas-negali-ikisti-ranka-i-maisa-ir-istraukti-90-ta--31246039>
- Lrt.lt. Pankūnas, G. *Rudėnaitė apie teisėjų skyrimą: su Prezidentūra ne visada pavyksta rasti dialogą*. 2024 m. balandžio 3 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2240997/rudenaite-apie-teiseju-skyrima-su-prezidentura-ne-visada-pavyksta-rasti-dialoga>
- LRT.lt. LRT Radijo ringas. *Ar teisėjų atranka skaidri?* 2024 m. balandžio 5 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000333956/ar-teiseju-atranka-skaidri>

- BNS.lt. I. Šimonytė: *stringantis teisėjų skyrimas paralyžiuoja teismų darbą*. BNS Spaudos centras. 2024 m. gegužės 2 d. Prieiga per internetą: <https://sc.bns.lt/view/item/483470>
- Lrt.lt. Pankūnas, G. *Teisėjų taryba abejoja tyrimo dėl teisėjų įdarbinimo procesų pagrįstumu, sudarė komisiją*. ELTA, 2024 m. gegužės 31 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2286739/teiseju-taryba-abejoja-tyrimo-del-teiseju-idarbinimo-procesu-pagristumu-sudare-komisija>
- Lietuvos teismai. Veiklos rezultatai. 2020 m. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf>
- Lietuvos teismai. Veiklos rezultatai. 2021 m. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2022/03/teismai2022.pdfm>
- Lietuvos teismai. Veiklos rezultatai. 2022 m. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2023/03/teismai2023-1.pdf>
- Lietuvos teismai. Veiklos rezultatai. 2023 m. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2024/03/lietuvos-teismai-ataskaita-2023-m..pdf>